

ȘTEFAN BALȘ - CORINA NICOLESCU

MĂNĂSTIREA NEAMȚ

EDITURA TEHNICĂ
BUCUREȘTI — 1958

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față constituie începutul unei serii noi de publicații cu caracter monografic, în care vor fi prezentate monumentele de arhitectură medievală din țara noastră. Numeroasele și feluritele construcții din acea epocă, cetăți și curți domnești, palate și conace, mănăstiri și biserici, care se mai păstrează încă în zilele noastre, unele în stare mai bună de conservare, altele pe cale de ruină, alcătuiesc un însemnat tezaur care trebuie păstrat și cercetat.

Descrierile și studiile publicate pînă acum asupra lor, destinate în cea mai mare parte problemelor de specialitate, nu au căutat a le reda decît sub aspecte parțiale.

Seria de publicații proiectată urmărește a face cunoscute vizitatorilor romîni și străini cele mai de seamă dintre aceste monumente, sub toate aspectele lor, punînd în valoare întreaga moștenire artistică și culturală a trecutului nostru. Faptul că în ultimii ani a început o campanie de însemnate lucrări de restaurare, însoțite de sondaje și cercetări arheologice făcute la principalele monumente istorice din țară, prin care s-au adîncit și completat datele cunoscute, a fost un bun prilej pentru inițierea unor asemenea monografii.

Alături de arhitectură vor fi descrise sculptura și pictura monumentală strîns legate de aceasta, precum și obiectele de mobilier sculptat, broderiile, țesăturile, obiectele de metal prețios și manuscrisele ilustrate de interes artistic, pentru a da o viziune completă a decorației și a tuturor valorilor artistice din cadrul monumentului.

Textul va cuprinde o descriere a locului de așezare, urmată pe rînd de: o prezentare istorică arătînd rolul pe care l-a avut monumentul în viața culturală din trecut și transformările pe care le-a suferit în decursul veacurilor; o descriere a tuturor construcțiilor componente, care va reda înfățișarea sa generală și aceea a diferitelor corpuri de clădire, în ordinea importanței, cu elementele lor de arhitectură, sculptură, pictură, mobilier și obiectele de artă decorativă; o prezentare a principalelor inscripții, indicînd diferitele etape de construcție și datele istorice în legătură cu viața artistică a monumentului; o bibliografie a celor mai de seamă publicații referitoare la monument.

Textul este însoțit de un bogat material ilustrativ, compus din numeroase desene, fotografii de ansamblu și detalii.

Prezentarea acestor monumente într-o asemenea formă, în care arhitectura este completată cu datele istorice și cu celelalte manifestări artistice dezvoltate alături de ea, va îngădui o vedere mai largă asupra posibilităților materiale și tehnice ale meșterilor din trecut, precum și asupra nivelului civilizației, culturii și artei din țările noastre, încă de la începuturile statului feudal. Se va aduce astfel o contribuție însemnată la cunoștințele pe care le oferă celelalte mijloace de informare despre această perioadă din istoria țării noastre.

I. INTRODUCERE

Prin vechimea sa, prin importanța pe care a avut-o în domeniul spiritual și cultural, prin renumita sa biserică înscrisă în patrimoniul prin volumul și întinderea construcțiilor sale, mănăstirea este considerată ca cea mai de seamă așezare mănăstirească a Moldovei.

Rolul de frunte pe care l-au deținut marile mănăstiri din țării noastre este bine cunoscut. O asemenea așezare mănăstirească, cu toate funcțiile sale spirituale, în primul rând spirituale, dar și social-economice, toate aceste funcțiuni se oglindesc în ansamblul de construcții care alcătuiesc o mănăstire.

Monumentul principal era întotdeauna biserica, de obicei construită și așezată în mijlocul unei curți spațioase. De plan trefliform, cu ziduri pe naos, cu acoperișul în pante repezi, cu fațadele din piatră brută aparentă și decorație ceramică în secolul al XV-lea, în întregime de la soclu pînă la cornișă în secolul al XV-lea, silueta sa elegantă, prin echilibrul proporțiilor și prin bogăția sa și interioară, de celelalte clădiri din jur. Biserica era construită care se ridica în cuprinsul unei mănăstiri, înlocuind vechiul bisericuță de lemn mai veche. Astfel, se știe că la Putna, zidurile de împrejmuire, au fost zidite la peste zece ani după zidirea bota, ctitoria lui Petru Rareș, incinta a fost ridicată de către cele puternicele ziduri de apărare sînt cu aproape un secol după biserica; la Dragomirna de asemenea, zidurile și turnurile au fost optsprezece ani după biserica lui Atanasie Crimca.

Dispuse în jurul monumentului principal într-un cerc, zidurile puternice de piatră, groase de 1—2 m, înalte de 3—4 m, a laturii de 80—100 m, se înălțau celelalte construcții. În zestrat la partea superioară cu metereze înguste și cu strajă, zidul de împrejmuire era întărit la colțuri și la mijloc cu turnuri masive de apărare avînd parter și 2—3

metereze cu deschideri pentru guri de tun și pentru aruncarea bolovanilor, a apei fierbinți și a smoalei topite menite să apere poarta de intrare, cu ascunzători și ieșiri tainice, adică dispozitive de apărare identice cu cele ale cetăților. Uneori erau chiar amenajate șanțuri și valuri de întărire în fața incintei, ca de pildă la Putna și la Dragomirna.

Construcțiile obișnuite ridicate la adăpostul acestor ziduri cuprindeau de regulă: chiliile obștei călugărești, încăperi separate, adeseori boltite, înălțate de-a lungul incintei, la început numai cu parter și mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cu parter și etaj; arhondaricul, locuință așezată lângă intrare, pentru găzduirea credincioșilor care poposeau la mănăstire; stăreția, grupată într-un corp de clădire unitar, constituind centrul de conducere spirituală și administrativă al așezării; trapeza—sala de mese comună și sala de adunare a obștei—, spațioasă și frumos boltită, alături de bucătăria mare boltită, denumită în trecut și „cuhnie”; în sfârșit, cămări și beciuri adânci, pentru îndestularea nevoilor gospodărești. Pe lângă biserica principală, la orice mănăstire se mai adaugă paraclisele, mici biserici secundare, așezate fie în cuprinsul zidurilor și turnurilor de apărare, pentru slujbele obștei pe timp de iarnă sau pentru folosința ctitorilor sau a personalului de strajă, fie în afara lor, sub formă de schituri, pe lângă bolnița pentru călugării bătrâni sau bolnavi, învecinată cu cimitirul sau pe lângă locuințele călugărești mai îndepărtate.

Marile mănăstiri mai aveau și o locuință trecătoare a ctitorilor, pentru găzduirea lor în timpul hramului și în drumurile lor de la o reședință la alta, sau pentru adăpostirea familiei și avutului lor în vremuri de primejdie. După cele două locuințe de acest fel păstrate încă la Bistrița și la Probota, se știe că ele erau reduse ca proporții, de plan dreptunghiular, formate din încăperi boltite la parter și la etaj și înzestrate cu un turn-clopotniță înalt, totodată și turn de strajă, cu două etaje.

Se mai găsea de asemenea uneori și o clisiarniță sau veștmîntărie, clădire specială în care se păstra tezaurul de broderii, veștminte preoțești și obiecte de metal prețios necesare cultului. O asemenea destinație a avut-o la origină casa veche de la Moldovița și o mai are și astăzi construcția anexă legată de biserica de la Neamț.

În acest cadru arhitectonic se deosebeau două feluri de interioare: unele simple, în chiliile călugărilor, cu lavițe în jurul pereților văruiți, cu dușumele de scînduri sau pardoseli de cărămidă; celelalte, în contrast cu modestia impusă de viața călugărească a obștei, bogat împodobite în biserica principală, paraclise și trapeză, în care erau concentrate cu mare dărnicie toate posibilitățile de exprimare artistică ale vremii.

O decorație viu colorată constînd din pictură în interior și ceramică sau pictură în exterior îmbracă pereții de zidărie. Ansamblurile picturale desfășurate pe toată suprafața interioară și uneori exterioară a unui monument ilustrează idei, dogme, rituri, interpretări ale evangheliarului, viețile sfinților, imnuri reli-

gioase și uneori scene din istoria bisericii. Pictura ținută de rară circulație în acele timpuri, putea fi pricepută de carte.

Interiorul bisericii, cu pardoseală de cărămidă și lespezi de piatră, era bogat înzestrat cu mobilier de zugrăvit, cu icoane îmbrăcate în argint, cu obiecte de și broderii de fir, care dădeau bisericii caracterul de în pîlpîirea luminărilor.

La mănăstiri s-au format în veacurile XIV—XV seamă centre artistice și culturale ale vremii. În chiliile scrise pe pergament, într-o caligrafie îngrijită, cu litera podobite, cele dintîi cărți. În atelierele mănăstirești de broderii, dintre care cîteva neprețuite exemplare s-au păstrat în atelierele de la Moldovița, Bistrița, Putna sau Dobrovodice. Aici s-au dezvoltat școli de zugravi și de sculptori în care s-au alcătuit în primul rînd analele și cronicile, iar mai târziu au constituit cultura medievală în Moldova.

Pe lângă o astfel de activitate culturală, care în curtea domnească sau boierească, se desfășurau și activități asemănătoare cu ale acestor curți. Mănăstirea era și o mare piață pînă la cîteva zeci de sate cu toate anexele care întrețineau iazuri, păduri, vii, prisăci, mori, pive de postav, torzișuri. Unele mănăstiri mai aveau și o serie de privilegii în ceea ce privea veniturile ca, de exemplu, impunerea cîrciumilor sau a taxelor a neguțătorilor. În alte cazuri mănăstirile făceau comenzi directe, prin reprezentanții pe care îi aveau în târguri. Eramen pe moșiile lor, întocmai ca și marii boieri ai țării, țărani, pămîntul și diferiți meșteșugari: olari, jocari, fierari, țesători și îi sporeau venitul. Toată această vastă și complexă activitate de tip senorial, care implica existența unui aparat administrativ și de judecată, era condusă din mănăstire, de către starețul directă lor supraveghere. Starețului i se conferea de către domn de a judeca pe țărani de pe moșiile mănăstirii. Astfel de bine intervențiile reprezentanților marilor mănăstiri în viața țării, participarea stareților la sfatul țării și alianța lor cu un domn, în fel se explică și caracterul militar pe care îl dobîndesc în timpurile gloase, obligate, pentru paza lor, să se înconjure cu ziduri. Astfel, mănăstirile alcătuiesc o organizație complexă, în care principalele manifestări ale vieții feudale și a căror cercetare este de civilizației evului-mediu, în genere.

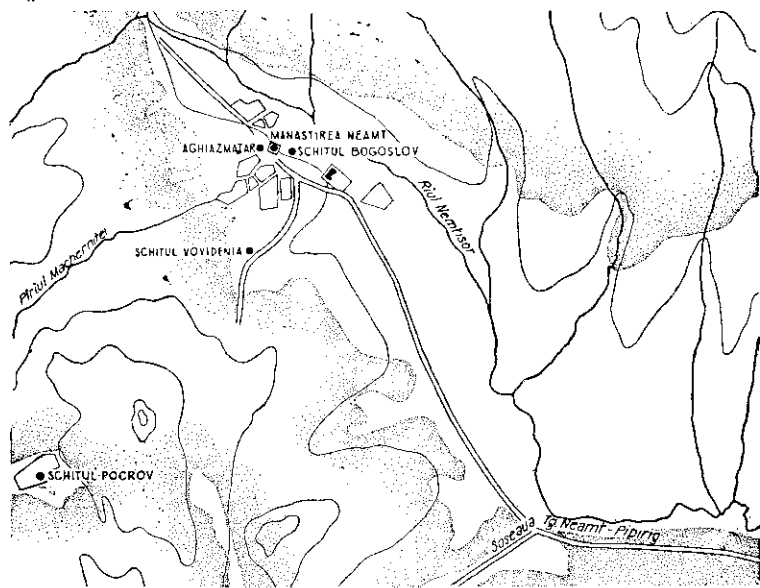

Fig. 1. Plan de situație

II. AȘEZAREA MĂNĂȘTIRII

La 15 km nord-vest de Tîrgu Neamț, retrasă într-o vale lăturalnică înconjurată de culmi împădurite, se găsește așezată mănăstirea Neamț, cea mai veche, cea mai mare și cea mai însemnată dintre toate mănăstirile Moldovei.

Pornind din Tîrgu Neamț pe valea Ozanei în sus, șoseaua, lăsînd în urmă ruinele cetății Neamț și satele Humulești și Vînători, trece peste apele limpezi ale râului și se afundă într-o întinsă pădure de stejar. După ce străbate o cale dreaptă prin pădure, străjuită un timp de o perdea de brazi înalți, șoseaua se desparte la prima cotitură de drumul Pipirigului și coboară într-o vale deschisă și luminoasă în care șerpuiește pîrâul Nemțosului. În fund se zăresc din depărtare cupolele și turnurile mănăstirii, iar de-a lungul văii se desfășoară neîntrerupt pădurea de stejari și brazi, care acoperă munții dimprejur.

Puțin înainte de sosire apare pe stînga, așezat la marginea pădurii, schitul Vovidenia, cu fațadele sale văruițe alb și cu cinci turle (terminate cu acele cupole în bulb, caracteristice regiunii). Alături, bine ascuns într-o cută a dealului, un mic iaz făcut de mîna omului își odihnește apele adînci și reci.

Trecînd de clădirile recente ale seminarului și de curțile gospodărești, șoseaua, ajunsă sub zidurile chiliilor, ocolește scurt și înaintează în fața intrării pe lingă

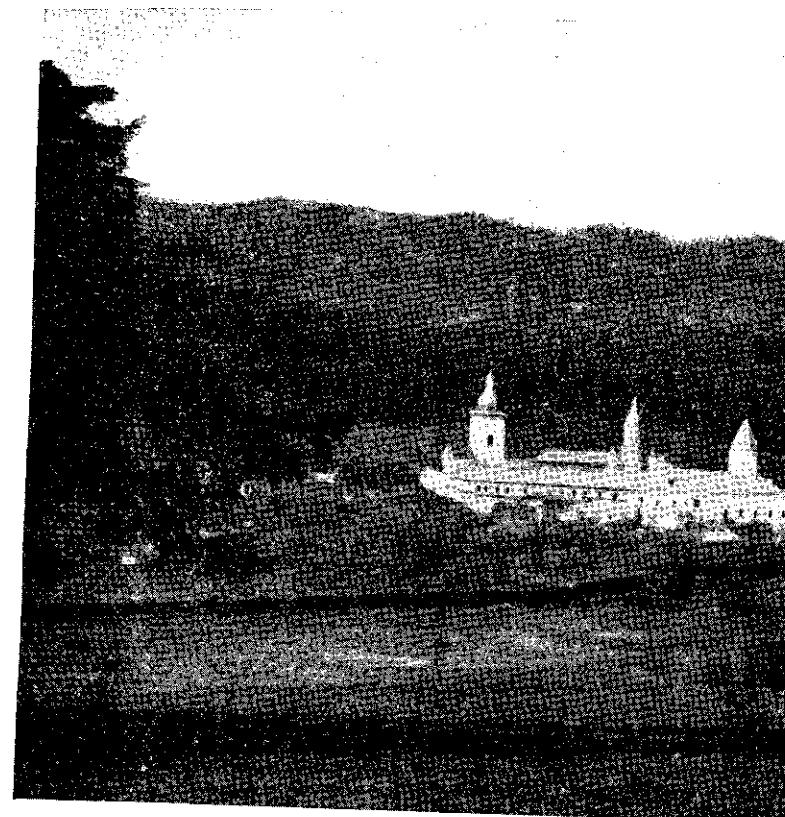

Fig. 2. Vederea generală a mănăstirii

aghiasmatarul cu enorma sa cupolă, stranie și disgrațioasă lipsită de caracter, a cărei siluetă s-a integrat de mult mănăstirii. Pe dreapta se înșiră frontul întins al chiliilor, o denumesc călugării, deasupra căreia se ridică la mijloc

Așezarea mănăstirească a Neamțului cuprinde mai mult. Mănăstirea propriu-zisă este formată din construcțiile chilii, corpul continuu de clădiri cu parter și etaj, înșirate de-a patrulea de circa 100 m lățime și 110 m lungime, închinate centrale în care se găsesc două biserici: una mai mare și înălțării Domnului, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, iar alta din veacul al XVIII-lea, cu hramul Sf. Gheorghe, așezată

Un turn-clopotniță înalt și masiv, înălțat pe patru etaje de gangul boltit al intrării, se ridică la mijlocul laturii de nord-est al așa zisei cetăți.

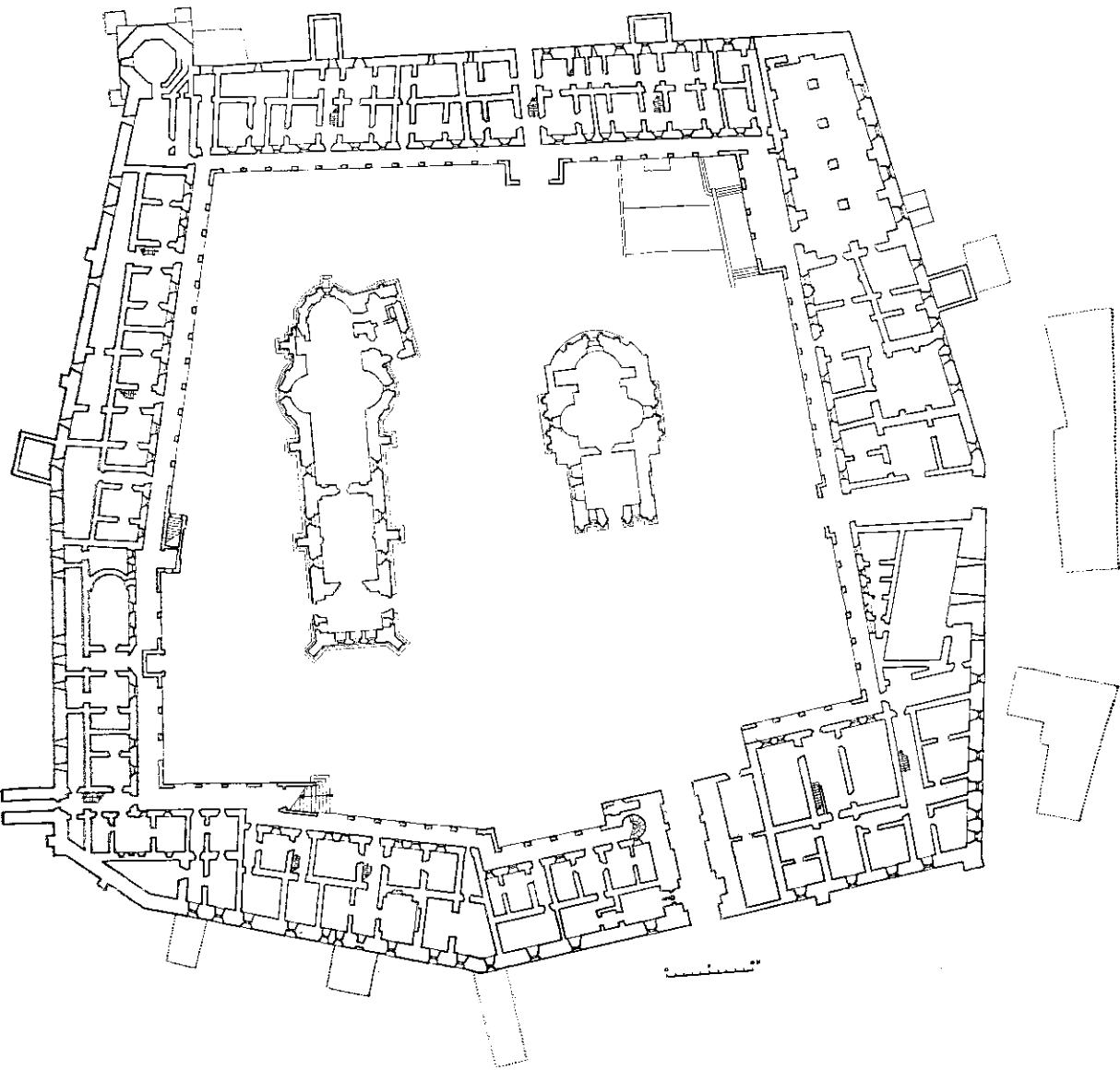

Fig. 3. Planul incintei. Parter

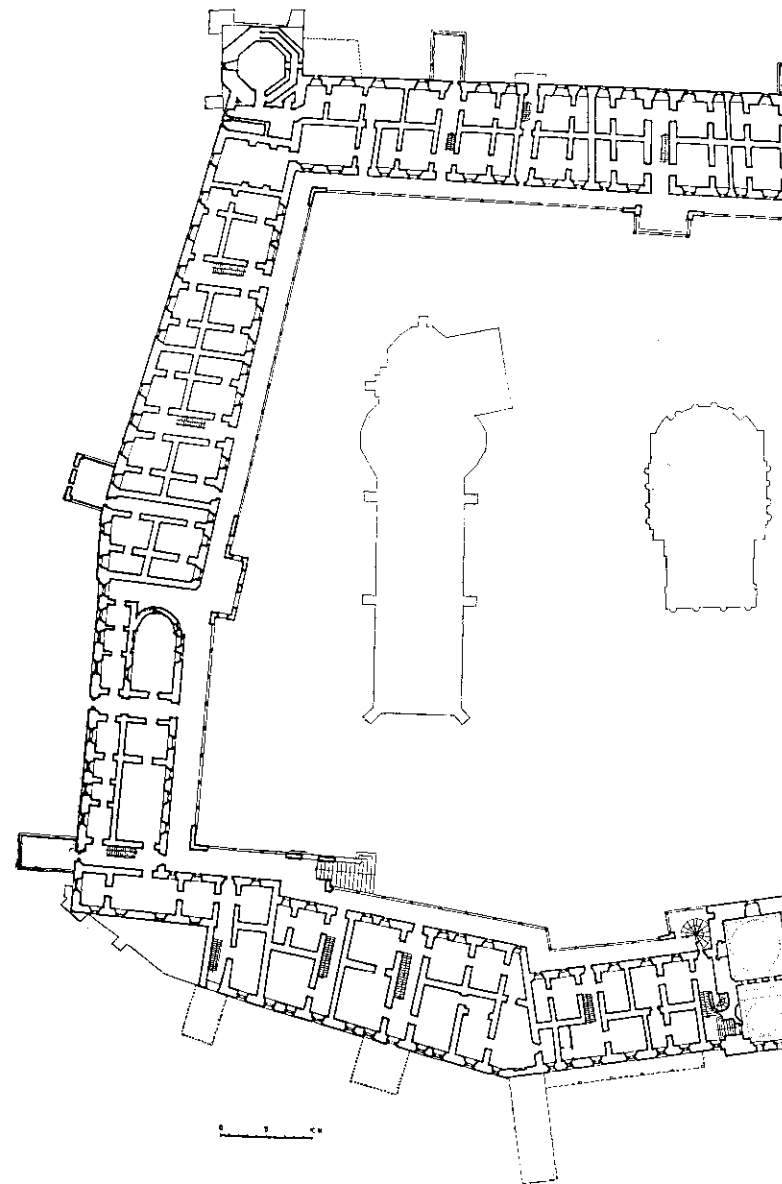

Fig. 4. Planul incintei. Etaj

În afara clădirilor centrale, ascunse în grădini și livezi, se găsesc împrăștiate: căsuțele de paiantă învelite cu sită și locuite de călugări; construcțiile de zid ale bolniței cu paraclisul ei, așezate la circa 300 m nord-vest de mănăstire; schitul Sf. Ion Bogoslov, aflat în cimitirul din spatele cetății; clădirile cu parter și etaj ale noului seminar, situate în direcția sud, la capătul clădirilor gospodărești; schitul Vovidenia, ridicat pe deal la circa 500 m depărtare de acestea. În sfârșit, cale de o oră peste deal, în direcția vest, așezat într-o poiană singuratică, schitul Pocrov cu bisericuța sa de lemn și cu cele câteva chilii alăturate completează ansamblul mănăstirii.

Toate aceste clădiri, rămase pînă astăzi departe de orice așezare omenească, sînt prinse de jur împrejur de marea pădure care acoperă munții și văile regiunii, vestiții codri ai Neamțului, cu stejarii și brazii lor seculari, constituind cadrul natural al mănăstirii.

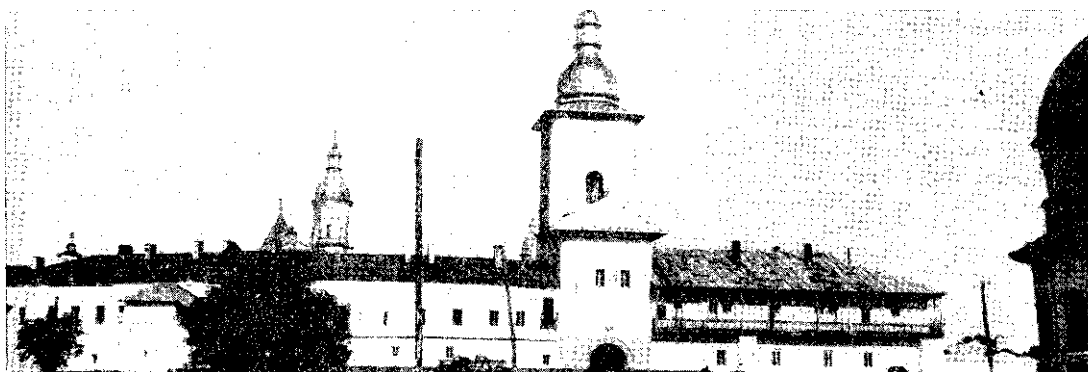

Fig. 5. Turnul de intrare și latura vestică a mănăstirii

Fig. 6. Vederea de ansamblu a mănăstirii

Fig. 7. Intrarea în mănăstire

firmându-i drepturile mai vechi¹ și dăruindu-i noi proprietăți² și privilegii; sub autoritatea ei mai intră și o serie de biserici de sat și mănăstirea de la Boiștea, cu veniturile lor³. Toate acestea contribuie la dezvoltarea mănăstirii Neamț, care ajunge în prima jumătate a veacului al XV-lea una dintre cele mai mari seniorii feudale din Moldova.

Domnia lui Ștefan cel Mare reprezintă pentru viața mănăstirii Neamț o nouă etapă de înflorire. După cum reiese din documente, domnul mai mult îi confirmă vechile stăpîniri decît îi dă altele noi. Lui i se datorește în schimb ridicarea unei noi biserici. Se scursese mai bine de un veac și jumătate de la întemeierea mănăstirii. Marele cutremur din anul 1471, care a impresionat atît de mult pe oamenii vremii⁴, zdruncinase rău clădirea lui Petru Mușat. Atacarea cetății Neamț de către Turci la 1476 în urma înfrîngerii de la Războieni avusese desigur urmări și asupra mănăstirii vecine. De aceea Ștefan cel Mare puse să se înalțe o altă biserică de zid, cu același hram al înălțării, alături de biserică cea veche. La 14 noiembrie 1497, dată arătată în pisanie⁵ și confirmată de o însemnare Viin 1512 pe un tetravanghel dăruit mănăstirii de mitropolitul Teoctist, la scurt timp după izbînda din Codrii Cozminului asupra leșilor, a avut loc cu mare alai sfințirea noii biserici⁶. În acel text trebuie relevată mențiunea participării obștei călugărilor la construirea monumentului.

¹ D.I.R. Moldova, Sec. XIV—XV, voi. I, p. 138—139; la 1446, Ștefan II întărește dania satului Dvorenești, pe Moldova, și Fintînele, pe Pobrata, dat mănăstirii de boierul Cîrstea (op. cit., p. 220—221); II/III. 1446 (op. cit., p. 218—219).

² La 23 februarie 1438 Iliăș îi dăruiește Sevcouții, la gura Cracăului, o prisacă la gura Tatarcâi și moara de la gura Jijiei (op. cit., p. 151—152); la 25 noiembrie 1440 Ștefan II îi dăruiește anual cîte două măji de pește și două bărbînte de icre (op. cit., p. 173—174); la 19 februarie 1446 două măji de pește de la Chilia și 3 cîntare de icre negre (op. cit., p. 215—216).

³ La 6 iunie 1446 Ștefan II dă Neamțului o mănăstire la Boiștea, bisericile de la Televecinți, Bașoteni, Domnești, Baloșetești, Gura Cracăului, Trestiana, Balomirești, cu toate veniturile lor. Op. cit., p. 219—220.

⁴ În anul 1471, Ietopisețul anonim notează că la 29 august, «fost-au un mare cutremur peste tot pămîntul, pe vremea cînd domnul ședea la prînz» (I. Bogdan, *Cronice inedite așinătoare de istoria Romînilor*, București, 1895, p. 53); despre dezastrul produs de acest cutremur în Moldova și în Țara Romînească există de asemenea interesante detalii într-o scrisoare din 5 decembrie 1471 a sasului Mathaeus Delnitzer din Regensburg. A. Veress, *Acta et epistola, I* (Fontes rerum transylvanicarum, IV), Budapest, 1914, p. 6—7.

⁵ N. Iorga, *Contribuții la istoria bisericii noastre*, Analele Acad. Rom. 1911—1912, XXXIV, p. 458; v. cap. VII, nr. 1.

⁶ N. Iorga, *Contribuții la istoria bisericii noastre*, p. 459—460. însemnarea de pe un tetravanghel: «S-a scris această sfîntă evanghelie cu dania și învățătura mitropolitului Teoctist din Suceava, care a fost și cîrmuitor al sfîntului lăcașului acestuia al Neamțului, în vremea cînd se zidea această sfîntă biserică... În acea vreme a venit și Albert, craiul leșesc, cu multă putere, și mult a săpat la cetatea Sucevei, și n-a putut lua cetatea și s-a întors în deșert. Iar Ștefan Voevod a mers asupră-i cu putere cu oastea sa și l-a bătut la Cozmin, în anul 7005, iar al Domniei Sale anul 40 curgător, luna lui octomvrie 26, joi, în ziua de sfîntul Dumitru. Și apoi s-a întors din război și a sfințit biserica aceasta, în același an, luna lui noemvrie, în 14; care și noi ne-am trudit la zidirea ei și cu frații ce erau atunci. Și a scris acest tetravanghel cel mai sus zis mitropolitul Teoctist.

Ștefan cel Mare care, după tradiție, ar fi primit Neamț¹, avînd poate ca dascăl pe Teoctist mitropolitul, e cîmpia Direptății, va arăta la sfîrșitul domniei sale o încă înainte de zidirea bisericii, el o înzestrează. La 1502 îi dăruiește un panaghiar. Din inițiativa sa se cîrți de învățatură religioasă și de slujbă, iar fostul st. politul Teoctist, care va păstori Moldova mai bine de îngropat în necropola domnească de la Putna, poate domnului, dar și ca omagiu adus de Ștefan fostului său

Este greu să se aprecieze astăzi înfățișarea pe care epocă de strălucire din veacurile al XV-lea și al XVI-lea tente pe atunci. Cu excepția bisericii lui Ștefan cel Mare nului - clopotniță, singurele rămase în picioare pînă în roasele reparații, prefaceri și adăugiri legate de distrug sau de intensa activitate gospodărească desfășurată aic celorlalte construcții care vor fi existat atunci.

Folosind părțile vechi aje monumentului, păstrat cîteva știri cunoscute prin însemnările arhiereului Narcis al Neamțului la sfîrșitul secolului trecut, culese din arl ajunge la presupunerea că în acea vreme curtea centrală de împrejmuire, desigur înzestrat cu obișnuitele mijloace cu turnuri la cele patru colțuri⁴. în interiorul curții se cele două biserici, alte clădiri de zid și probabil și d gospodărie⁵. Intrarea era la fel ca și acum, pe sub turn însă de o înălțime mai redusă, avînd probabil un singur et parterului și etajului întîi.

Despre vechea biserică a lui Petru Mușat se știe tuate în 1956, că pare să fi avut planul dreptunghiular culară la est. Săpăturile arheologice vor aduce poat

¹ L. D. Ștefănescu, *Le roman de Barlaam et Joasaph illustré*, VII, 1932, fasc. 2, p. 366. Autorul consideră că în pictura boltii gătire sînt unele aluzii la educația primită de Ștefan cel Mare la Ne p. 458, nr. 409a, *Contribuții la istoria bisericii romîne*, Anal. Acad.

² N. Iorga, *Istoria bisericii romînești*, voi. I, ed. II, p. 89 — 9

³ N. Crețulescu, *Inscripții*, Arhiva științ. și lit. Iași, 1908, p. rile executate la stăreția ridicată de Veniamin Costachi în c lucrările executate la trapeza din sud-est, N. Crețulescu spune săpat temeliiile acestor case și pivnițe, s-au descoperit în săpătură înnd făcuta pe unghiul pătratului, s-au găsit sala, gangul, ușorii de casa cu pîrgul de nord al cetății și conducta la apa Nemțișorului, M^{CV}, 1111 / ~ 1111 P¹¹¹ beciurile de la sud, s-au găsit zidul, pîrgul și -Lviagnermța și Bogoslov; ușorii vechi erau de piatră cioplită.»

⁴ 5 Narcis Crețulescu, op. cit., p. 179. «Ștefan cel Mare a con are p. locul vechii magazii a cetății.»

asupra înfățișării și dimensiunilor sale. Biserica lui Ștefan cel Mare nu avea încă veștmîntăria, construită mai târziu pe fațada sudică, și nici frontoanele neogotice actuale. Acoperișul în pante rezezi avea formele reprezentate în picturile din gangul turnului de intrare.

Cîteva inscripții ale unor construcții ruinate dovedesc că și Petru Rareș ca și urmașii săi au purtat mai departe de grijă mănăstirii Neamț, ridicînd noi clădiri în curtea ei ca, de pildă, clisiarnița construită de Iliăș Vodă-(1546—1551), a cărei pisanie, azi dispărută, este citată de Narcis Crețulescu¹.

Vechea biserică a lui Petru Mușat, rău stricată de cutremur, a mai dăinuit un timp, zidindu-se lîrigă ea o trapeză și o bucătărie. Știrea este întărită de o pisanie, al cărei text aflat într-un ceaslov rusesc din 1743² pomenește de construirea unei trapeze cu cuhnie, chilii și beciuri la Neamț în anul 1540, de către Alexandru Vodă Cornea. Sondajele arheologice executate recent au confirmat și aici vechea tradiție arătînd existența unor încăperi și beciuri adăugate pe laturile de est și de sud ale bisericii dărîmate.

Veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea reprezintă pentru Neamț, ca și pentru alte vechi așezări mănăstirești din Moldova, o perioadă de stagnare și chiar de regres. În cursul acestor veacuri s-au întîmplat numeroase incendii și prădăciuni, urmate de reparații și refaceri. Astfel, în 1633 a fost prădată; în 1671 și în 1696 a fost incendiată. Timp de cîteva ani, pînă în 1699, a fost apoi ocupată de ostile polone ale lui Sobiețki.

În cursul veacului următor, în 1709, 1720 și 1765, mănăstirea suferă unele reparații și reînnoiri. În 1720 au fost desființate clădirile trapezei și cuhniei ridicate de Alexandru Vodă Cornea, trapeza prefăcîndu-se în paraclis, cu hramul Sf. Gheorghe. Din acea perioadă (1754) datează și refacerea, probabil pe fundațiile și parterul original, a turnului din colțul de nord-est, în forma octogonală de astăzi, cu bolțile sale interesante și cu scara cuprinsă în grosimea zidăriei³, însă lipsit de mijloacele de apărare caracteristice turnurilor anterioare. Cu toate aceste reînnoiri, în 1779, cînd s-a instalat aici călugărul reformator Paisie Velicicovski⁴, noul stareț al Neamțului⁵, împreună cu cei 40 frați aduși de la mănăstirea Secu, a găsit numai 15 chilii, cu casele de oaspeți și clisiarnița. Instalarea lui Paisie la Neamț a însemnat o nouă perioadă de înflorire a mănăstirii, atît prin numărul mare de ucenici adunați aci, cît și prin intensa activitate culturală

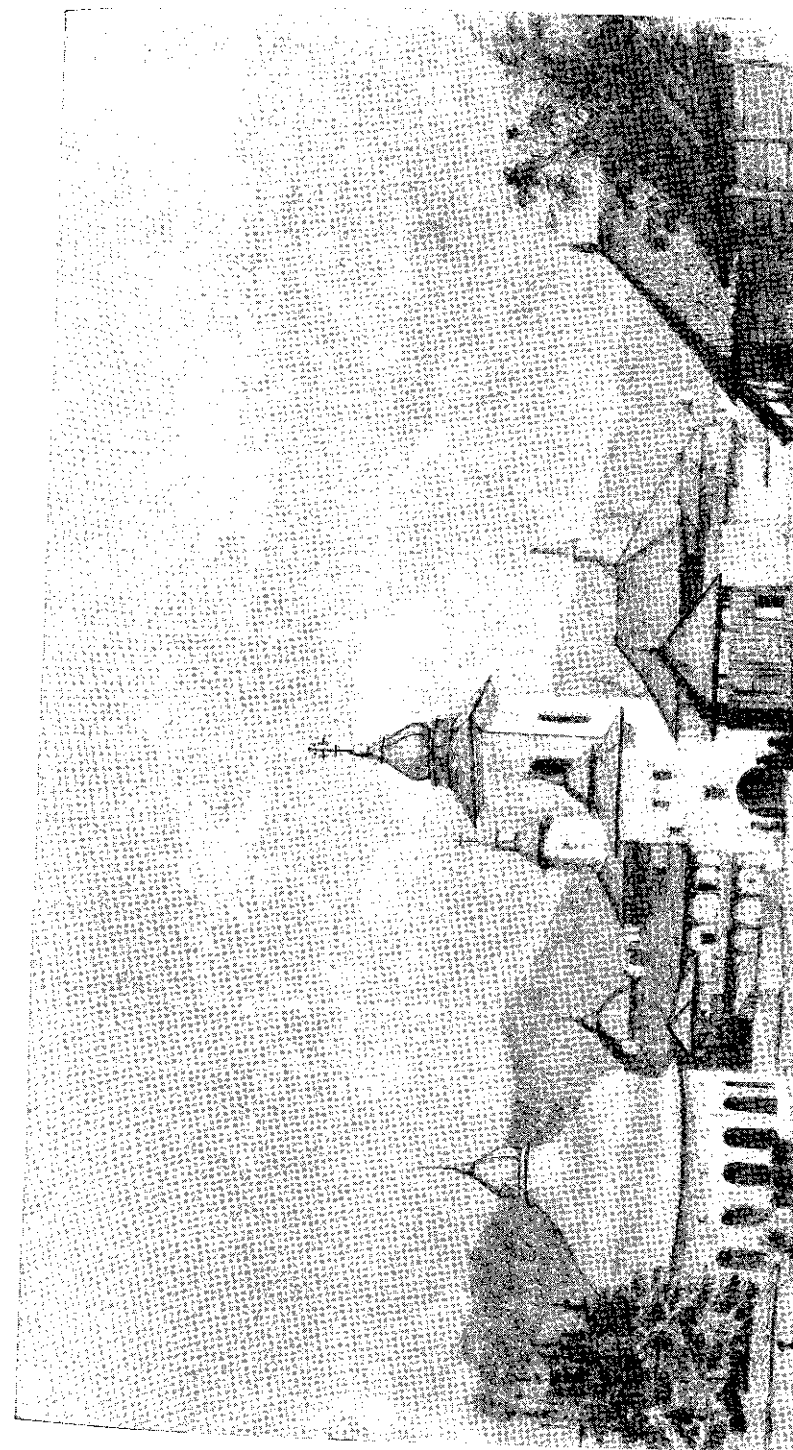
¹ Narcis Crețulescu, *manuscris nr. 5698, f. 36, Bibi. Acad. R. P. R.; v. cap. VII, nr. 2.*

² Narcis Crețulescu, *Inscripții*, Arhiva științ. și lit. Iași, 1908, p. 325; v. cap. VII, nr. 3.

³ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veac. XVII și XVIII*, p. 340.

⁴ Paisie Veliciovski, sau Velitcovski, malorus de origină, a fost călugăr mai întîi la Poiana Mărului, apoi după mai multe peregrinări la Athos și în alte locuri se stabili la Dragomirna, iar după ocuparea Bucovinei de austriaci trecu la Secu, de unde se strămută la Neamț în 1779. În scrisoarea către domn vestește această strămutare, dînd detalii cu privire te situația mănăstirii Neamț, la venirea lui aici, și la posibilitățile transformării și restaurării ei în viitor»

⁵ N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, p. 32—47.

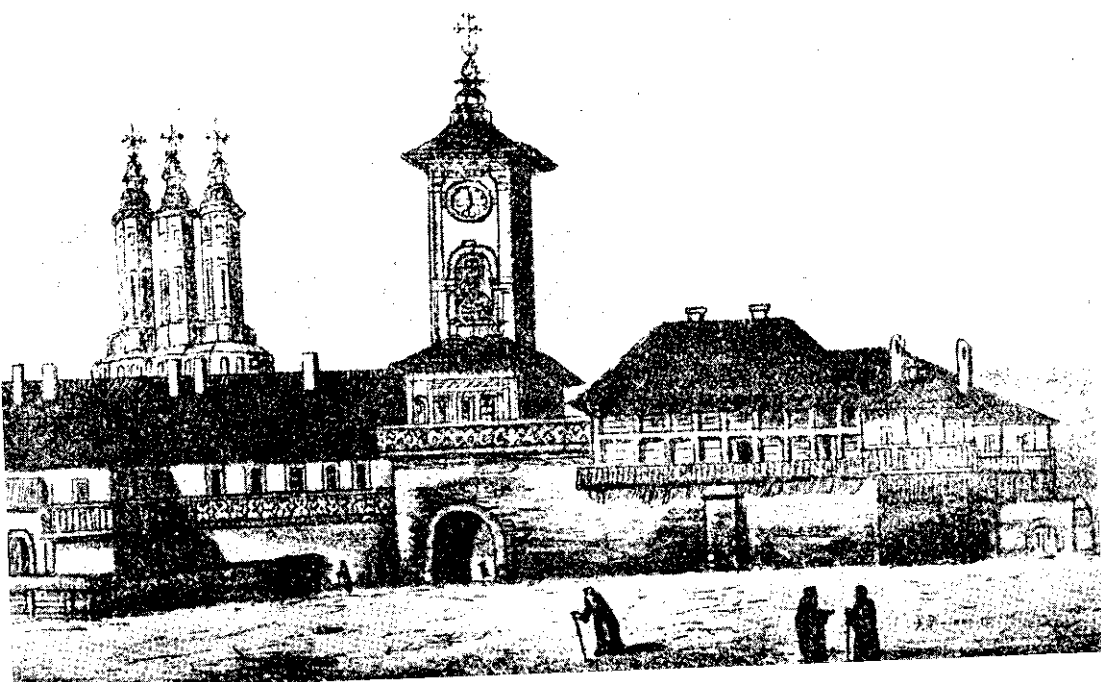

Fig. 9. Desen de Alexandru Asachi, dinaintea de 1862, reprezentând intrarea mănăstirii. Biserica mare are turlele adăugate în 1829

desfășurată. Dintr-o scrisoare a lui Paisie¹ către domn, reiese dorința sa de a construi chilii noi, cu parter și etaj, care să poată adăposti 200 de călugări². O pisanie cu data 1796, păstrată încă în mănăstire, arată că își și împlinise în parte planurile³. Tot atunci, în 1794, se înalță pe locul bisericii dărîmate a lui Petru Mușat, noua biserică de zid cu hramul Sf. Gheorghe.

Dar principalele lucrări de reînnoire, care au schimbat cu totul vechea înfățișare a mănăstirii, au avut loc în cursul veacului al XIX-lea.

În 1809 au fost construite, de către mitropolitul Veniamin Costachi, noile case cu etaj ale stăreției și paraclisul Adormirii, în colțul de nord-vest al curții⁴. În 1819 și 1821 s-au făcut, sub egumenia starețului Ilarie, noi și importante transformări, ridicîndu-se chilii cu etaj pe latura de est⁵ și de sud⁶,

¹ N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, p. 37—46.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 43—45; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 159.

³ N. Crețulescu, *Inscripții*, Arhiva științ. și lit. Iași, 1910, p. 89; v. cap. VII, nr. 5.

⁴ V. cap. VII, nr. 6.

Narcis Crețulescu, *Inscripții*, Arhiva științ. și lit. Iași, 1908, p. 181.

⁵ V. cap. VII, nr. 7.

Narcis Crețulescu, *op. cit.*, p. 182—184.

⁶ Narcis Crețulescu, *op. cit.*, p. 182.

trapeza mare din colțul de sud-est \ beciurile din aripa chilii de la vest. Turnul-clopotniță a fost mărit prin adăugarea spre exterior și prin supraînălțarea lui cu încă două etaje și primul etaj un paraclis cu hramul Buna Vestire⁷.

În 1826 starețul Domețian reînnoiește biserica Sf. Gheorghe, girea zidurilor laterale spre est și vest, iar în 1829 vine la rând camera care își pierde zidul despărțitor dintre naos și camera mare. În 1816, după cum se constată în gravura unui octoih tipărit în 1816, supra noului acoperiș de tablă au fost adăugate două turle îmbrăcate cu tablă de fier, în fața vechii turle de zid. Evident, sub acest aspect în două gravuri ale epocii, una în minieră din 1831⁸, cealaltă într-un desen al lui Al. Asachi⁹. Un alt desen al același stareț reînnoiește și zugrăveala interioară¹⁰.

Modificările care au dat clădirilor înfățișarea păstrată și astăzi au avut loc după incendiul pustiitor izbucnit în 1862, cînd a fost arsă mănăstirea. În 1865 fațadele bisericii Sf. Gheorghe au fost reînnoite în stil neoclasic, atunci la modă, dar atît de nepotrivit cu biserica medievală, că au fost îndepărtate cele două turle înălțate pe acoperișul bisericii și adăugate frontoanele și ferestrele neogotice ale absidelor laterale, iar în 1883 s-a refăcut pardoseala cu marmură de la mormintele, în sfîrșit, tot atunci s-au făcut și lucrările de amenajare ale colțului de sud-vest al incintei prin amenajarea noului paraclis executat cerdacurile de lemn de jur împrejurul curții interioare¹¹.

Din monumentele aflate în exteriorul incintei se menționează matarul a fost construit în 1836-9, cristelnița interioară în 1836, Bogoslov în 1835¹², bolnița cu paraclisul în 1820 (reînnoită în 1820), schitul Vovidenia în 1751 (refăcut în 1912), iar schitul de la nord în 1714.

⁷ N. Crețulescu, *op. cit.*, p. 182: «beciurile de sub trapeză și paraclisul Sf. Gheorghe».

⁸ V. cap. VII, nr. 8.

Narcis Crețulescu, *op. cit.*, p. 181—182.

⁹ 4 II Tap J da C Woi' *documente cu privire la forma acoperișului mănăstirii moldovene*, Bul. Com. Mon. Ist., VII, 1914, p. 193—194.

¹⁰ *! £ iZiMou'iZeLe istorice in vechea noastră literatură*, E. I. Iorga, 1933, p. 101—108.

¹¹ V. cap. VII, nr. 10.

¹² V. cap. VII, nr. 12.

¹³ N. Crețulescu, *op. cit.*, p. 219.

¹⁴ V. cap. VII, nr. 13.

¹⁵ V. cap. VII, nr. 14.

¹⁶ V. cap. VII, nr. 15 și 16.

atît de înfloritoare încă din timpul lui Alexandru cel Bun, a exercitat-o asupra celorlalte centre de caligrafii din Moldova în tot cursul veacului al XV-lea.

Opera pisarilor de la Neamţ mai prezintă uneori şi un deosebit interes istoric prin însemnarea unor evenimente mai de seamă petrecute în vremea lor. Astfel, Gavriil Monahul notează pe una din filele «Mărgăritului» său uciderea lui Ştefan II¹. Pe un tetravangelh terminat în 1512 de pisarul Dimitrie sînt notate pe larg evenimentele din Moldova, din anul 1497, în legătură şi cu construirea bisericii de la Neamţ, despre care s-a amintit mai sus². Modeste începuturi, importante însă pentru precizia redactării, ele poate că au constituit în timp tradiţia cronicărească pe care se vor întemeia cei doi călugări, Macarie şi Eftimie, ambii formaţi la Neamţ. Primul, devenit episcop de Roman (1531—1558), va fi şi cronicar oficial al lui Petru Rareş; Eftimie, păstorind ca episcop de Roman, va fi povestitorul domniei lui Alexandru Lăpuşeanu.

Toată această însemnată activitate culturală desfăşurată în cursul veacului al XV-lea încetează şi dispăre în cursul veacului următor în așa măsură, încît la 1555, cînd logofătul Feriie a dăruit mănăstirii tetravangelhul său, a trebuit să-l comande unui călugăr de la Putna³.

În veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea nimic nu mai reaminteşte rolul de frunte pe care l-a deţinut Neamţul în activitatea culturală a Moldovei. Abia în veacul al XIX-lea se reia firul vechii tradiţii cărturăreşti a mănăstirii, în forma nouă a tipăriturilor ilustrate cu gravuri, prin înfiinţarea aici a unei tipografii în anul 1807—1808, datorită noii îndrumări spirituale impusă de stareţul Paisie. Între 1807 şi 1874, cînd s-a tipărit ultima carte cu caractere chirilice, s-a desfăşurat neînterupt activitatea tipografiei, cu publicaţii care pînă la 1860 aveau şi o bogată ilustraţie cu gravuri în lemn⁴. Gravorii de la Neamţ, printre care s-au distins Mihail Strilbeţki, Simion Ierei, monahii Ghervasie⁵ Teodosie şi alţii, au lucrat şi pentru alte centre tipografice, gravurile lor fiind folosite la Iaşi, la Bucureşti şi la Braşov. Ei desenau şi săpau singuri tiparele din lemn de păr sau de buxus, operaţie care cerea multă migală şi talent, dar pe care o stăpîneau desigur mai de mult prin îndeletnicirea sculpturii migăloase a crucilor de lemn. Temele folosite erau fie de compoziţie originală, fie inspirate sau copiate din tipăriturile sau gravurile care circulau pe atunci în Moldova.

În afară de activitatea desfăşurată la Neamţ cu privire la manuscrisele ilustrate executate în cursul veacului al XV-lea şi mai apoi la tipăriturile apărute în veacul al XIX-lea, nu se poate stabili existenţa unor ateliere în care să se fi lucrat şi opere de artă de altă categorie. Puţinele obiecte de broderie şi argintărie păstrate în mănăstire nu dau nici o indicaţie în această privinţă,

¹ V. p. 17, nota 8.

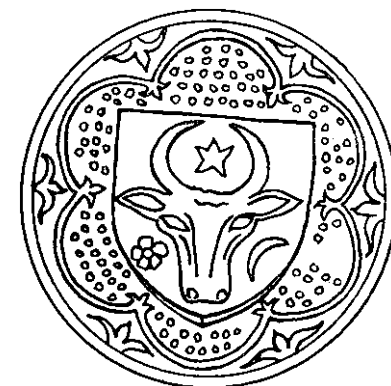
² Manuscrisul acesta se găseşte în colecţia Secţiei de artă feudală a Muzeului R. P. R. (face parte din tezaurul restituit de U. R. S. S.).

³ N. Iorga, *Contribuţii la istoria bisericii romine*, Anal. Acad. Rom., 1911—1912, p. 461.

⁴ Gh. Racoveanu, *Gravura în lemn la mănăstirea Neamţului*, Bucureşti, p. 15 şi urm.

totuşi numărul mai bogat de cruri Ha™,, • ^-
al XVI-lea si altele din veacurile s l ^ ^ ^

bogata activitate în domeniul xilogravurii care sa
XIX-lea, arată că a existat încă din veacul al XVI't
lemn cu un accentuat caracter miniatunstic d î l f
mobilier. Tradiţia aceasta a sculpT_u Ti î l î
li,e, medalioane, mai continuă £ S S e T ^ ^

IV. MONUMENTELE MĂNĂSTIRII

a) BISERICA «ÎNĂLȚAREA DOMNULUI»*

ARHITECTURA

monumentul principal, singurul care, din tot complexul de clădiri aflate astăzi în cuprinsul mănăstirii, prezintă o înaltă valoare artistică, este biserica lui Ștefan cel Mare.

Cu toate că este cea mai veche și mai importantă clădire din incintă, ea nu se află situată în mijlocul curții, ca de obicei, ci este așezată lateral, în jumătatea dinspre nord a spațiului interior, locul central fiind ocupat de biserica cea mică, mai nouă. De aceea apare oarecum strîmtoară și prost așezată față de chiliile prea apropiate, dar cu atît mai impunătoare prin dimensiunile sale, accentuate de lipsa de spațiu din jurul ei. Această anomalie a situației ei se explică prin faptul că la data cînd a fost construită exista în centru biserica mai veche a lui Petru Mușat, care a fost respectată de noul ctitor.

Biserica de la Neamț a lui Ștefan Vodă este cea mai mare dintre toate cele care au fost ridicate în timpul domniei sale. Zidită la sfîrșitul intensei activități constructive desfășurată în acea epocă, este cel mai interesant și mai reprezentativ monument al arhitecturii vremii, atît ca plan și structură interioară, cît și ca mod de decorare a fațadelor. Meșterul care a zidit-o a știut să combine în mod unitar elementele mai valoroase ale realizărilor anterioare, alăturînd naosului treflat al bisericilor de tipul Sf. Gheorghe din Hîrlău, pronaosul cu două cupole folosit la cele de tipul Sf. Ion din Piatra Neamț.

În plan se introduce de asemenea pentru prima oară pridvorul așezat în fața intrării, element nou care nu există la monumentele precedente, compuse numai din tradiționalele încăperi ale cultului ortodox: pronaos, naos, altar. Totodată se mai adaugă o nouă încăpere între naos și pronaos pentru adăpostirea mormintelor ctitorilor: «gropnița».

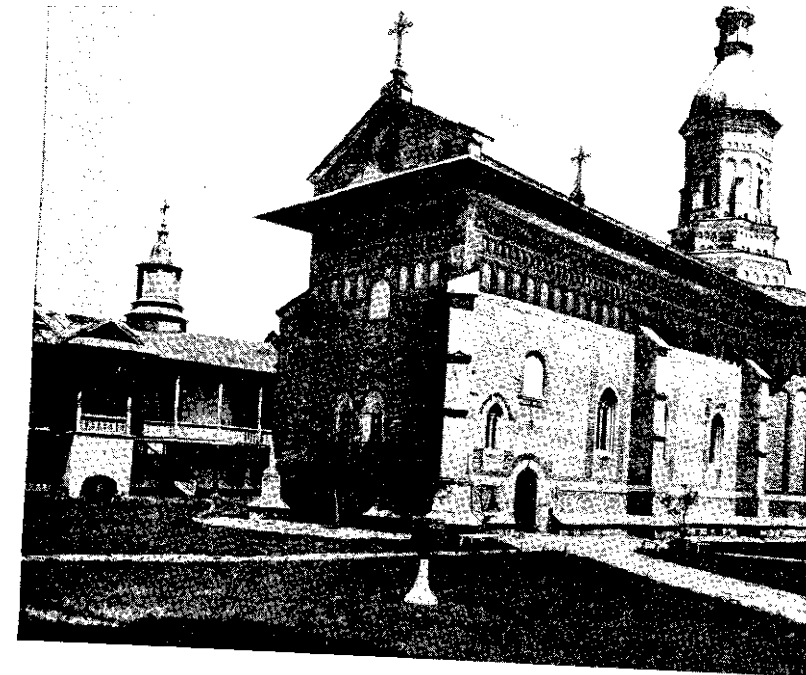

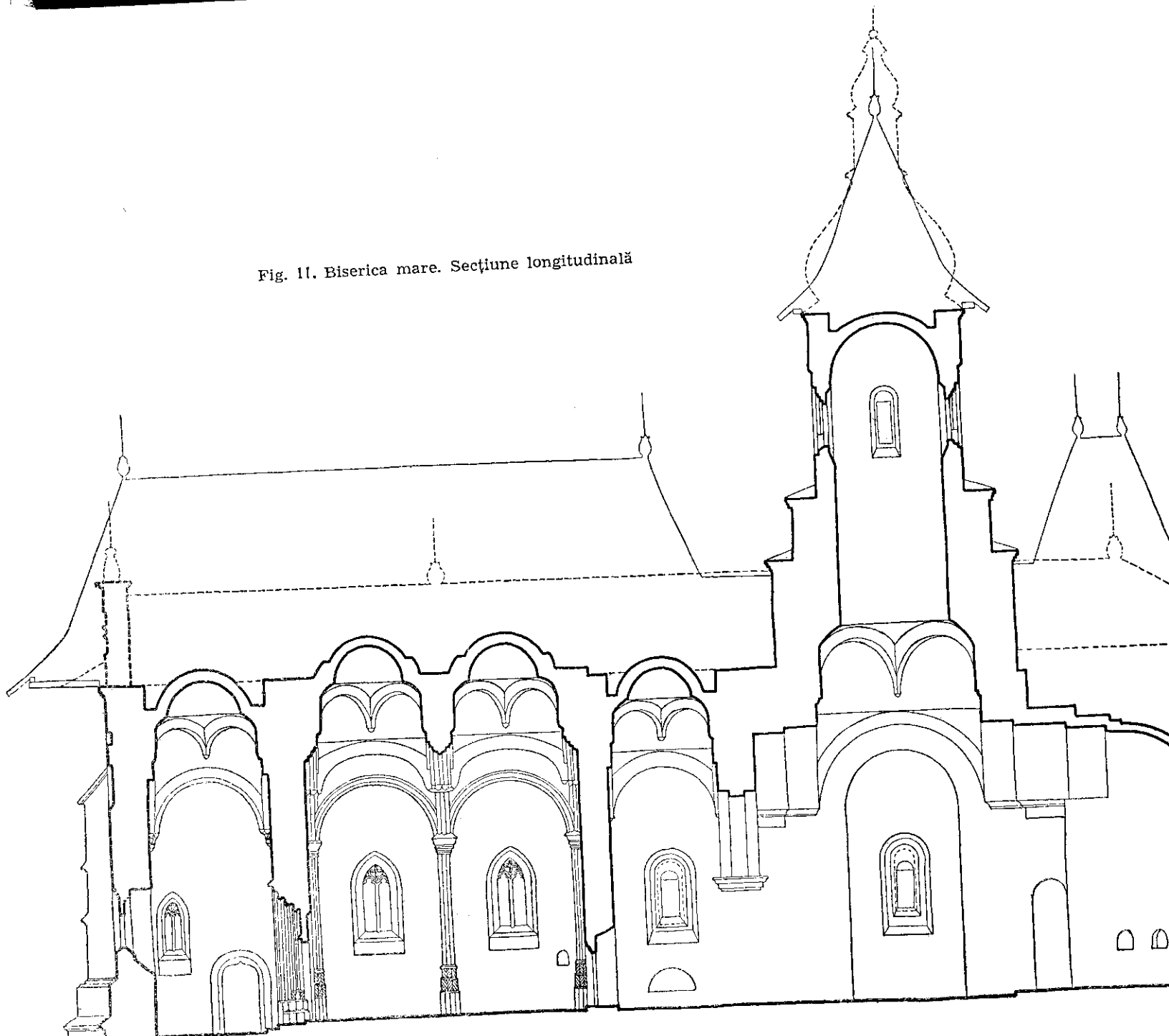
Fig. 10. Biserica mare, văzută dinspre sud-vest.

După înlăturarea tencuielilor care acopereau fațadele, socotit un timp ca fiind adăugat ulterior*, era legat orga construcției². Biserica mănăstirii Neamț s-a dovedit astfel a fi element apărut în arhitectura din Moldova, care va deveni caracteristică pentru arhitecturile epocilor următoare.

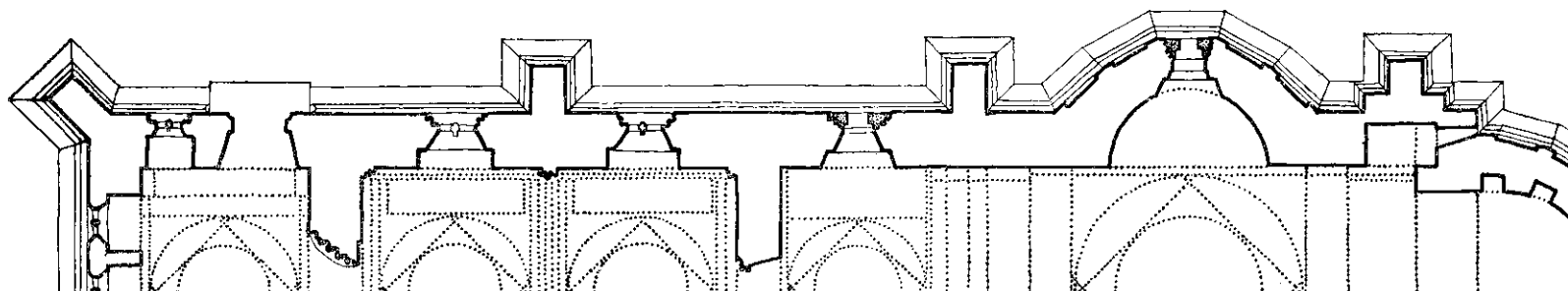
Intercalarea gropniței, menținută mai tîrziu și la bisericile din Iași, deși rezolvă în bune condiții problema izolării mormintelor, spațiul interior în două, îndepărtînd pronaosul de naos și înlocuindu-l cu o grupă de încăperi, este o soluție care se va folosi în timpul slujbei. Din această cauză se poate

* G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacul XVI*, p. 152.
sena I U *Introducere* 1930, p. 49 în planul bisericilor moldovenești. Acad.
N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, p. 86.
Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, p. 103—104.

Fig. 11. Biserica mare. Secțiune longitudinală

0 1 2 3 4 5M

tele dinspre naos a fost dărîmat cu timpul, ceea ce a atras dispariția prefațelor portrete ale ctitorilor zugrăvite pe acel perete.

prin adăugarea pridvorului și a gropniței, planul bisericilor moldovenești se alungește, iar raportul perfect de pînă atunci între lungime și înălțime se modifică în mod sensibil. Aceasta reprezintă poate o scădere în înfățișarea exterioară, mai proporționată la bisericile anterioare. Dar este incontestabil că monumentalitatea pe care o capătă clădirea prin mărirea considerabilă a dimensiunilor sale compensează pe deplin greșeala săvîrșită. De altfel, aparenta disproporție dintre turla prea firavă și lungimea corpului bisericii se datorește în mare măsură actualului acoperiș care leagă într-un singur volum toate părțile clădirii, turla răsărind singuratică deasupra. Învechea formă de acoperiș, turla era legată de părțile inferioare și alcătuită un singur element vertical din vîrf pînă la soclu, încadrat de celelalte părți ale clădirii, acoperite separat.

Decorația fațadelor urmează în linii mari sistemul folosit de meșterii lui Ștefan cel Mare, cu parament de piatră brută la pereți și piatră cioplită și profilată la soclu, cu contraforți și ancadramente de uși și ferestre în partea inferioară a construcției și cu obișnuita împărțire în ocnite și firide cu elemente decorative de ceramică smălțuită în părțile superioare.

Față de celelalte monumente ale epocii, felul în care sînt tratate fațadele de la Neamț este cu totul asemănător celui de la Borzești (1494), Războieni (1496) și Piatra (1497), grup de biserici vădit executate de unii și același meșter. Același lucru se constată și în structura interioară a bolților pronaosului, cu două calote așezate în lungul axei bisericii, despărțite între ele printr-un arc median, — dispoziție caracteristică celor trei biserici. Este așadar probabil că în această regiune unde se găsesc situate a ființat o școală locală care și-a avut rezolvări arhitectonice proprii, oarecum diferite de monumentele ridicate de Ștefan în celelalte regiuni ale Moldovei.

Biserica are două uși de intrare, aflate față în față, pe pereții laterali sud și nord, la capătul de vest al clădirii; prin ele se pătrunde în pridvor. Bine luminată prin cinci ferestre de mărime egală, dispuse cîte trei spre vest și cîte una spre nord și sud, alături de uși, această primă încăpere este menită să adăpostească cea de-a doua intrare în biserică, un monumental portal aflat în axa peretelui dinspre pronaos. Ușile laterale încadrate cu blocuri de piatră de talie sînt simple, fără profiluri și terminate cu un arc în ușoară acoladă la partea superioară.

Ferestrele, lucrate și ele cu blocuri de piatră de talie, sînt de factură gotică, terminate în arc frînt la partea superioară, cu ancadramente profilate și timpane de piatră ajurată (rozase) cu modele diferite, sprijinite pe o colonetă profilată de piatră, care împarte golul în două.

^ Încăperea pridvorului, de formă dreptunghiulară, este acoperită cu o calotă s erica pe pendentivi, sprijinită după obișnuitul sistem de arce oblice caracte
arhitecturii moldovenești.

Fig. 14. Biserica mare. Elevația fațadei sudice

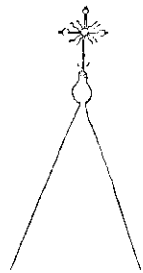
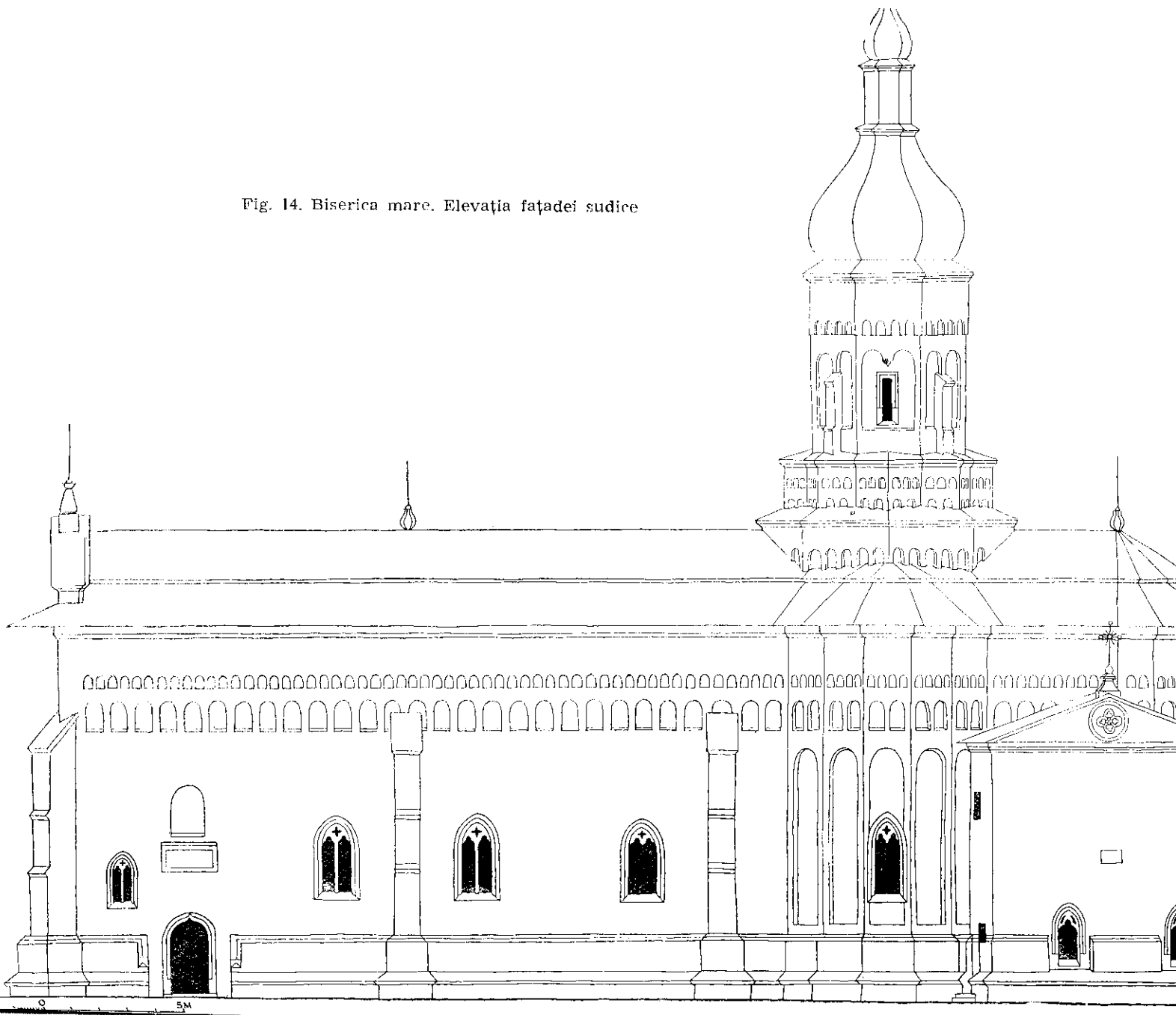

Fig. 15. Biserica mare. Secțiuni transversale

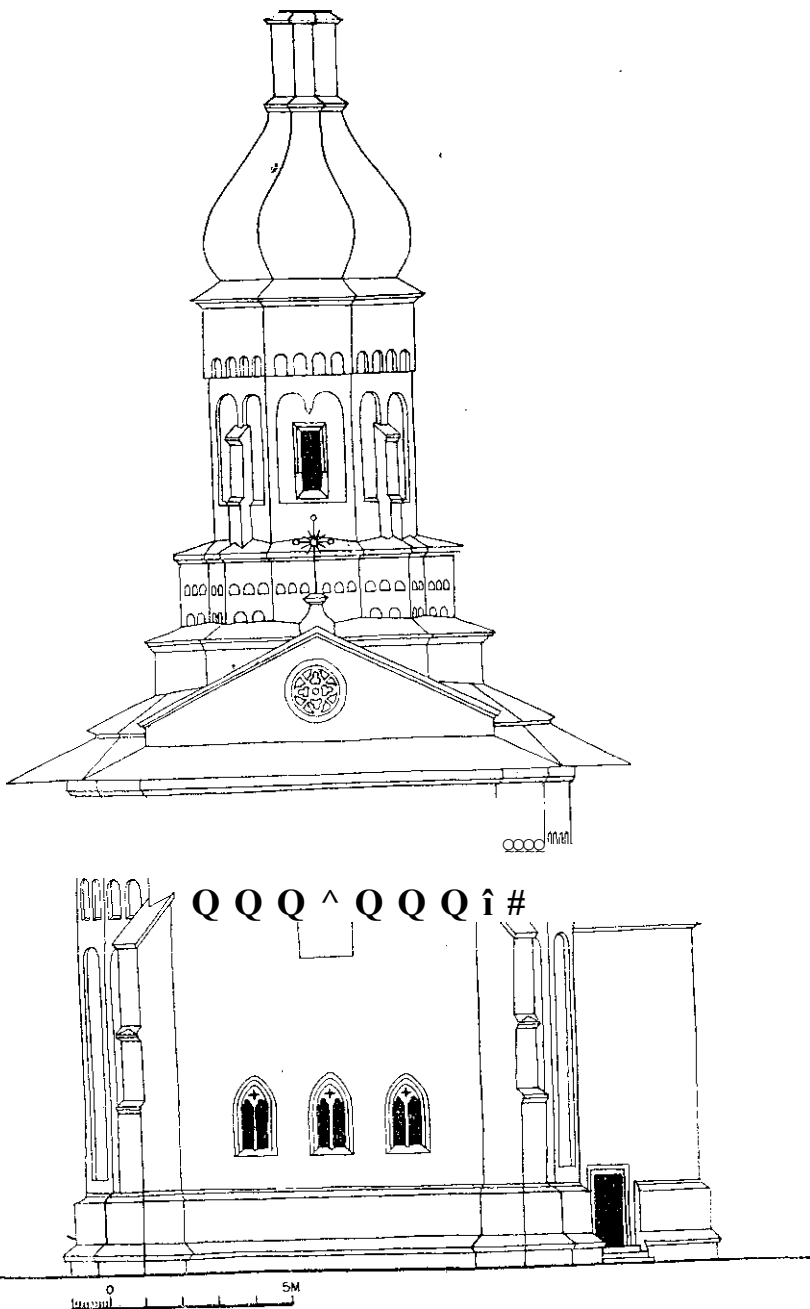

Fig. 16. Biserica mare. Fațada vestică

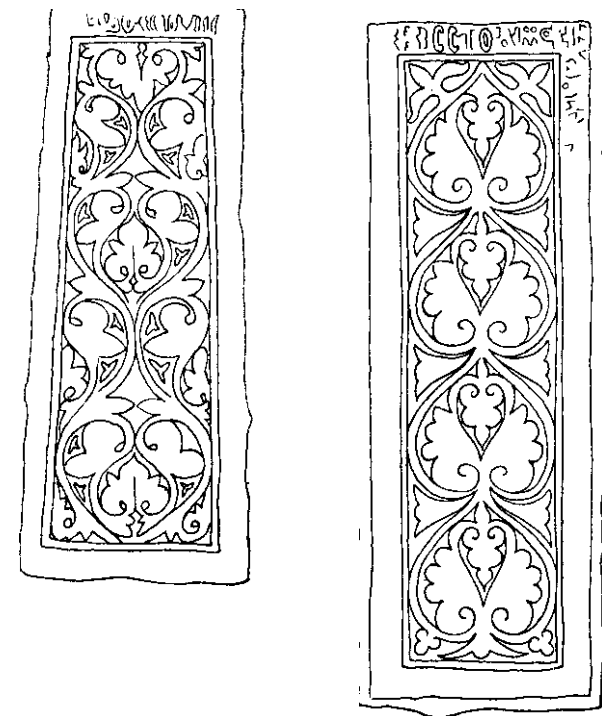

Fig. 17. Piatra de mormint a lui Ștefan II (stînga) și a pîrcălabului Mi

Intrarea în pronaos, în contrast cu intrările exterioare, se deschide printr-un portal de piatră de o mare bogăție. Golul ușii, de formă dreptunghiulară, este largit spre exterior prin glafuri oblice împodobite cu un șir de profiluri puternic reliefate, așezate pe un postament sculptat și închise în arc de cer superioră. Deasupra ușii, pe timpanul încadrat de aceste profiluri, este așezată icoana Maicii Domnului. Un al doilea chenar profilat de formă dreptunghiulară, încununat de o cornișă îngustă, mărginește portalul spre fața sa exterioră.

În pridvor se găsesc prinse în pardoseală numeroase pietre de moară așezate fără rînduială, probabil în urma refacerii pardoselii interioare din secolul al XIX-lea. Printre cele mai interesante sînt piatra lui Micotă, pîrcălab mort la 1495, așezată în noua biserică la 1497 prin grija lui Ștefan cel Mare și piatra mitropolitului Moldovei Calinic Miclescu, sub care s-au găsit resturile mitropolitului Sofronie Miclescu. Celelalte aparțin unor boieri din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.

Pronaosul, de forma unui dreptunghi așezat în lungul bisericii, este accesibil cu două trepte față de pridvor, are boltirea specifică monumentelor

Fig. 18. Ferestre la pridvor. Pian, elevație

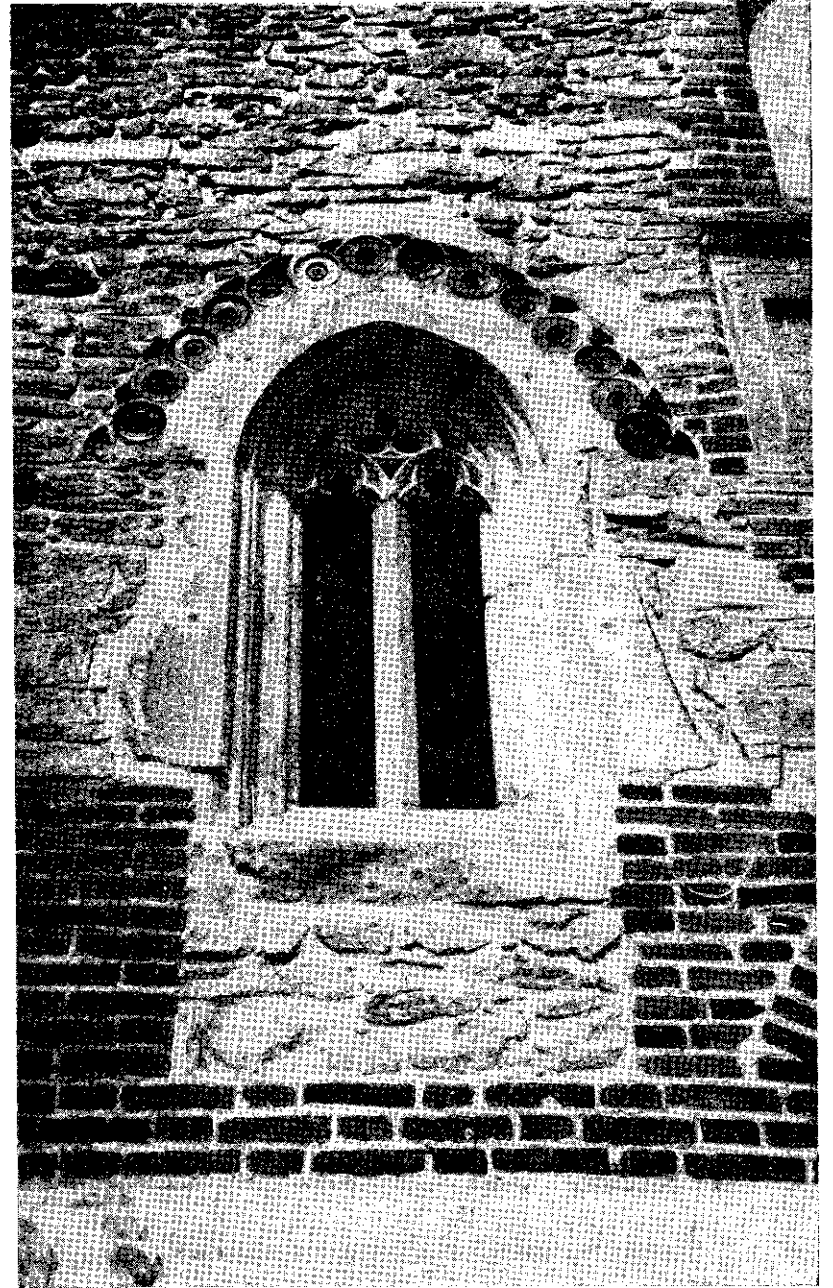
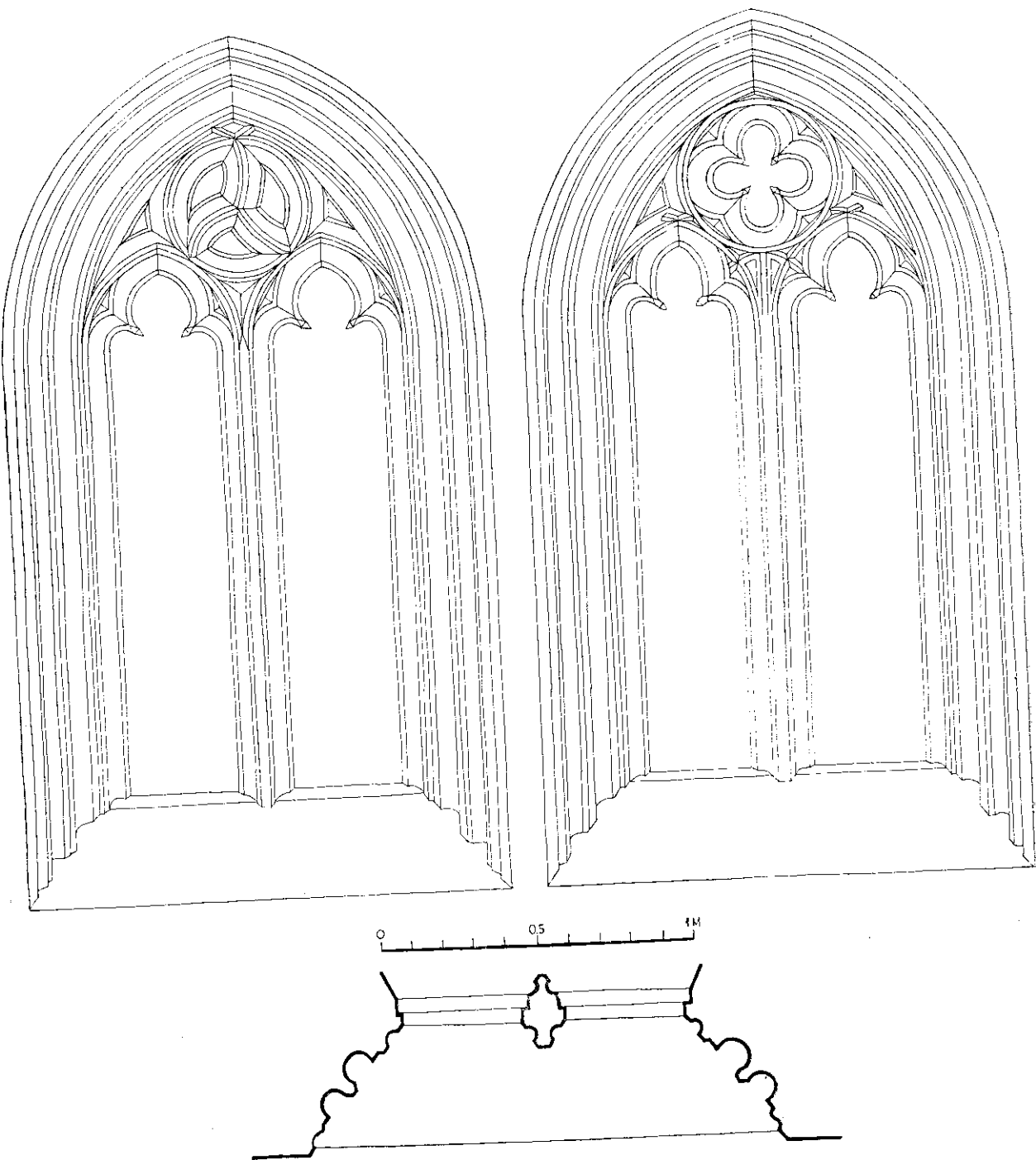

Fig. 19. Biserica mare. Fereastra de pe fațada sudică a pridvorului

20. Ferestrele pronaosului. Plan, elevație

de la Piatra și Războieni, *cu* spațiul împărțit pr
 părți egale, acoperite cu câte o calotă sferică pe ar
 care permite dimensiuni mai mari ale încăperii
 epocii, acoperite cu o calotă simplă, a fost adop
 dintre monumentele posteroare mai importante, în
 Rareș și mai târziu la Bistrița, Slatina, Sucevița

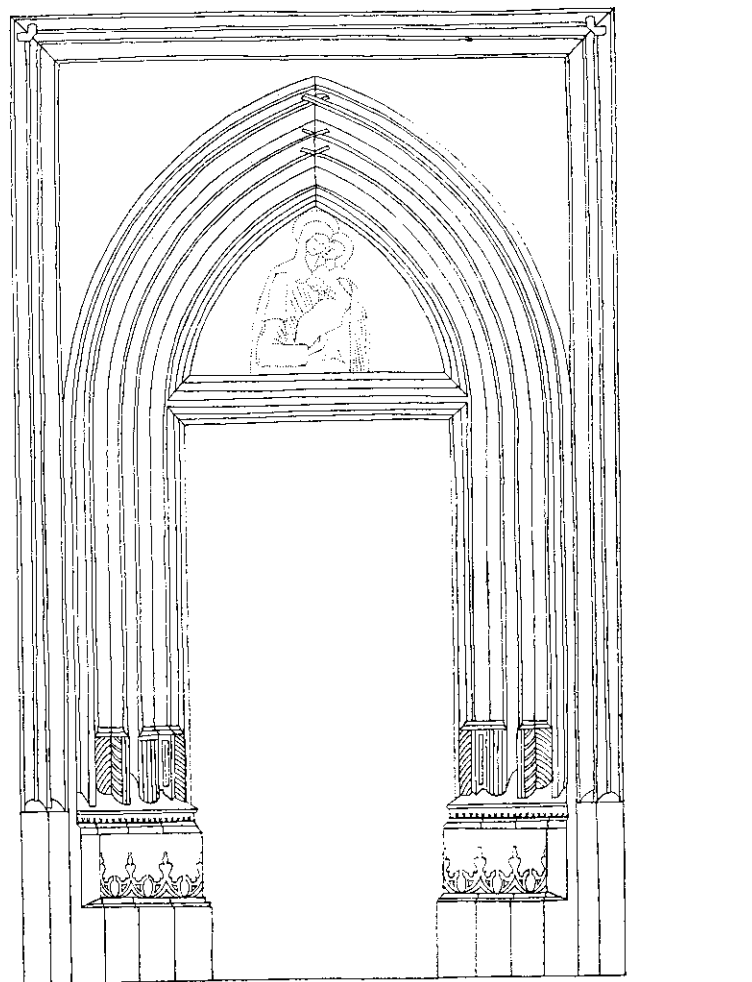
Dar dintre toate cea mai izbutită ca proporții
 moasă ca înfățișare, rămîne realizarea de la Neam

încăperea este bine luminată prin patru f
 pereții laterali nord și sud. Mai mari decît cele
 în același stil gotic cu arc frînt la partea superio
 rată, cu colonete mediane și cu ancadramente put

La mijlocul pereților laterali și în cele pa
 pilastru încastrat în zidărie, format dintr-un măr
 rotunde cu baza împodobită cu caneluri, așezate
 la nivelul nașterii arcelor bolții cu un capitel c

Fig. 21. Piatra de mormînt a lui Ștefan II (t 1447),

0 05 1M

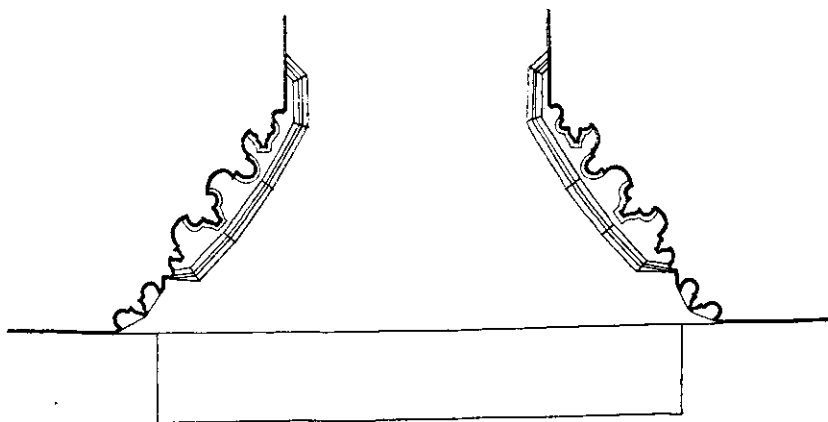
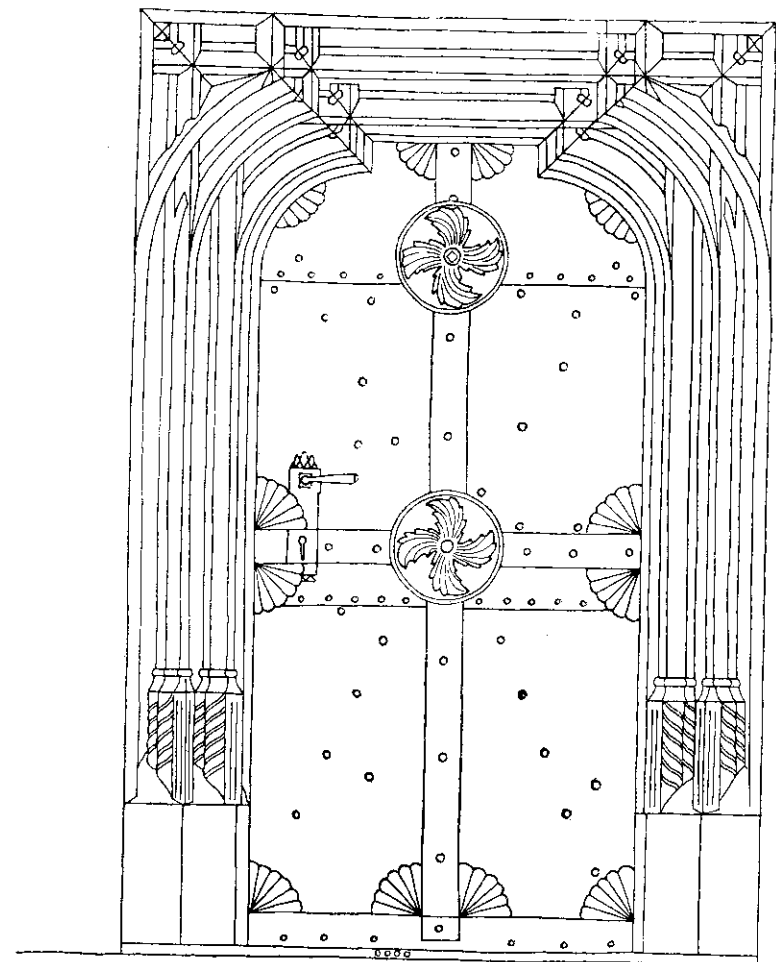

Fig. 22. Portalul pronaosului. Plan, elevație

0 05 1M

Fig. 23. Ușa naosului. Plan, elevație

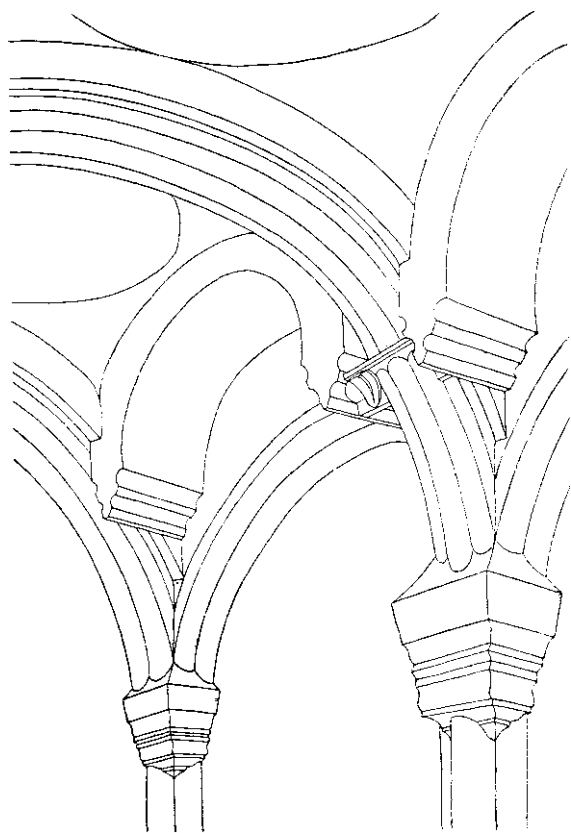

Fig. 24. Bolta pronaosului

capitel pornesc arcele mari, dubloul și lateralele, alcătuite, la fel ca și pilaștrii, din colonete subțiri semicirculare pe care se sprijină bolțile superioare. Interesant este felul cum a fost construit cel de al doilea rând de arce laterale, necesare pentru reducerea spațiului dreptunghiular la forma pătrată centrală. Pornite de la un nivel superior celui al nașterii primelor arce mari, ele au o formă eliptică, astfel că se găsesc cu cheia la același nivel ca și cheile dublourilor inferioare. Din cauza lărgimii lor, ele depășind la bază grosimea arcului dublou median, au fost tratate aici în formă de console alipite de dublou și unite între ele cu o legătură orizontală de piatră. Această perfectă rezolvare constructivă, abil prelucrată ca motiv ornamental prin profilarea consolelor și prin împodobirea cu scuturi decorative a legăturii orizontale, arată ingeniozitatea și măiestria profesională a meșterului constructor al bisericii.

Peste spațiul pătrat astfel obținut, în cele două compartimente ale pronaosului se ridică patru arce oblice care susțin calota sferică superioară.

Ușa de trecere din pronaos în camera mormintelor, de este și ea bogat decorată cu un ancadrament de baghet gotice săpate adânc în piatră. Prin această ușă se pătrunde în camera mormintelor, astăzi desființată în urma dărîmării peretelui care odihnesc Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, și stărețul doilea ctitor al mănăstirii. Din fosta încăpere se mai păstrează o boltită la fel ca și pridvorul, despărțită de naos printr-un zid executat în veacul al XIX-lea și care înlocuiește zidul dărîmat. Într-o altă încăpere executate în mod stîngaci sînt vădit opera prefacerilor din secolul al XVIII-lea au fost lărgite cele vechi pentru a se da mai multă lumină în interior. Întinderea peretelui despărțitor dintre naos și grozniță a fost înlocuită prin distrugerea tabloului votiv care ar fi completat cu unele puținele imagini cunoscute ale marelui voevod și prin păstrarea în față înfățișarea interioară originală. Totuși, se poate admite ca o parte sa pozitivă, ajutînd la perceperea proporțiilor spațiului interior, prea fragmentat de multele încăperi separate, o singură privire din pragul ușii pronaosului a întregului interior, mărirea rar întîlnită în vechile monumente de arhitectură.

Naosul dreptunghiular, lărgit pe ambele părți de două arce de circulare laterale, este de dimensiuni mari, neobișnuite pentru epocă și cît și ca înălțime. În mijloc se ridică turla pantocratorului cu o cupolă sferică la partea superioară.

Înaltul tambur cilindric al turlei, străpuns de patru arce pe patru arce așezate oblic peste cele patru arce mari în jurul solă. Din cauza lungimii naosului, acestea din urmă sînt înlocuite de un al doilea rând de arce mari.

Ferestrele care luminează naosul, așezate în axa arcelor, au fost cele originare, fiind mărite ulterior pentru a da mai multă lumină.

La capătul dinspre est al bisericii, în spatele timplicului, o turlă rotundă, pictată și aurită, lucrată în stilul baroc răspîndit în toată țara. În anul al XIX-lea, naosul este prelungit cu absida adîncă a arcei de circulare și mai îngustă decît încăperea precedentă. La capătul turlii este prevăzută o bancă joasă de zid, deasupra căreia se ridică în grosimea pereților. Fereastra așezată în axă a fost și ea înlocuită și celelalte, într-o epocă mai tîrzie.

În pereții laterali se deschid nișele adînci ale proscopului. Prima, spre nord, este luminată de o ferestruică îngustă. În partea de sud a două uși în peretele exterior, a fost legată de încăperea următor laturii exterioare de sud a bisericii.

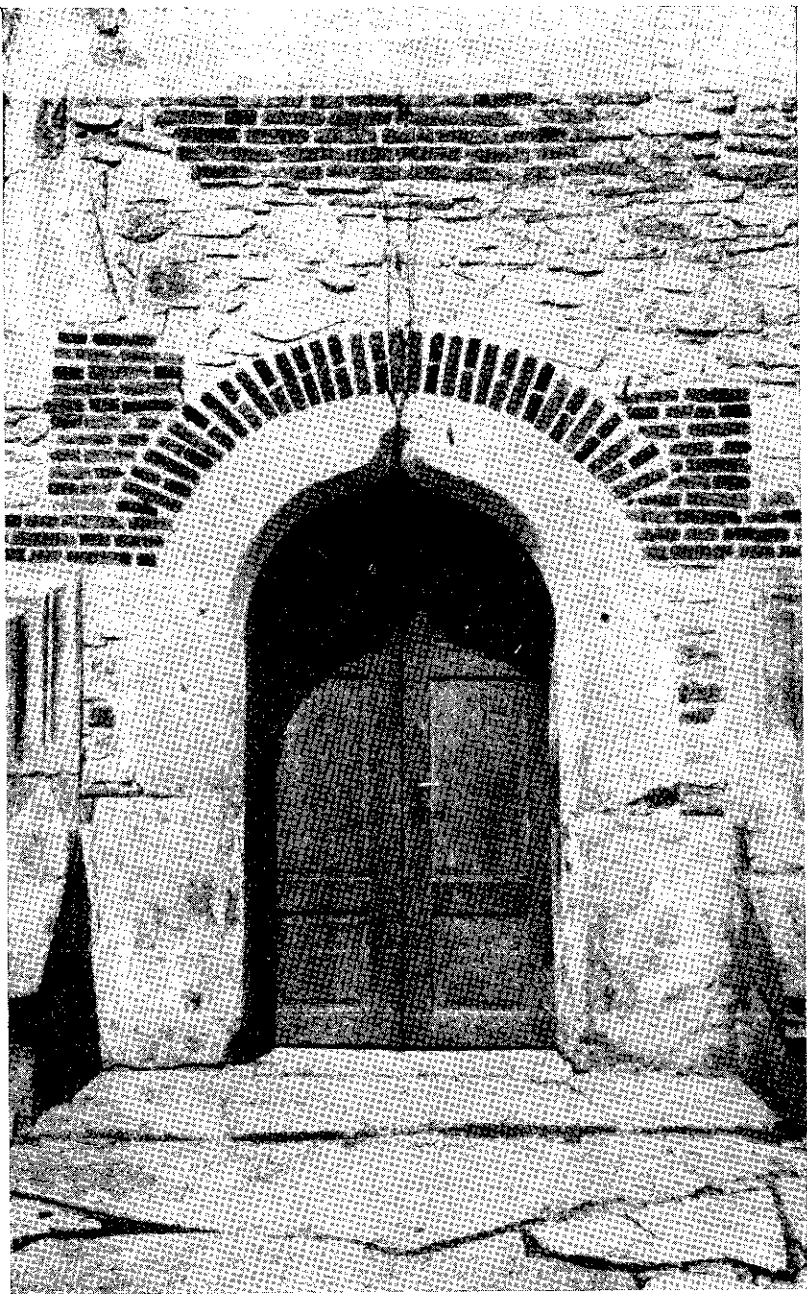

Fig. 25. Biserica mare. Ușa de intrare de pe fațada sudică

Fig. 26. Ușa vestmintăriei (clisiarniței)

Fig. 27. Ferestrele de pe fațada nordică a pronaosului

Fig. 28. Fațada de est a bisericii. Absida altarului

Nu se cunoaște de cînd datează acest adaos, care a atras dărîmarea unuia dintre contraforții exteriori și a dăunat unității fațadei. Se știe că nu poate fi vorba aici, după cum s-a crezut de clisiarnița ridicată în 1549 de către Iliș Vodă, a cărei pisanie, astăzi pierdută, dar publicată de Melchisedec¹, a fost găsită îngropată în pămînt înlăuntrul părții.

Judecînd după ușa sa de intrare, care este probabil vechea ușă interioară din peretele camerei mormintelor, dărîmat în veacul al XIX-lea, s-ar putea crede că vechimea sa nu este mai mare decît cea a acestei prefaceri interioare.

Totuși, considerînd aspectul zidăriei și soclul de piatră de talie, asemănătoare ca lucru și material cu cele ale bisericii, precum și faptul că această anexă exista la 1816, adică la o dată anterioară dărîmării peretelui gropniței, după cum dovedește gravura unui octoih publicat la Neamț, rezultă că are o vechime mai mare.

Ridicată pe două niveluri scunde, veștmîntăria cuprinde la parter două cămăruțe boltite în calotă, ambele avînd accesul direct în altar prin uși tăiate în fostul perete exterior.

O scară cu trepte de piatră, prevăzută în grosimea zidului, duce la etaj, unde se găsește o singură încăpere boltită cu o calotă. Aici sînt ținute în păstrare cele cîteva odoare care au mai rămas în mănăstire.

În exterior fațadele bisericii impresionează prin dimensiunile și coloritul lor. Pereții înalți, străpunși de goluri puține; materialele de bună calitate, în întregime aparente și îngrijit lucrate; raportul perfect echilibrat dintre suprafața întinsă, de piatră, a părților inferioare și friza colorată, de ocnice, discuri și cărămizi smălțuite, care ornamează părțile superioare de sub cornișă pe un sfert din înălțimea totală; în sfîrșit, coloritul delicat și nuanțat al paramentului de piatră albă și al ceramicii în tonuri nu prea vii, totul contribuie să facă din această operă o realizare de mare valoare artistică.

Prefacerile suferite în veacul al XIX-lea i-au adus oarecare modificări în înfățișarea originală. Veștmîntăria adăugată pe latura de sud, lucrată cu materiale asemănătoare și în aceeași tehnică, nu contrastează cu clădirea veche. Acoperișul însă, cu streșină mare de tablă și mai ales frontonul cu rozasă în stil gotic ridicat la capătul de vest, nu sînt de loc potrivite cu silueta și arhitectura monumentului.

Fațadele de asemenea au fost cu timpul tencuite în întregime. Totuși prefacerile nu au adus modificări în paramentele care, în urma îndepărtării stratului gros de tencuială, au reapărut cu o bună parte din podoaba lor originală.

Un soclu puternic, lărgit prin două baze suprapuse prevăzute cu copertine de piatră de talie cu profiluri gotice, întărește de jur împrejur partea inferioară

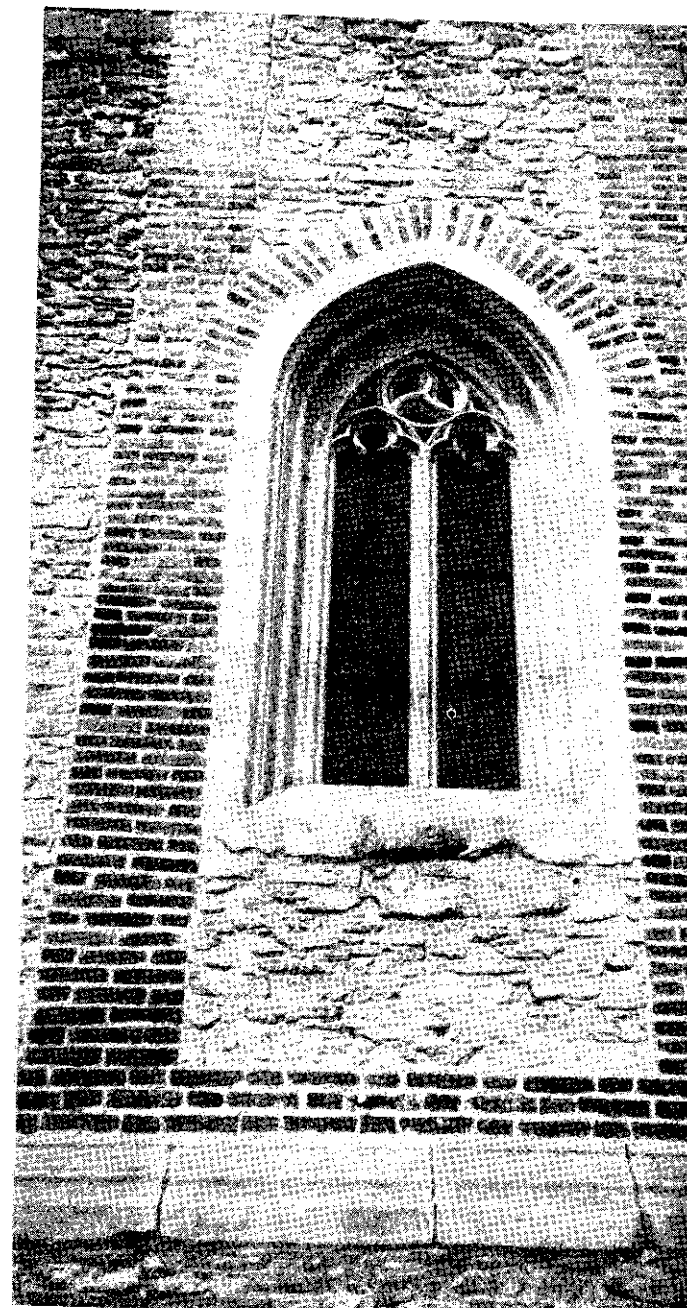

Fig. 29. Fereastra de pe fațada sudică a pronaosului

¹ G. Balș, *Bisericele lui Ștefan cel Mare*, p. 104. *Bisericele moldovenești din veacul XVI*, p. 152.

² V. cap. VII nr. 3.

Fig. 30. Fațada sudică, cu veștmintăria alipită bisericii

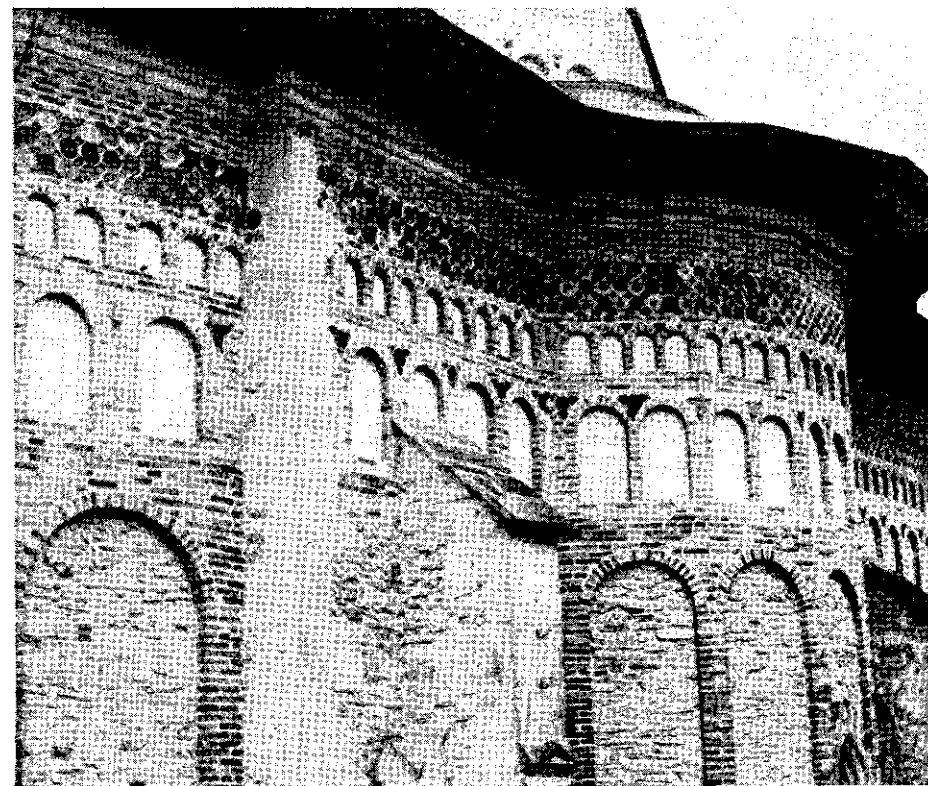

Fig. 31. Fațada bisericii mari. Detaliu

a bisericii. Deasupra soclului, pe o înălțime de 9m, pînă la nivelul
rioare, se ridică fața netedă a zidurilor, executată din piatră bru
de diferite dimensiuni, cioplită pe fața văzută și amestecată cu

Partea superioară, de la nivelul bolților interioare pînă la
executată din cărămidă. Opt contraforți masivi, lucrați din blocuri
talie, întăresc zidurile pînă la nivelul bolților, doi din ei așezați
țurile fațadei vest, iar ceilalți șase așezați simetric pe fațadele nor
fel: doi în dreptul arcului median al pronaosului, doi în dreptu
despărțind gropnița de naos și doi în dreptul proscomidiei și d
acesta din urmă dărîmat de pe urma adăugirii veștmintăriei. Un
contrafort mai mic, ridicat pînă la pragul ferestrei, este așezat î
altarului. Amploarea lor uneori nejustificată din punct de veder
neavînd de preluat împingeri ale bolților (fapt constatat și la alt
vremii), arată că rostul constructiv al acestor elemente de arhitect
era prea bine înțeles de meșterii care lucrau pe atunci în Moldova

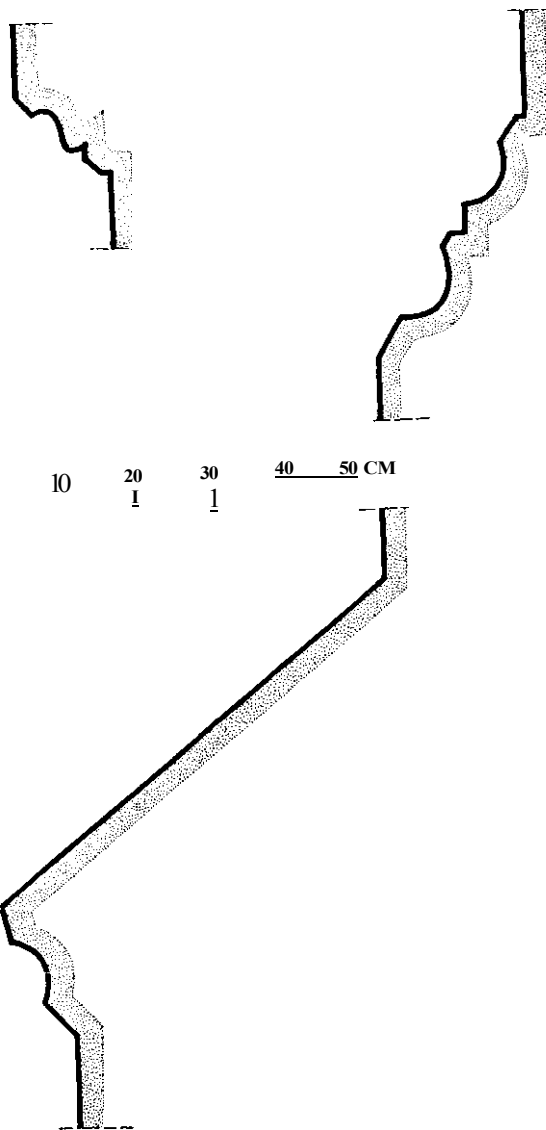

Fig. 32. Profilul soclului și cornișa bisericii mari. Detaliu

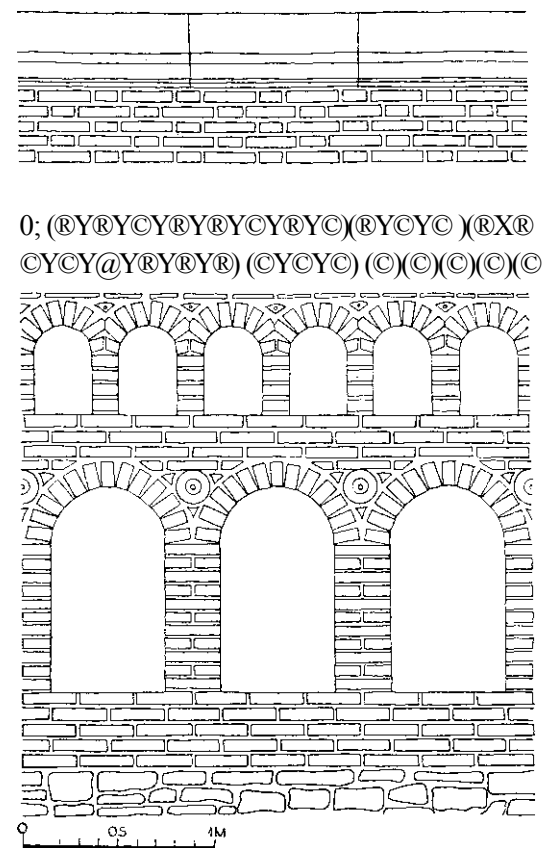

Fig. 33. Travei din fațada sudică a bisericii mari. Detaliu

decorației arhitecturale a fațadelor este cea cunoscută, cu două rânduri de suprapuse și cu firide alungite care în dreptul absidelor coboară pînă la

Ocnițele din rîndul de sus sînt mai mici și dispuse cîte două, față de una singură în rîndul de jos. Firidele sînt așezate cîte una pe fiecare latură a turului poligonal al absidelor: cinci la cele laterale și șapte la altar. În fațadei vest o ocniță mai mare decît celelalte și coborîta la un nivel adăpostea desigur icoana hramului bisericii.

Ocnițele au fost toate zugrăvite, după cum reiese din pictura păstrată cîteva din ele pe fațada sud. Interesantă este existența, sub stratul de zugrăvelă a unui al doilea strat de zugrăvelă, lucrat pe un mortar subțire și reprezentând o imitație de zidărie de cărămidă. Fragmente asemănătoare ale unui strat de mortar, aplicat direct pe zidăria de cărămidă a ocnițelor, s-au mai găsit și la alte monumente ale epocii (Piatra, Războieni, Borzești). Contrar ce se știe mate pînă acum, se pare că zidăria de cărămidă nesmălțuită a fațadelor

lăsată aparentă, ci era acoperită cu o pojghiță protectoare de tencuială, zugrăvită în imitație de cărămidă. Desigur că nu se poate ști dacă nu a fost aici un adaos ulterior, însă faptul că aceeași imitație de cărămidă apare și în interior la numeroase biserici din vremea lui Ștefan cel Mare, încă de la început, ca stadiu de tranziție pînă la execuția picturii, dovedește că procedeul era folosit în mod curent de meșterii vremii și pare a confirma presupunerea formulată.

Ceramica smălțuită deține un rol important în decorația fațadelor. Sub cornișa construită din blocuri de piatră profilată sînt dispuse cinci șiruri de cărămizi obișnuite, după care urmează o friză din trei rînduri de discuri smălțuite și colorate, așezate în șiruri alternate — galben și verde —, completate între ele și mărginite de romburi și triunghiuri smălțuite în aceleași colori. Un singur rînd de cărămidă simplă desparte friza de șirul de ocnite mici. Intre cele două șiruri de ocnite mici și mari care sînt executate din cărămidă obișnuită, se intercalează trei rînduri de cărămizi smălțuite și un rînd de discuri încadrate cu triunghiuri smălțuite, dispuse în spațiile dintre arhivele ocnitelor mari. Cinci rînduri de cărămizi, dintre care trei sînt smălțuite, despart porțiunea zidăriei de cărămidă de cîmpul inferior de piatră. Arcele și picioarele firidelor, executate și ele din cărămidă smălțuită, sînt legate la partea lor inferioară printr-un brîu format din trei șiruri de cărămizi smălțuite care, așezat deasupra soclului, înconjură întreaga biserică.

Pe lîngă aceste brîuri horizontale fațadele prezintă o serie de fișii verticale realizate din cărămizi smălțuite și care taie pereții de piatră de la ocnite pînă la soclu, încadrînd cele patru ferestre ale pronaosului și fereastra dinspre sud a gropniței. Aici ele apar mutilate de fereastra actuală mai largă, dar se mai păstrează încă în partea inferioară și superioară, dovedind prin distanța mai mică dintre ele, că fereastra era sensibil mai îngustă. Același lucru se observă și la ferestrele absidelor laterale și la fereastra altarului, care erau la origine mai strimte și au fost lărgite ulterior prin cioplirea cărămizilor smălțuite de pe margini.

Turla se înalță pe două baze suprapuse, prima de forma unui octogon simplu, cu muchiile așezate în axă, iar a doua de formă stelată, cu opt vîrfuri. Ambele baze sînt decorate cu ocnite și cu discuri smălțuite, așezate între arhivele lor. Nivelul la care se găsește baza stelată este mult mai înalt decît cele patru arce interioare, ceea ce arată lipsa de legătură dintre forma stelată exterioară și structura interioară a bolților. Turla, de formă octogonală, înalță și bine proporționată, are patru ferestre și patru mici contraforți, așezați alternativ cîte unul pe fiecare latură. Decorația exterioară a turlei, care reproduce în mic împărțirea decorativă de pe abside, cuprinde un rînd de firide așezate cîte două pe fiecare latură, cu piciorul median tăiat de fereastră sau de contrafortul respectiv. Deasupra lor urmează în ordine un rînd de discuri smălțuite și un brîu din două rînduri de cărămizi smălțuite. De acolo în sus pînă la cornișa de piatră, zidăria, ieșită puțin în consolă, primește o bogată decorație

compusă dintr-o friză alcătuită din trei șiruri de discuri smălțuite, după care urmează în ordine un rînd de cărămizi obișnuite, dimensiuni mai mici, despărțite între ele prin cărămizi obișnuite, picioare, reamintind procedeul folosit anterior la Hîrlău.

Discurile folosite la Neamț, cu diametrul de 17 cm, sînt executate dintr-un taler cu marginile puțin îngroșate și fundul ușor concav, înconjurat de un bumb proeminent încadrat de un inel puțin reliefat.

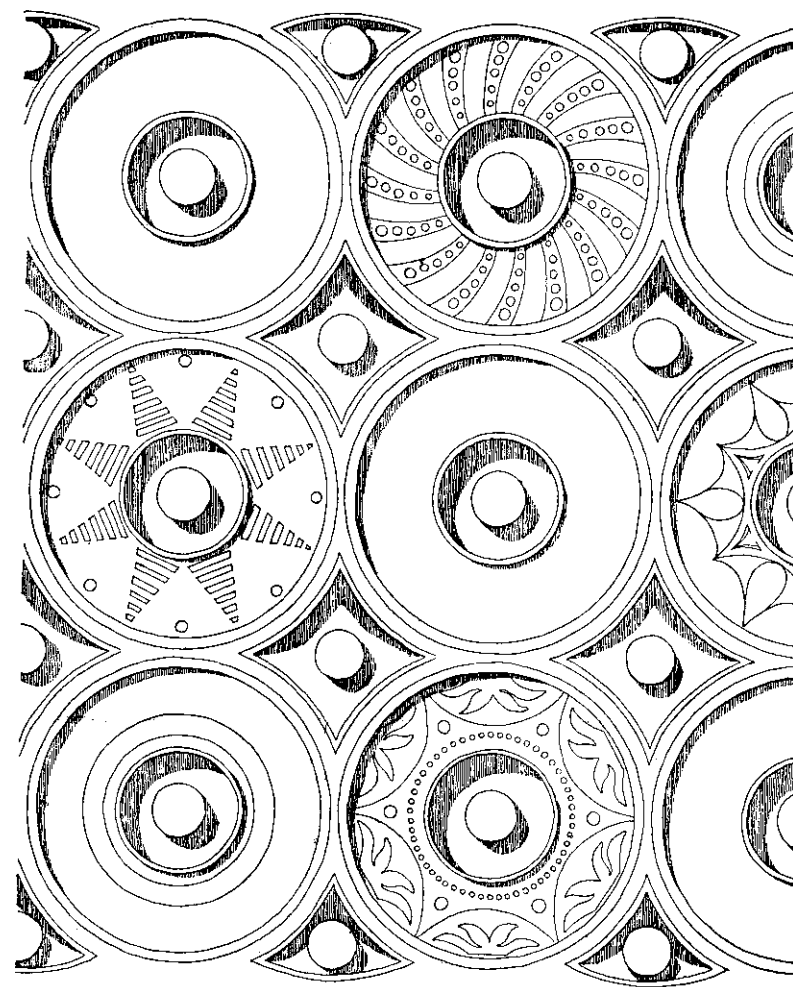

Fig. 34. Friza de ceramică de pe fațada sudică a bisericii

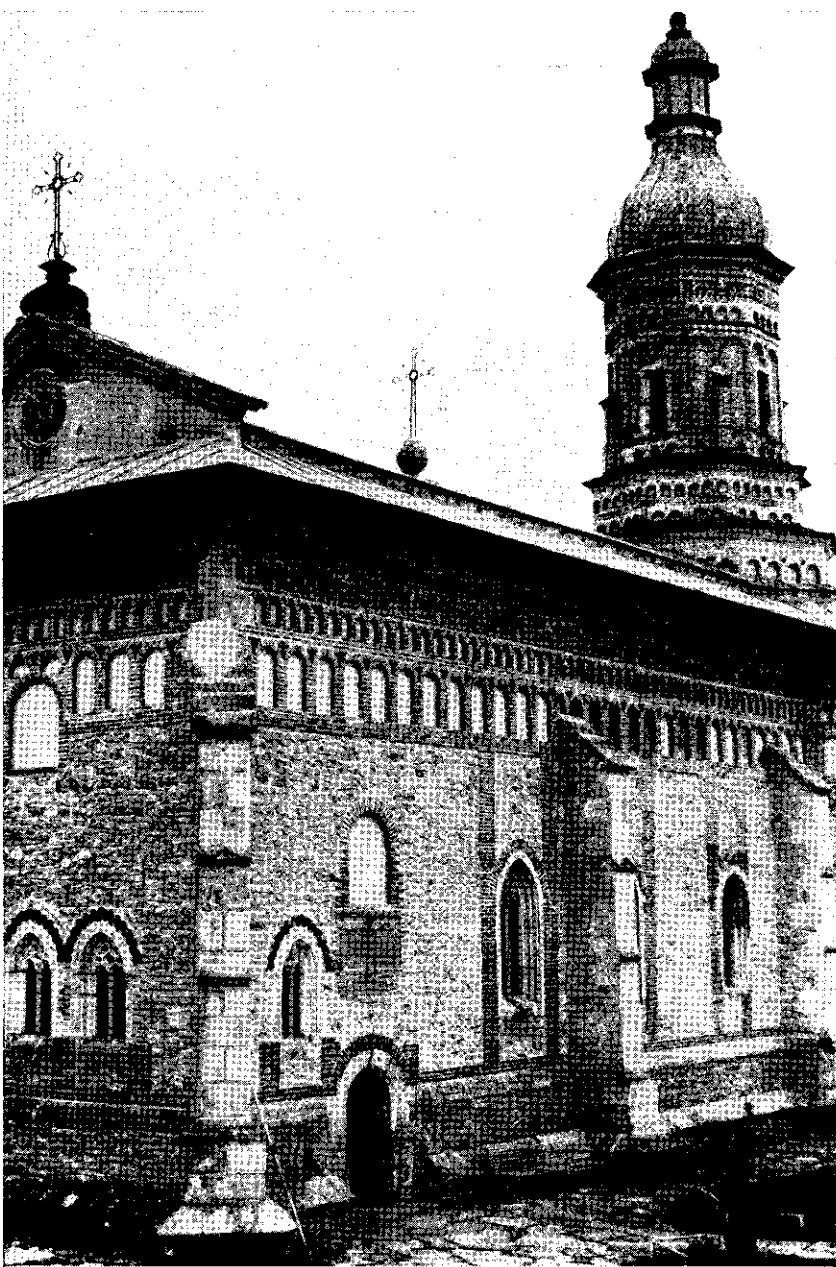

Fig. 35. Fațada sud-vestică a bisericii mari

Fig. 36. Turla bisericii mari

cilindric pentru fixarea lor în zidărie, ceea ce le dă o înfățișare de ciupercă. Discurile rîndului superior al turlei sînt de format mai mic (15 cm diametru). Coloritul lor este verde, galben, cafeniu închis și, în proporție mai mică, vișiniu, cu toate variantele de nuanțe obținute la arderea lor în cuptor. Dimensiunile romburilor și triunghiurilor sînt cele rezultate din spațiile rămase între discuri, rolul lor fiind de a completa aceste goluri, spre a se obține o friză colorată continuă.

În tehnica discurilor se observă două procedee, folosite de obicei și în ornamentarea olăriei smălțuite de uz casnic. Unele sînt împodobite cu motive vegetale, slab reliefate prin adîncirea fondului, iar altele, cu motive geometrice, avînd desenul zgîriat adînc în pastă înainte de a fi smălțuite și puse la cuptor. Motivele ornamentale sînt corespunzătoare celor două tehnici. În primul grup, motivele vegetale reprezintă palmete și semipalmete multilobate, împletite uneori cu vrejuri, în diferite variante. În al doilea grup, din care fac parte cele mai multe din exemplarele păstrate, domină motivele geometrice, legate de cele folosite curent în ornamentația în lemn și în olăria populară pînă azi. Un singur disc cuprinde cîteva figuri rudimentare reprezentînd o scenă de vînătoare. Discurile originare s-au păstrat în majoritatea lor pe fațada sud și la turlă, celelalte fiind copii așezate la restaurarea din 1930—1936¹.

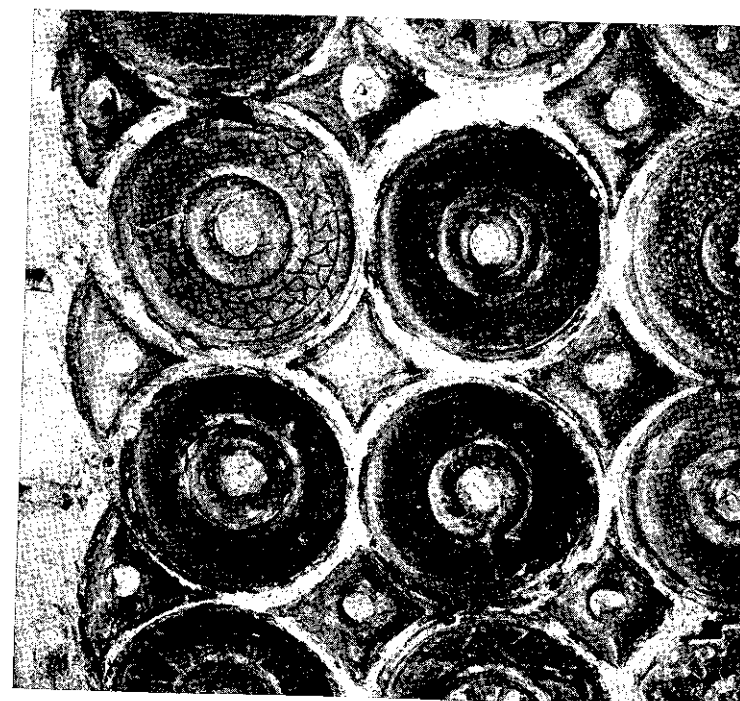
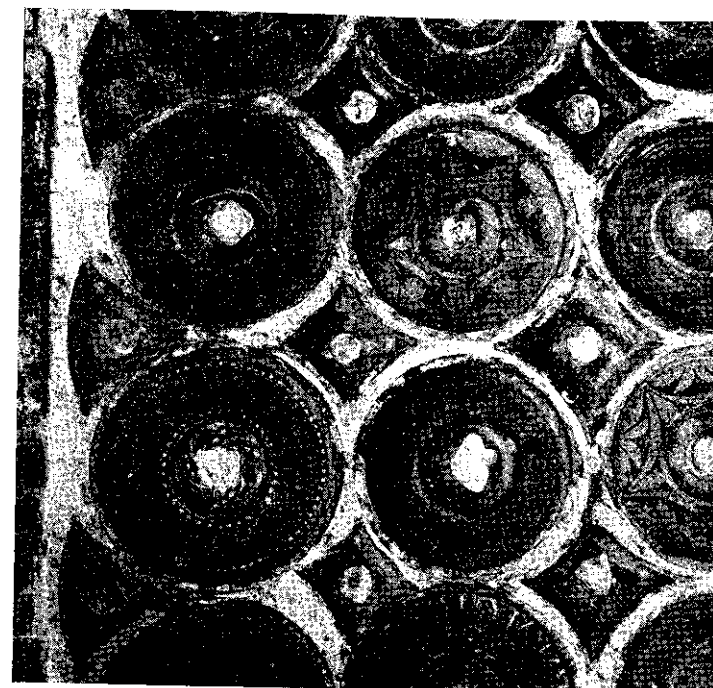
Cărămizile smălțuite sînt de același format cu cele obișnuite (28—29) X 14 X 6 cm. Cărămizile care constituie picioarele firidelor au un format special (35 x 16 x 6 cm) și sînt dispuse astfel încît fețele lor laterale să nu cadă perpendicular pe fața paramentului firidei.

În afară de cărămizi și de discuri mai apare o a treia categorie de ornamente: cuiele conice smălțuite în verde care astupă găurile blocurilor de piatră de talie ale ușilor și contraforților — făcute și folosite pentru ridicarea și punerea în operă a acestor blocuri.

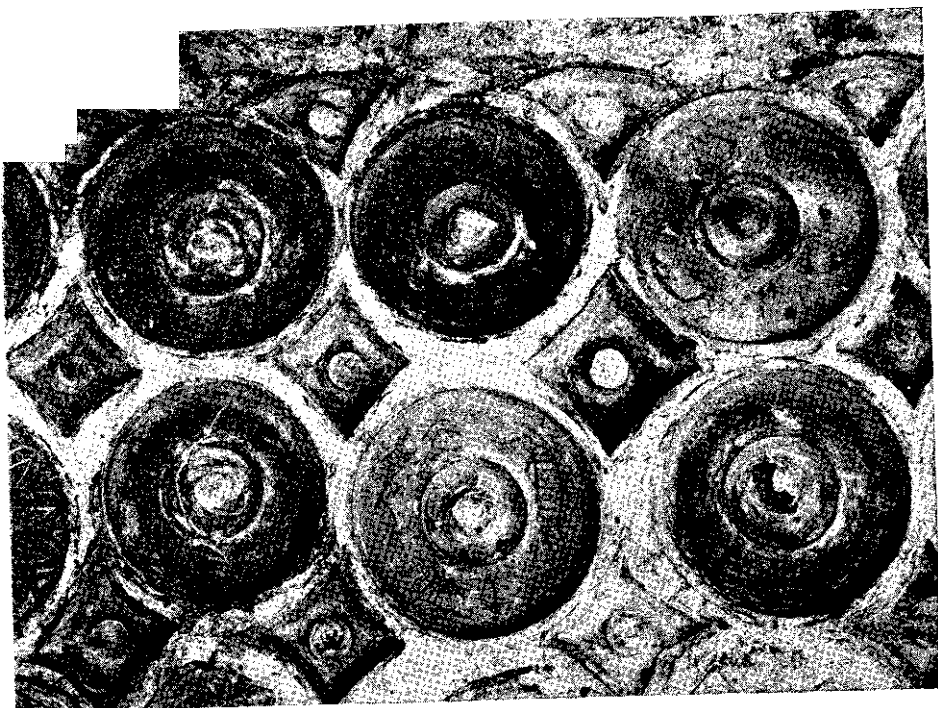
După cum s-a arătat, ferestrele existente astăzi nu mai păstrează vechile lor forme decît la pridvor și pronaos, celelalte fiind lărgite și mărite în veacul al XIX-lea.

În locul acestor vechi ferestre, care trebuie să fi fost mici și dreptunghiulare, judecînd după monumentele contemporane unde ele s-au mai păstrat (Piatra, Războieni, Borzești), au fost deschise altele mai mari, în stil gotic, foarte îngrijit executate cu ancadramente și timpane (rozase de ipsos), cu excepția celor de la fosta cameră a mormintelor, unde sînt mult mai prost executate. Cea de pe latura sudică înlocuiește o veche fereastră de dimensiuni mai mici, pe cînd cea dinspre nord pare a fi fost tăiată direct în zidărie, deoarece nu se vede nici o urmă de fereastră mai veche.

¹ Cu ocazia acestor completări s-a constatat că smălțul, la discurile galbene și brune, este aplicat direct pe pămînt, pe cînd cele verzi au fost prevăzute în prealabil cu un strat subțire de caolin pentru a se obține nuanțe mai deschise.

3
5
8
8
E
S

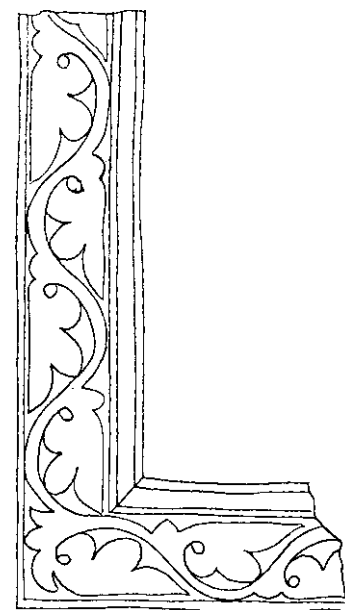
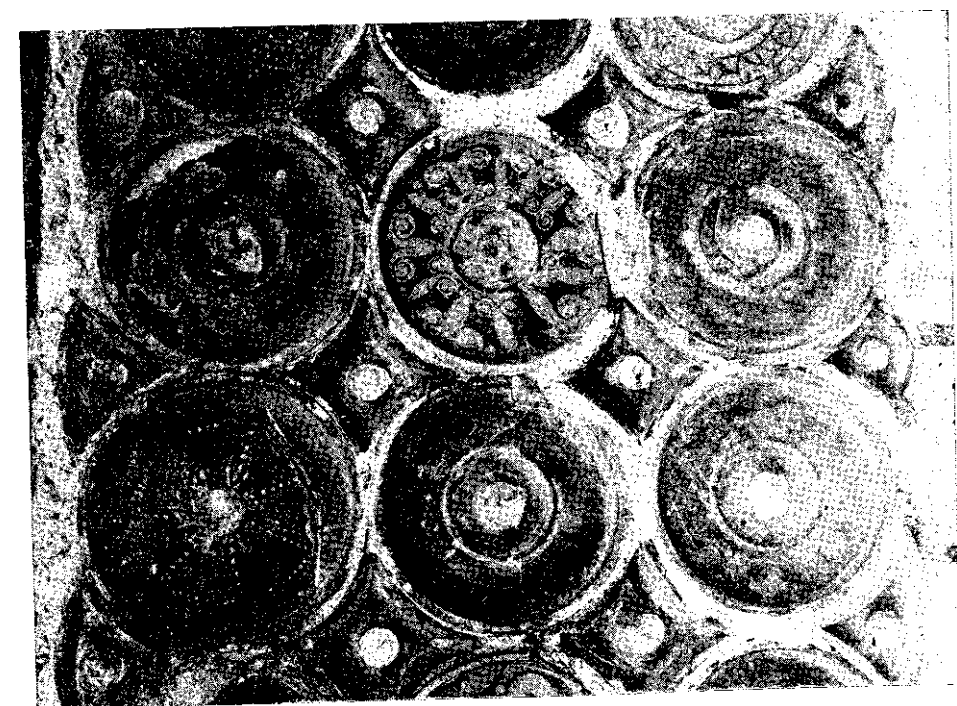

Fig. 41. Chenarul sculptat al pisaniei. Detaliu

Deasupra ușii intrării de pe latura sud este încadrată textul frumos lucrat în litere reliefate prin adâncirea fo obișnuită a vremii, încadrată de un chenar sculptat cu motivul

Din toate elementele construcției, acoperișul este sing în întregime. Totuși, din reprezentările grafice existente s stituire a vechilor sale forme. Astfel, se păstrează încă în b

ă
2
E

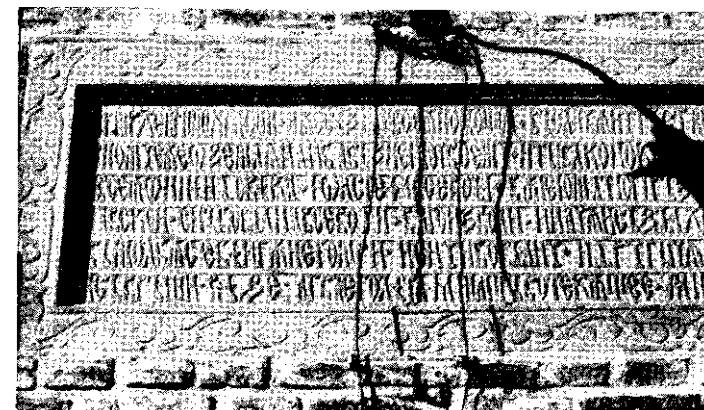

Fig. 42. Pisania cu chenarul sculptat

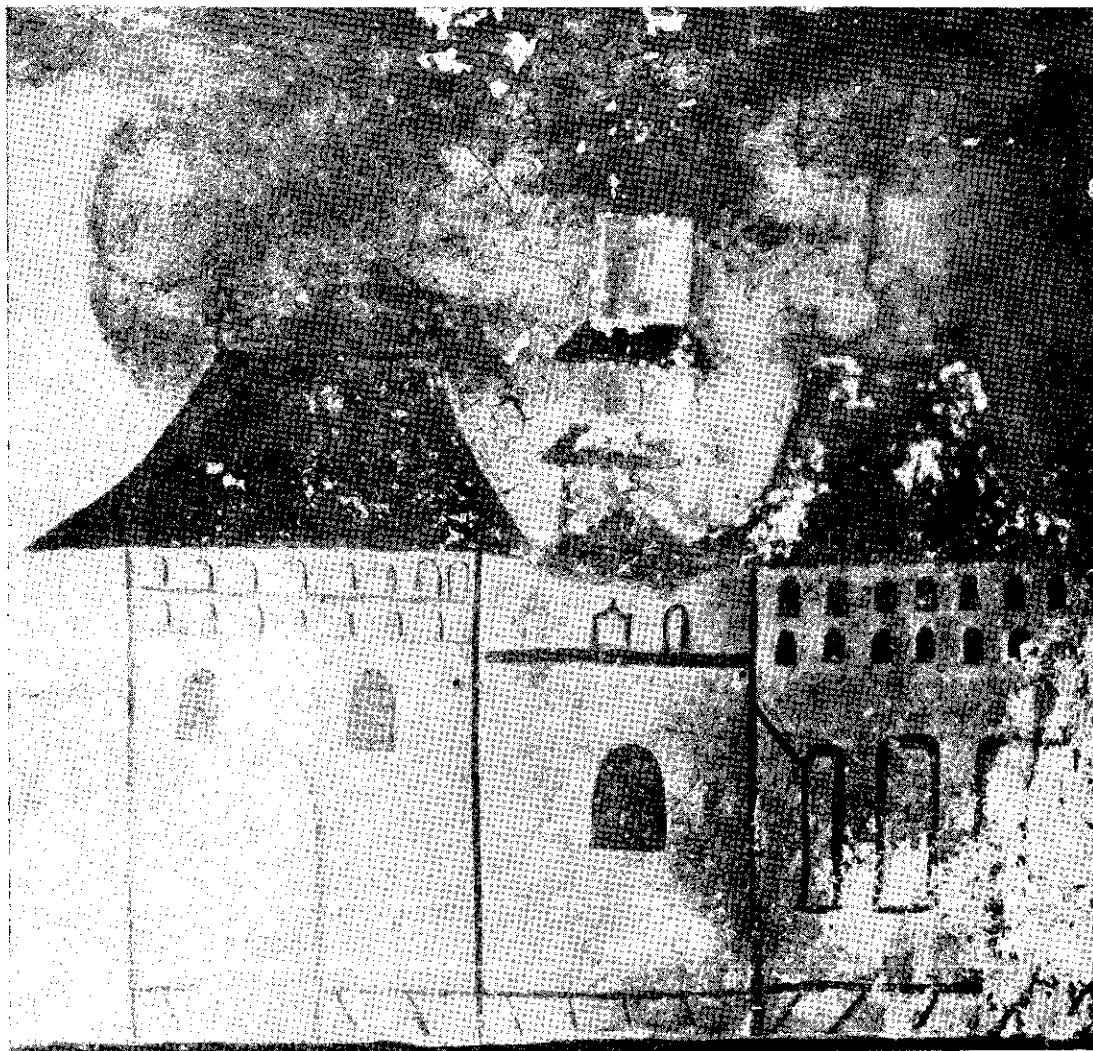

Fig. 43. Imaginea bisericii mari. Pictură din gangul intrării în mănăstire

Fig. 44. Imaginea bisericii mari. Pictură din

de sub turnul-elopotniță două picturi din epoca lui Ștefan cel Mare, care arată în mod schematic biserica acoperită după vechiul sistem, pe corpuri separate, cu bazele turlei complet degajate, așa cum este astăzi dovedit că erau acoperite bisericile din acea vreme.

O gravură tipărită într-un octoih din anul 1816 reprezintă biserica acoperită în același fel, ceea ce dovedește că la acea dată se mai păstrau încă formele originare, înlocuite după marele incendiu din 1862. Cercetarea bazelor turlei, cuprinse astăzi în pod, au dat la iveală porțiunile de zidărie care ieșeau în afara acoperișului. Ele păstrează încă unele fragmente din acea zugrăveală în imitație de cărămidă, găsită și la ocnițele corpului bisericii.

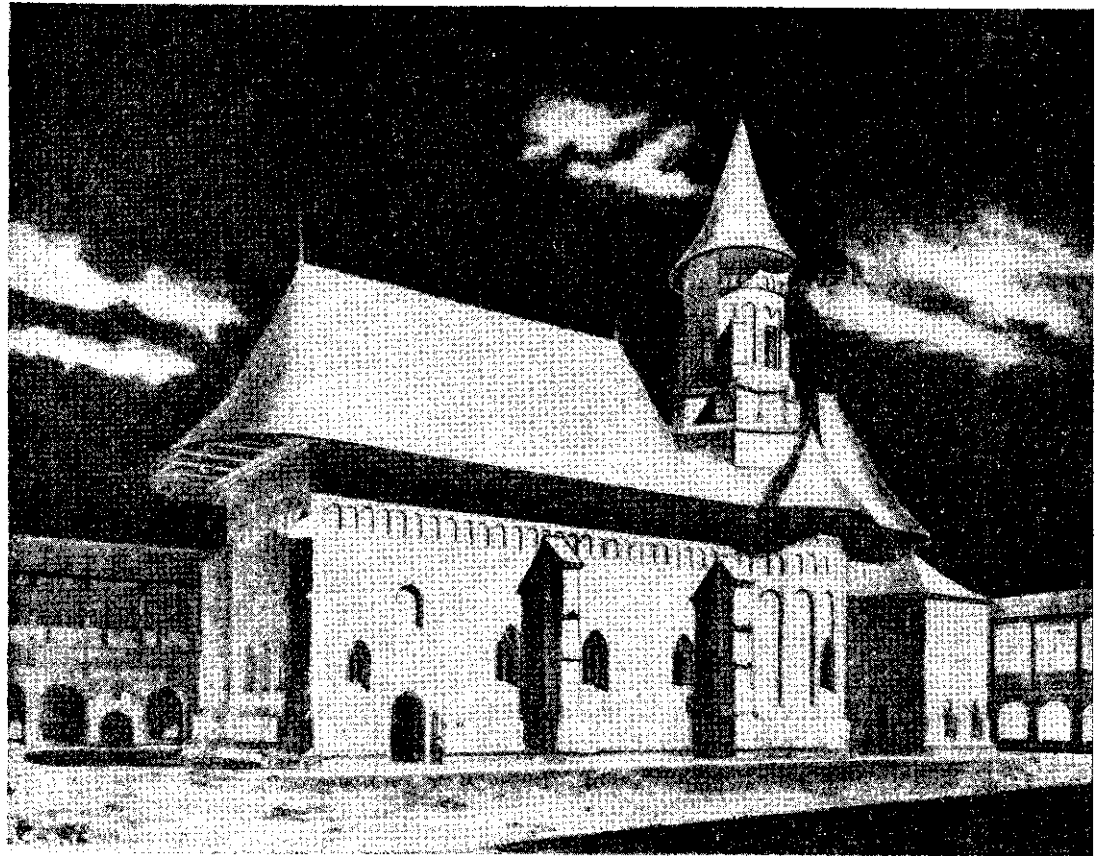

Fig. 46. Proiect de restaurare pentru acoperișul bisericii mari. Perspectivă

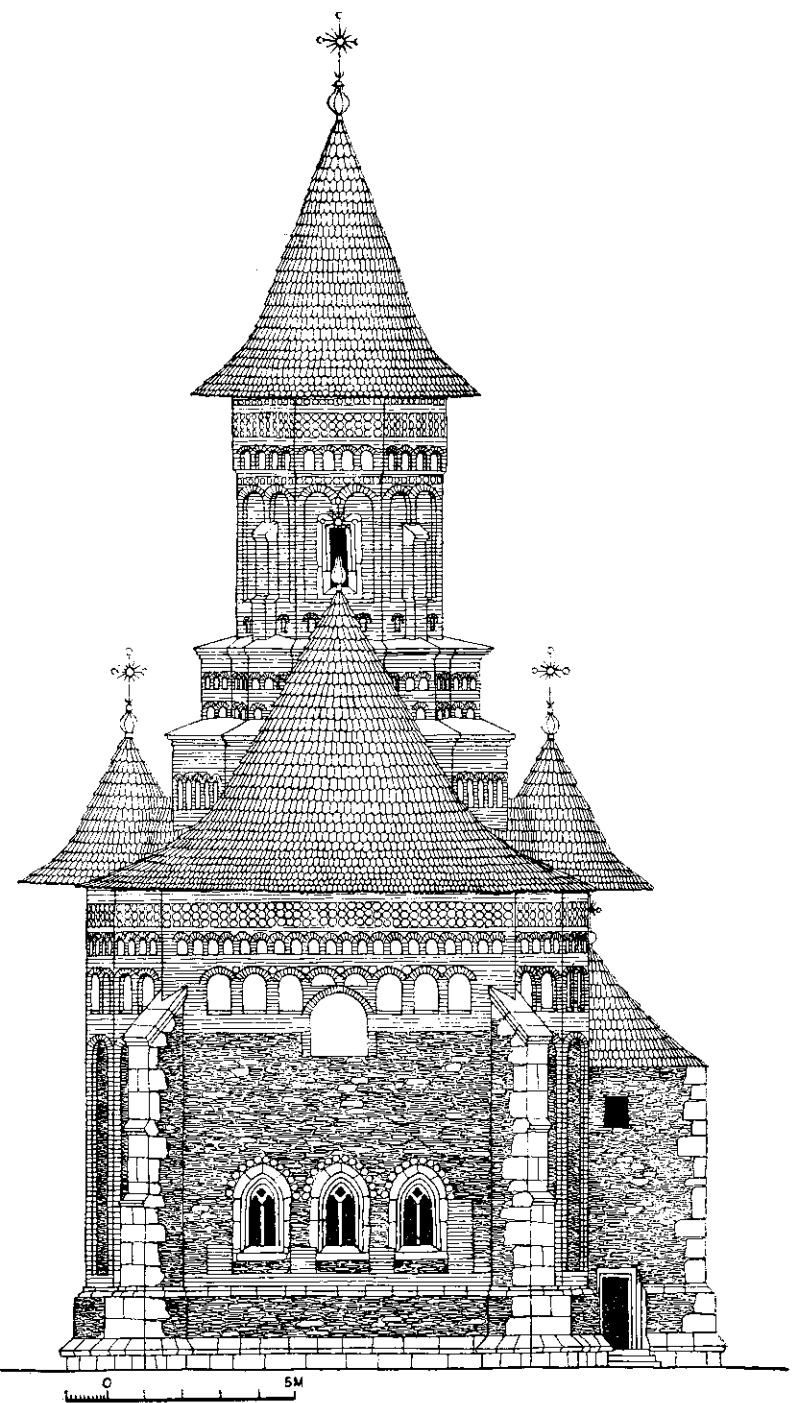

Fig. 47. Fațada vest. Proiect de restaurare

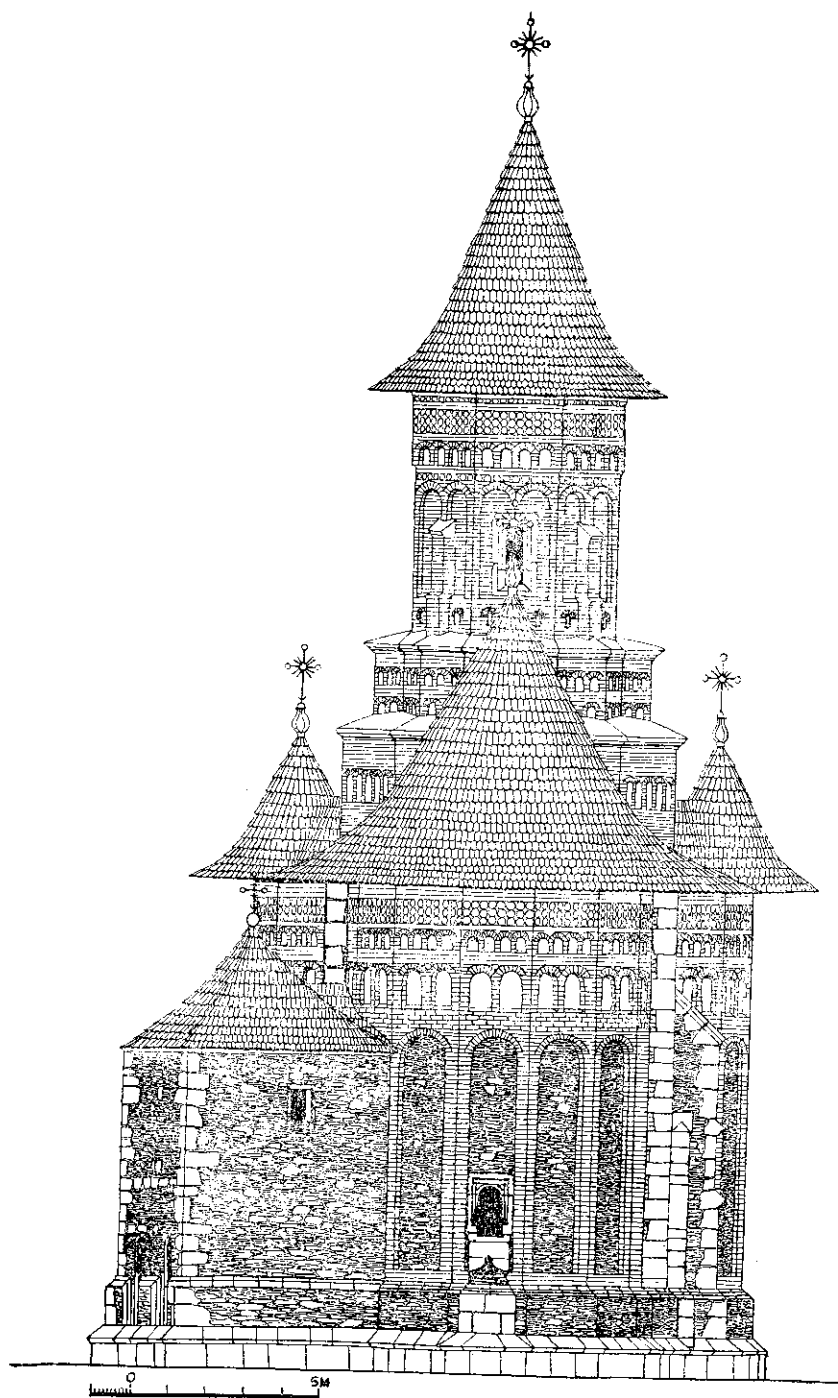

Fig. 48. Fațada est. Proiect de restaurare

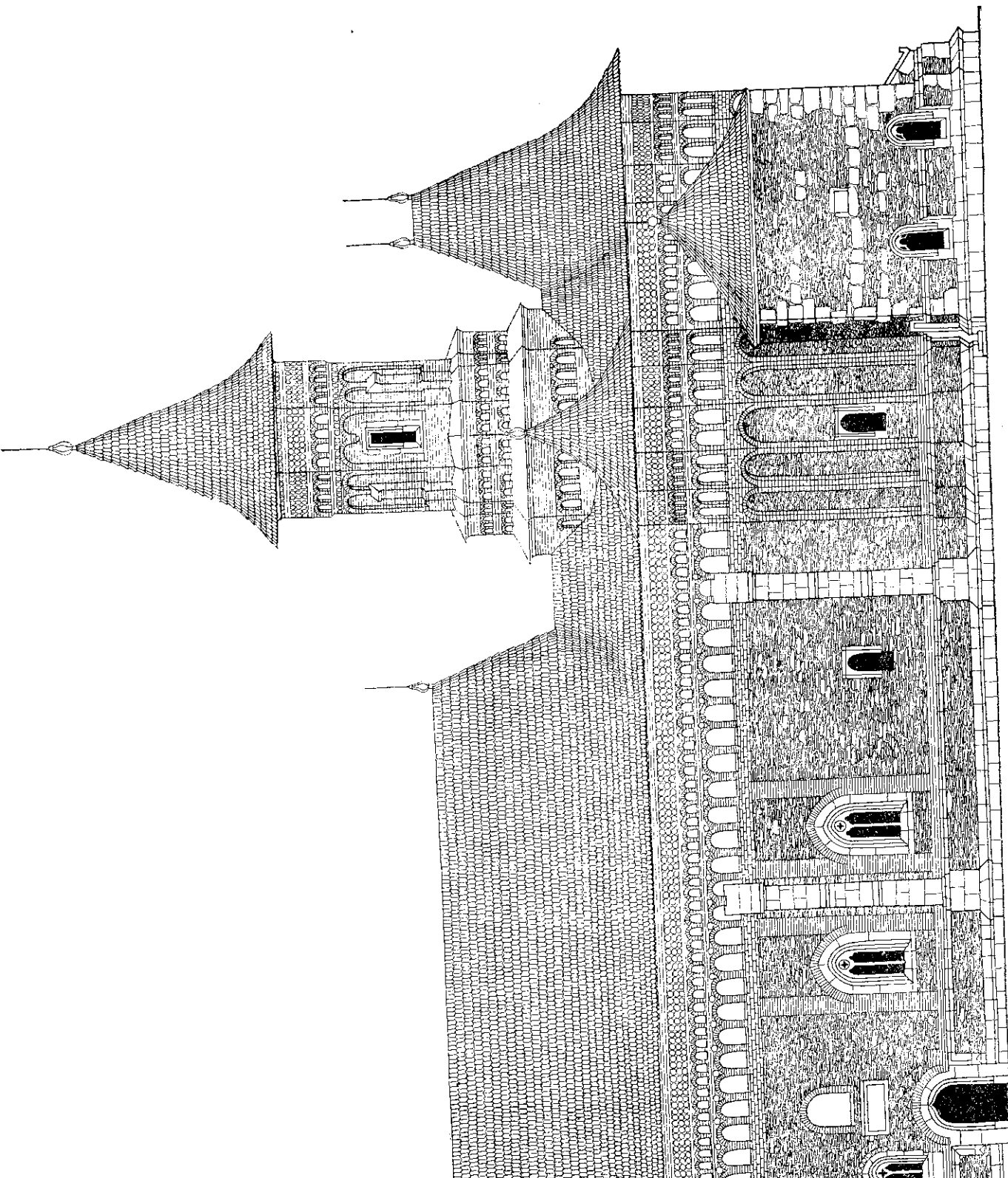

Fig. 49. Fațada sud. Proiect de restaurare

Pictura bisericilor din vremea lui Ștefan cel Mare a fost executată imediat după terminarea construcției. Meșterii vremii obișnuiau să folosească un procedeu de zidărie de cărămidă, lucrată în aceeași tehnă ca și pictura care venea aplicată ulterior. Acest procedeu, după cum se constată în portul de intrare, este următorul:

Nu se cunoaște data exactă când a fost executată, însă că se încadrează cronologic în două categorii: cea din naos și gropniță aparține ultimilor ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, iar cea din pronaos aparține domniei lui Bogdan III, iar cea din pronaos aparține domniei lui Ștefan cel Mare sau cîteva ani mai tîrziu.

Picturile din prima categorie au avut să fie răpiti în mare parte trăsăturile originale. În naos și gropniță a atras dispariția scenei și a impus repictarea pereților din nouă ordine programului iconografic, care nu a fost modificat. După transformări interioare (1830) a fost executată de către doi zugravi din Suceava, Vasilache și Gheorghe, refăcut unele dintre scenele vechi stricate și repictate în culoare peste culoare. Tot ei au retușat în

Incendiul din 1862 a contribuit de asemenea la deteriorarea situației, lăsînd pereții înnegriți în naos, iar în pronaos cările nedibace de a-i curăța pe alocuri. Pentru aceste motive astăzi pictura bisericilor este păstrată doar la fragmentele originare rămase în naos și pronaos și pridvor.

Întreaga suprafață a absidei principale și a pridvorului din veacul al XIX-lea, Naosul, în schimb, are un interes deosebit, care sînt numai spălate și curățate în însușirile operei inițiale. Pictura se desfășoară în naos și în pronaos, în spiritul căreia au fost realizate picturile din Dorohoi și Bălinești, din epoca lui Ștefan cel Mare. Pildă aceea a plîngerii și a mormîntului lui Iisus Hristos, terul originar. Punerea în mormînt se aseamănă cu cea din Dorohoi, iar mormîntul lui Iisus aminat

¹ V. în special fața dinspre est a peretelui și a pridvorului la stînga ușii.

² I. D. Ștefănescu, *Evolution de la peinture murale*, p. 166—167.

³ I. D. Ștefănescu, *Monastere de Neamțu, VI*

⁴ V. cap. VII, nr. 10.

O altă particularitate care se poate constata aici, în afară de desfășurarea subiectelor în frize, este desenarea corectă a fondurilor de arhitecturi elenistice. Figurile sînt puțin numeroase și bine proporționate și au atitudini variate, pline de mișcare și de viață. Acolo unde s-au păstrat nealterate de restaurări, tonurile folosite sînt verdele de smalt, roșul de garantă și galbenul ocru, la care se adaugă albul curat și aurul veritabil. Desenul este sigur, avînd spontaneitatea unui adevărat «scris» pe perete. Unele subiecte, cum este de pildă acela al Bunei Vestiri din timpanul de sub arcele piezișe ale naosului, evocă pictura italiană din Quattrocento, prin înfățișarea de grădini, copaci și peisaje.

Pictura din camera mormintelor a suferit aproape în totalitate remanieri în veacul al XIX-lea. Analiza distribuției scenelor și a subiectelor arată că pictura existentă aici este încă cea veche, de la mijlocul veacului al XVI-lea, retușată însă în totalitatea ei, culoare peste culoare, în veacul al XIX-lea. Din acest motiv, dacă din punct de vedere artistic ea și-a pierdut o mare parte din valoare, din punct de vedere iconografic își păstrează încă întregul interes. Prin îngrămădirea scenelor din viața sfinților și compartimentarea lor în spații mărunte, caracteristică acelei epoci, ea se încadrează în celelalte ansambluri din vremea lui Petru Rareș, — Moldovița, Humorul, Probota și altele.

Unele însușiri artistice mai deosebite se pot întrevădea și în modul de a reda portretele, îndeosebi în pictura pridvorului. În scenele religioase care împodobesc această încăpere, portretele sînt pictate din față sau ușor întoarse în profil, avînd uneori expresii și atitudini personale, iar în cazul grupării mai multor personaje în cadrul unei scene, ele au mișcări variate, tratate cu oarecare libertate, iar siluetele lor sînt zvelte și elegante.

Urme de pictură reprezentînd îngeri se mai păstrează în ocnite. Tema va căpăta o mare amploare la bisericile lui Petru Rareș. Așadar și în pictură meșterii bisericii Neamț inovează, ca și în arhitectură, iar aceste trăsături noi formează puntea de legătură către perioada lui Petru Rareș, în care ele se vor dezvolta și generaliza.

Fig. 50. Biserica Sf. Gheorghe

b) BISERICA SF. GHEORGHE

Construcția aceasta, înălțată în 1826 pe locul vechei biserici din Mușat, a fost refăcută din nou în 1865. Intervalul mic dintre cele două construcții a făcut să se presupună că refacerea a fost o simplă reparare a vechii construcție în exterior cu o fațadă nouă, executată în stil clasic. Structura interioară a bolților păstrează încă, într-adevăr, unele trăsături venească tradițională. Sondajele efectuate în vara anului 1965 și cercetarea podului arată însă că este vorba de o construcție nouă, o urmă care să denote etape succesive de execuție.

Faptul că la acea dată tîrzie se mai folosea încă stilul clasic nu este un fenomen izolat și se regăsește chiar în regiunea Neamț, înălțată în 1838 de către mănăstirea Neamț, unde, cu excep-

narea cu biserica Sf. Gheorghe apare evidentă. Pe lângă planul aproape identic, se văd aceleași arce moldovenești etajate, aceeași decorație în zimți de cărămidă la bolți, aceleași turlă firave (trei, din care una, cea de pe altar, este falsă) și aceleași proporții bine echilibrate ale volumelor interioare.

Actuala înfățișare exterioară a monumentului apare în lumina cea mai defavorabilă cu putință. Fațadele sale greoaie, executate cu neîndemînare în arhitectura clasică obișnuită acelei vremi, cu accentuata disproporție între corpul masiv al bisericii și turlăle mărunte și firave, sînt nu numai urîte, dar și disgratioase în sine. Dacă se adaugă la aceasta apropiata vecinătate, în cadrul restrîns al curții interioare, a bisericii lui Ștefan cel Mare, se înțelege de ce se pune în discuție totala sa înlăturare prin dărîmarea.

Planul este alcătuit din naos și pronaos (împreunate astăzi prin dărîmarea zidului despărțitor) și dintr-un altar semicircular, încadrat de cele două mici încăperi ale proscomidiei și diaconiconului. Absidele laterale ale naosului sînt mici, adîncite în grosimea zidului și nu apar în exterior, unde planul de formă dreptunghiulară este îngroșat pe toată lărgimea naosului.

Ambele încăperi sînt acoperite cu bolți de tip moldovenesc, însă cu două rînduri de arce oblice suprapuse, ceea ce atrage o reducere sensibilă a diametrului turlăi înălțate deasupra. Din această cauză, cele două turlă apar exagerat de înguste față de restul volumului bisericii. O turlă falsă, ridicată deasupra altarului, tot atît de mărunță, completează silueta exterioară a monumentului.

Decorația în zimți de cărămidă, caracteristică epocii imediat anterioare, adică sfîrșitul veacului al XVIII-lea, subliniază bazele turlălor în interior.

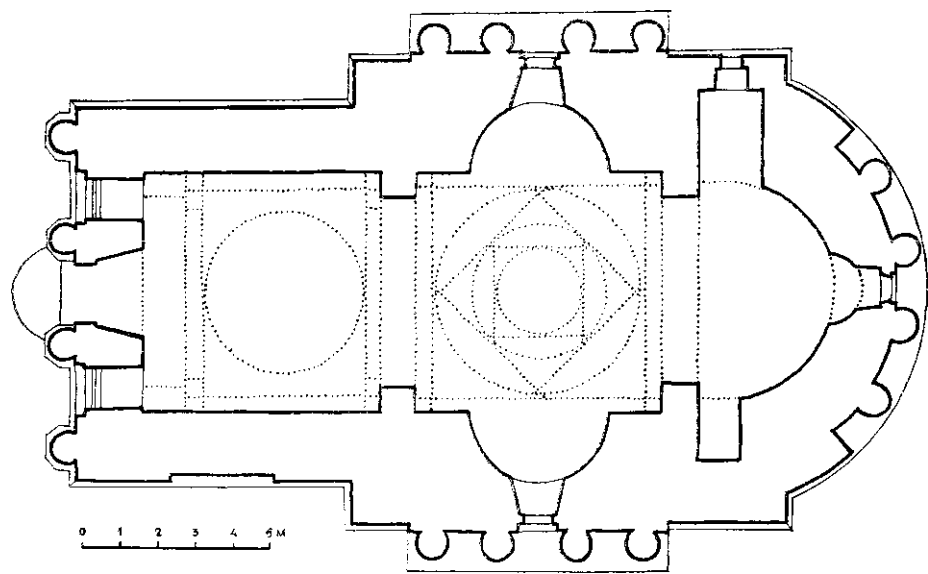

Fig. 51. Biserica Sf. Gheorghe. Plan

Fig. 52. Biserica Sf. Gheorghe. Secțiune longitudinală

Pictura în ulei care împodobește bolțile și pereții nu prezintă nici un interes deosebit.

Fațadele tencuite prezintă o ordonanță clasică de patru coloane cu fronton, atît în cea principală, cît și în cele laterale. În jurul altarului coloanele sînt dispuse circular, cu o cornișă simplă deasupra. Prevăzute cu capiteli împodobite cu acante, aceste coloane, așezate direct pe un soclu lat, placat cu lespezi de piatră, sînt executate în cărămidă, pe cînd cornișele cu profilurile lor trase sînt făcute din șipci și cu tipare de lemn.

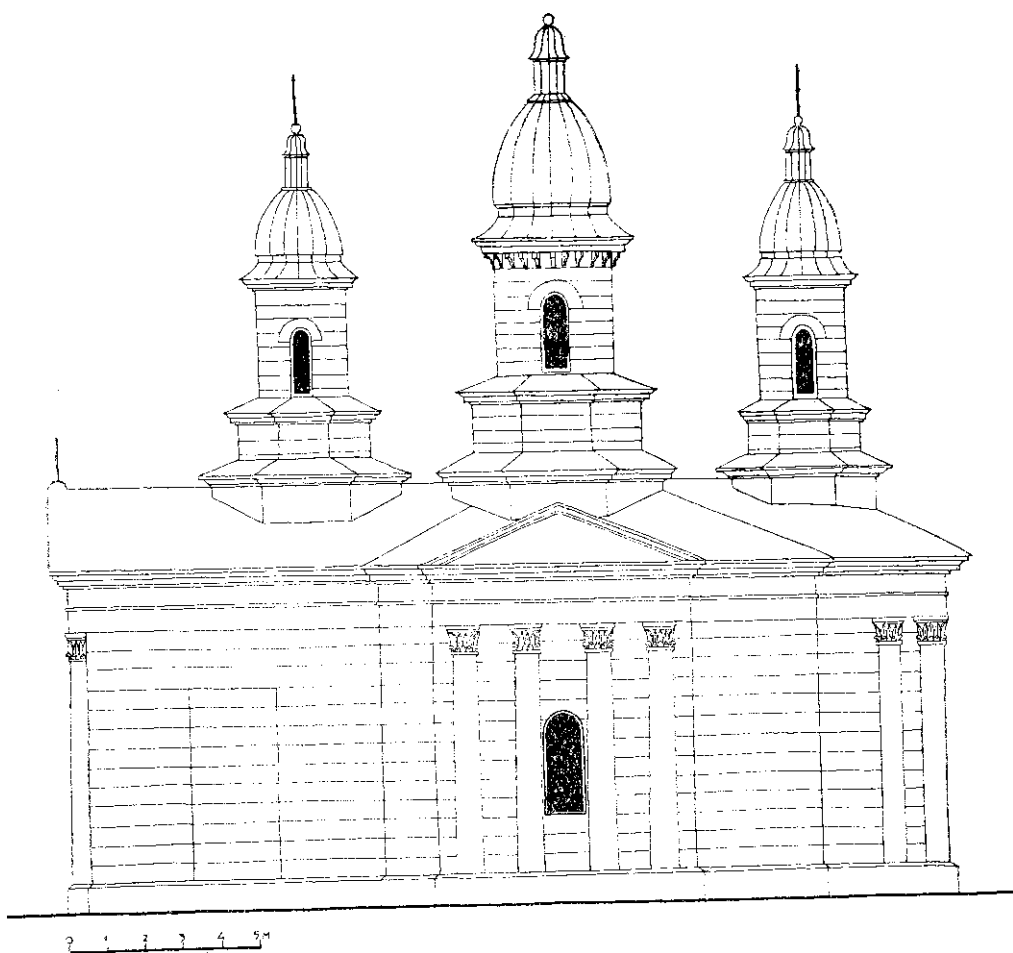

Fig. 53. Biserica Sf. Gheorghe. Fațada sudică

Fig. 54. Turnul-clopotniță. Fațada exte

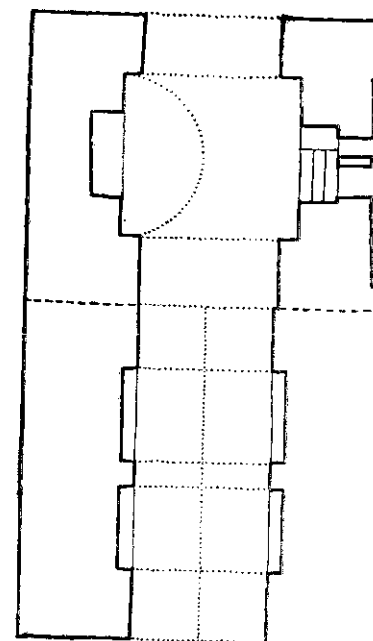
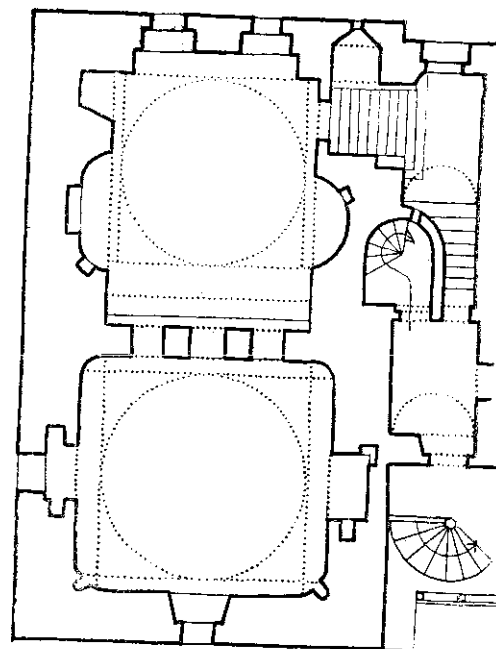
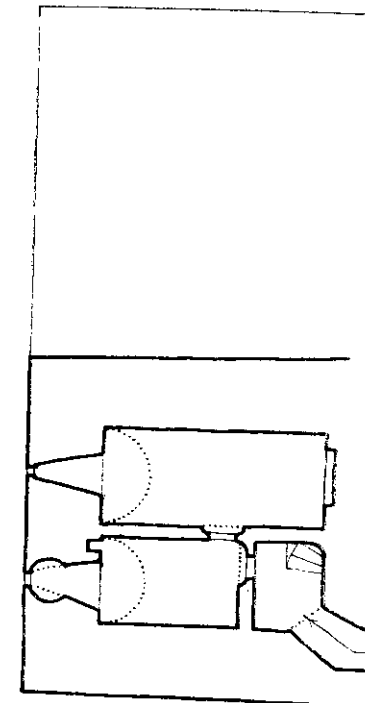
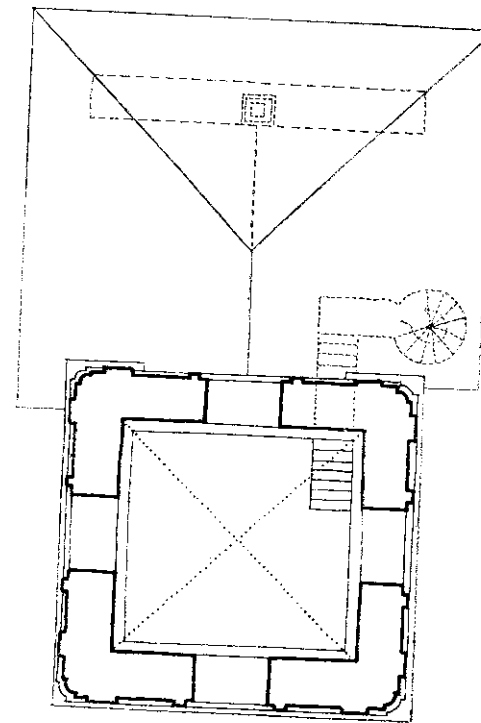
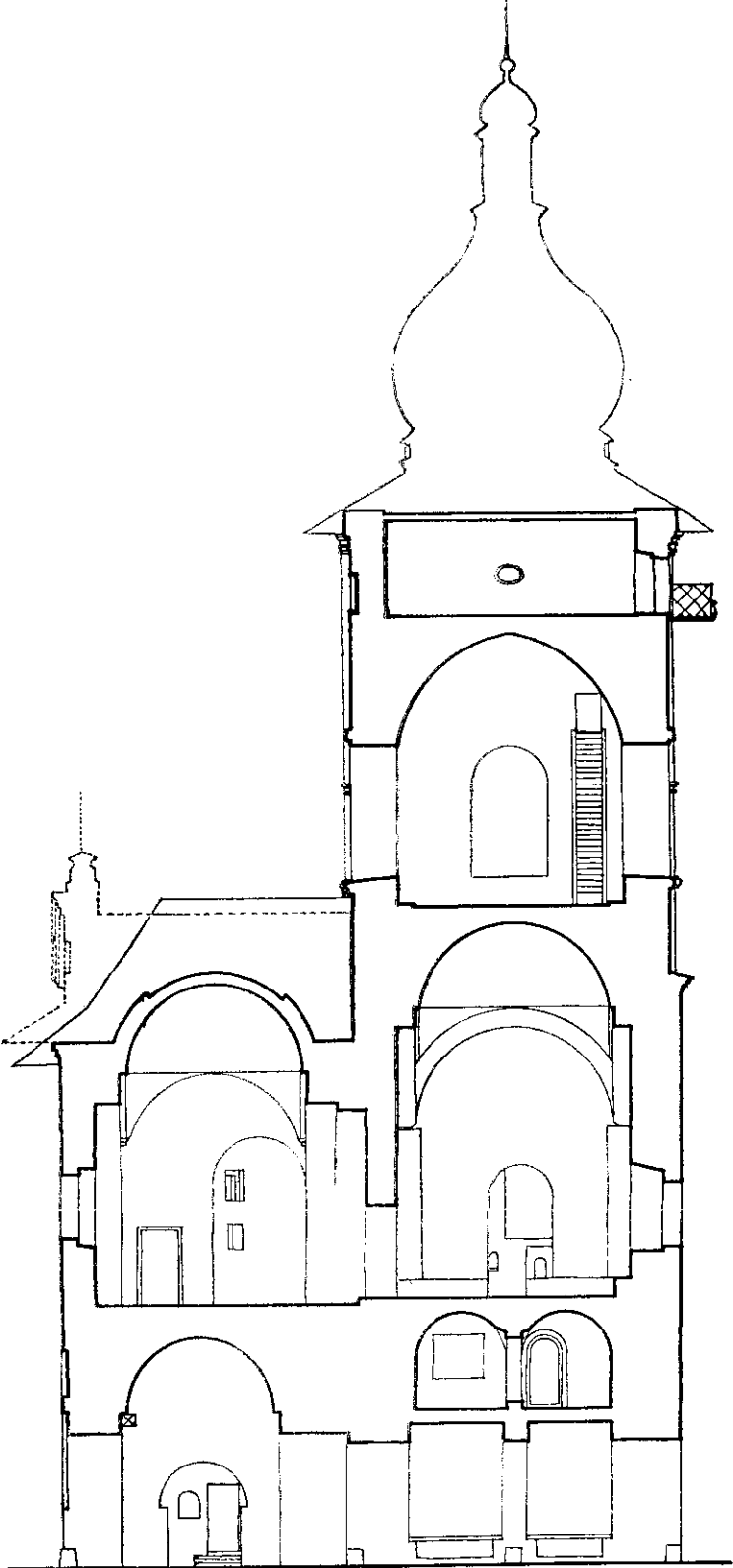
c) TURNURI SI CHILII

L TURNUL-CLOPOTNIȚA

ARHITECTURA

În construcția acestui turn se disting trei epoci veche, presupusă a fi ridicată în vremea lui Alexandru cel Mare. Intrarea este în formă de arc dublu despărțitor, iar la etaj două încăperi cu boltă de lemn. Forma ușor frîntă a bolților și arcadelor, caracteristică epocii, a dovedi această datare.

Din a doua etapă sînt părțile adăugate la începutul construcției. În fațadă, spre exterior, a fost alipit un corp nou, prelungit

Y. 2 * f 4 5M

Fig. 56. Turnul-clopotniță. Planul etajelor

ig. 57. Turnul-clopotniță. Fațada dinspre

deasupra, pe întreaga suprafață a clădirii astfel mărită, s-a ridicat din două încăperi boltite în calotă sferică. Peste încăperea etajul al treilea, cu bolți mănăstirești, prevăzut cu patru m, care adăpostește construcția din grinzi masive de lemn a s. Pînă la acest nivel zidăria este lucrată din piatră. Ultima încăp al patrulea este o construcție mai nouă, din a doua jumătate a v cutată din cărămidă. În exterior pereții turnului sînt acoperi

în cursul actualelor lucrări, prin curățirea pereților din în jurul arcadei intrării s-au găsit brîuri orizontale din cî cărămidă, care înviorează cîmpul de piatră brută. S-a mai c prefacere în jurul ferestrei dinspre curte a paraclisului, din car a fost executată prin micșorarea cu umplutură de zidărie a ur mari. Este posibil ca cercetările ulterioare să arate că etajul p decît vechiul etaj al clopotelor, după cum pare să dovedească a fațadei. În acest caz partea mai veche a turnului nu s-ar parter și un etaj intermediar, ci s-ar înălța pînă la etajul al d octoihul de la Neamț, din 1816', care reprezintă turnul înainte efectuată în 1821, pare a confirma această presupunere.

A mai apărut și un contrafort masiv pe fațada sud a tu cuprinsul clădirilor arhondăriei, care pare însă a fi alipit ult

PICTURA

Porțiunea mai veche a bolții gangului de intrare, pe cele curtea interioară cuprinse sub turnul-clopotniță, este acop Acesta este al doilea ansamblu pictural din cuprinsul mănăst ca și pictura bisericii, apare cu totul deosebită de aceasta d iconografic, constituind unicul exemplu de pictură religioasă temă de literatură cu conținut religios și moral — romanul V cu unele aluzii istorice legate de viața lui Ștefan cel Mare² restauratori n-au făcut decît să repicteze decorația veche, cul respectînd detaliile.

Un chenar lat, constituit din motive florale, caracteristic cel Mare, aidoma cu cele de la biserica principală și biserica Popăuți (Botoșani), formează cadrulul celor 47 scene care se c semicilindrică și pe pereții laterali ai gangului. Textele lămu

¹ Al. Lapedatu, *Noui documente cu privire la forma acoperărilor moldovene*. Bul. Corn. Mon. Ist., 1914, p. 194, fig. 2.

² Toate considerațiile asupra iconografiei și stilului acestei picturi sînt prezentate în lucrarea lui I. D. Ștefănescu, *Le roman de Barlaam et Joasaph*, Extras din *Byzantion* (VII), 1933, Bruxelles, p. 347—369. I. D. Ștefănescu, p. 25—30.

2. PIRGUL

la origine slave, sînt astăzi repictate în limba romînă. «Grafitti» din diferite epoci atestă existența picturii în vremea lui Ștefan cel Mare. Într-una dintre scene este reprezentat chiar Ștefan cel Mare în fața lui Isus, ceea ce constituie de asemenea un argument în plus pentru datarea picturii în vremea sa.

Romanul religios Varlaam și Ioasaf, ilustrat aici, foarte răspîndit și apreciat în literatura medievală universală, este o adaptare creștină a legendei lui Buda. Versiunea greacă a acestui roman cu conținut religios, istoric și cu învățăminte morale nu este mai veche de veacul al X-lea, iar cele mai timpurii traduceri slavone cunoscute, răspîndite și în țările romîne, sînt din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Chiar la mănăstirea Neamț se păstrau două manuscrise bulgărești, neilustrate însă, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, dintre care unul cu numeroase adnotări ale călugărilor, avînd drept conținut acest roman¹. Povestea a circulat mult în lumea de cultură bizantină sub formă de manuscrise cu ilustrații; pictura bolții de la Neamț este unica ei ilustrație în pictura murală. Prin poziția și repartiția scenelor pe bolta și pe pereții turnului de intrare, prin poziția lor, prin modul de a trata arhitecturile, prin eleganța unora dintre figuri și prin modul de a reda draperiile, această pictură are însușirile caracteristice picturii monumentale. O serie de amănunte deosebit de importante ca, de pildă, redarea schematică a aspectului destul de apropiat de realitate al bisericii mănăstirii Neamț, a costumelor caracteristice veacului al XV-lea și a portretului lui Ștefan cel Mare, precum și a unor anumite scene, cum este aceea a cavalerilor conduși de un tînăr principe și care merg să atace o cetate, atestă caracterul de pictură istorică al ansamblului. Această din urmă scenă, realizată cu o libertate de mișcare și cu o varietate de atitudini rar întîlnite în pictura moldovenească, este foarte asemănătoare celei de la Pătrăuți (aflarea sfîntei cruci de către împăratul Constantin cel Mare) și amintește de pictura Renașterii. Din punctul de vedere al conținutului, reprezintă într-o redare simbolică o aluzie discretă la luptele lui Ștefan cel Mare cu turcii și se încadrează, ca și scena de la Pătrăuți, printre rarele exemple de pictură religioasă în care artistul a îndrăznit să exprime evenimentele contemporane cele mai de seamă, cum erau atunci luptele moldovenilor cu turcii.

Datorită însușirilor subliniate mai sus, această decorație picturală care împodobește bolțile intrării merită un interes deosebit și reprezintă un document important pentru istoria culturii din Moldova în secolele al XIV-lea și al XV-lea.

în 1754, es
chiliile alăturate. Cu toată vechimea sa și în ciuda p

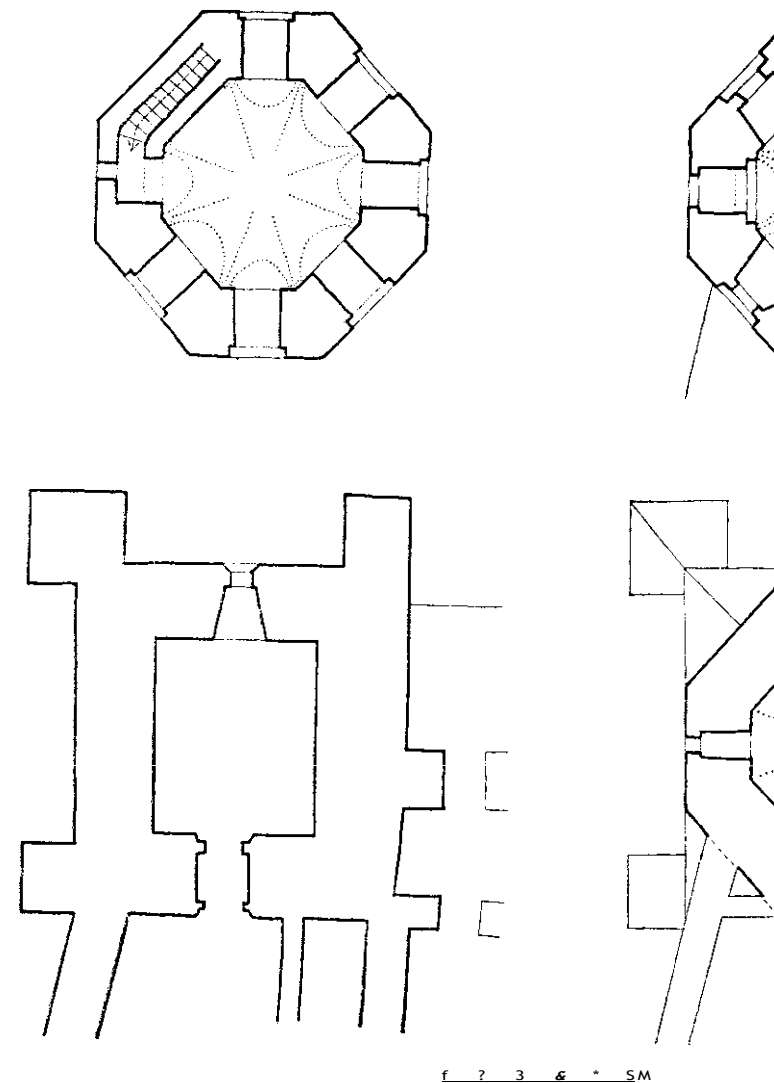

Fig. 58. Turnul de nord-est (pirgul). Planuri

¹ N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura romînească*, I, București, p. 233 și urm.

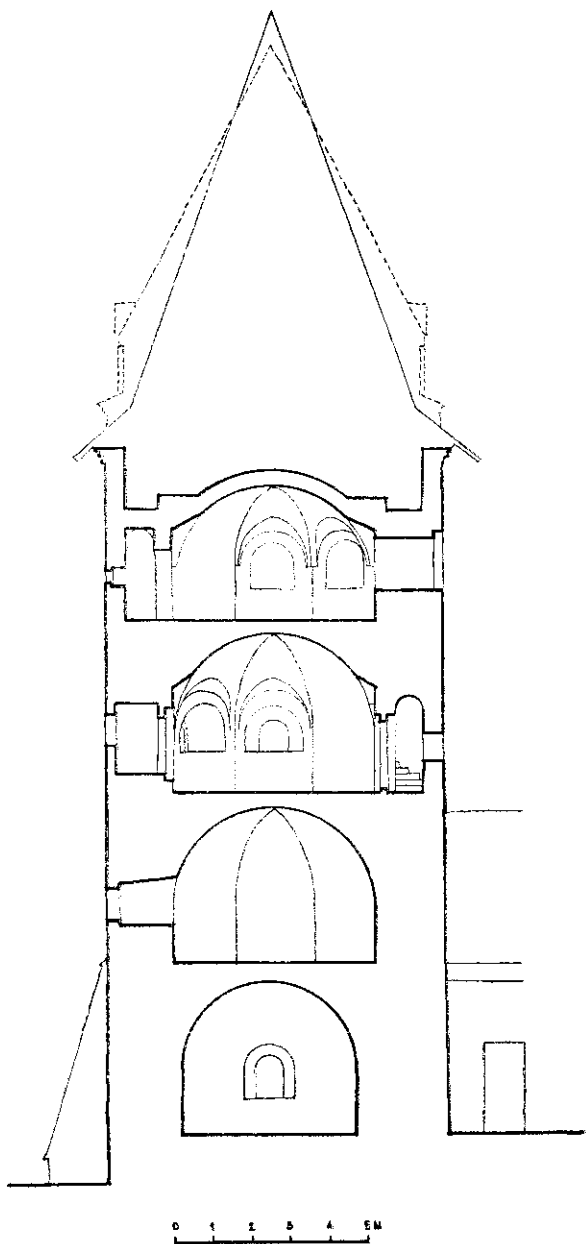

Fig. 59. Turnul de nord-est, Secțiune

g. 60. Turnul din colțul nord-est al incintei (pirgul)

colț care întăresc parterul, nu are obișnuitul caracter de cetate al turnurilor mănăstirești, din cauza numeroaselor arcade deschise de la etajele superioare.

Nu ar fi exclus ca parterul să fie o rămășiță a vechiului turn, dărâmat o dată cu remanierea incintei. Acoperișul piramidal de lemn învelit cu tablă este de dată mai recentă.

Parterul, de plan pătrat, cuprinde o încăpăre umedă și întunecoasă, cu ziduri de 2 m grosime, luminată de un singur meterez îngust deschis spre exterior, și este acoperit cu o boltă semicilindrică. Etajul întâi, de formă octogonală, slab luminat printr-un singur meterez spre exterior, are o boltă mănăstirească cu pereții prelunși prin sectoare sferice, împreunate toate în același vîrf. Etajele următoare, prevăzute cu arcade, au bolți asemănătoare, pătrunse de lunetele arcadelor deschise în pereți. Accesul la diferitele etaje este asigurat printr-o scară cu trepte de piatră, cuprinsă în grosimea zidăriei, plecînd de la nivelul primului etaj.

3, CHILIILE

Din complexul clădirilor cu parter și etaj cuprinse în patrulaterul incintei care închide curtea centrală, puține sînt acelea care să prezinte vreo însemnătate în ceea ce privește arhitectura lor. În afara turnului de intrare, a turnului octogonal și poate a cuhniei, celelalte corpuri de chilii înșirate de-a lungul laturilor sînt toate de dată mai recentă. Judecînd după numărul restrîns de chilii, găsite de starețul Paisie după instalarea sa la Neamț în 1779, rezultă că majoritatea dintre ele au fost ridicate în timpul și ulterior venirii sale.

Fiecare latură cuprinde la parter și la etaj cîte două rînduri de chilii așezate spate în spate și despărțite printr-un zid median, unele cu ferestrele îndreptate spre curtea interioară, iar celelalte luminate spre exterior. Coridoare transversale așezate din loc în loc și prevăzute cu scări interioare drepte asigură accesul și legătura lor cu cerdacul așezat de jur împrejurul curții.

În stînga intrării, pe latura de vest, sînt înșirate un rînd de chilii și camere de oaspeți, terminate în colțul de nord-vest cu încăperile stăreției, ridicate de mitropolitul Veniamin Costachi o dată cu paraclisul Adormirii, situat la etaj. La parter, sub paraclis, este adăpostită în condiții vitrege biblioteca mănăstirii. Chiliile se înșiră mai departe pe toată latura nord, pînă la colțul de nord-est întărit de turnul octogonal. Corpul dinspre est cuprinde exclusiv chilii și este străpuns la mijloc de o trecere spre exterior, prin care se coboară la cimitirul și schitul Bogoslov, aflate în spatele mănăstirii. În corpul de pe latura sud se găsesc trapeza cea mare a mănăstirii și bucătăria, ambele boltite, precum și încăperile arhondaricului, care se întinde în colțul de sud-vest pînă la turnul intrării.

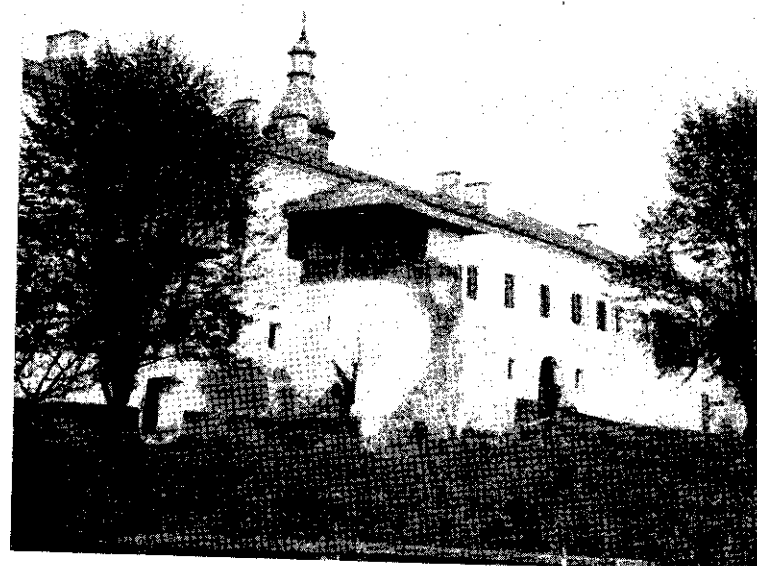

Fig. 61. Vederea laturii estice a incintei

Trapeza este o sală mare, ridicată pe înălțimea a doi etaje, construită de către arhondaricul din 1862, prin desființarea etajului, ale cărui ferestre și arce mai sînt încă vizibile în pod, deasupra bolților. Este de formă trapezoidală și are un șir de patru stâlpi centrali masivi de zidărie susținînd tavanul pe înălțate deasupra.

Bucătăria sau «cuhnia» veche este interesantă prin structura sa, modificate astăzi de o consolidare, care a prevăzut tavanul pe picioare de zid alipite construcției primitive și a înlocuit un tavan de scînduri. Bolțile vechi erau înălțate pe patru stâlpi diagonali, încă vizibile, și pe alte trei rînduri de arce ascunse de tavan. Peste această restrîngere succesivă a fost ridicat hornul pentru fum.

În diferite părți ale incintei chiliile cuprind și beciuri care nu sînt să fie nici ele mai vechi de veacul al XVIII-lea, cu excepția celui situat sub arhondaricul aripii sud. Așa sînt beciul din aripa estică și cel din aripa nordică.

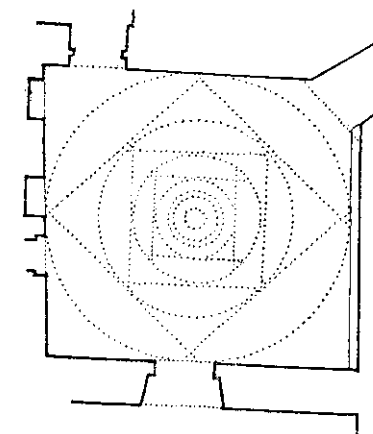
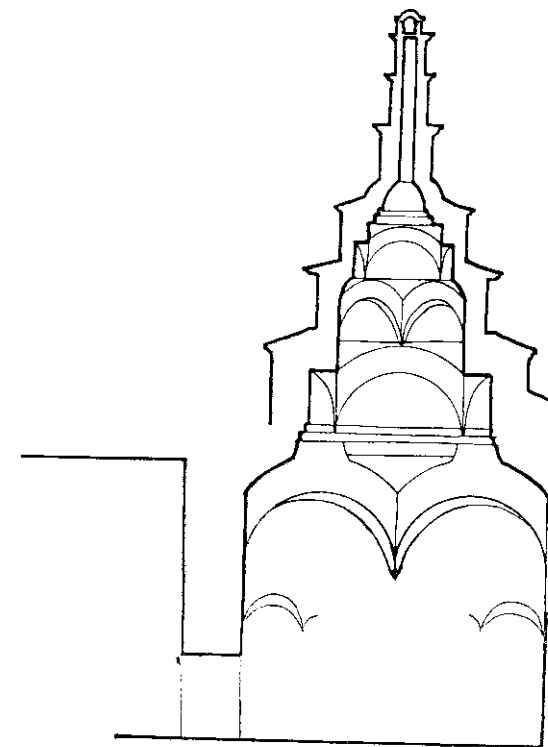
din aripa nord de sub paraclis, beciul din colțul de sud-vest al arhondaricului și, în sfârșit, cel mai mare și mai interesant dintre toate, beciul pentru vinuri, aflat sub trapeză.

Cerdacurile pe două niveluri, înșirate de-a lungul pereților, de jur împrejurul curții, cu arcade de piatră la parter și cu stâlpi de lemn la etaj, sînt toate noi, executate în 1954—1956 pe locul vechilor cerdace de lemn care nu mai puteau fi menținute din cauza stării proaste în care se aflau.

În exterior, peretele incintei este astăzi ascuns pe latura dinspre sud de o serie de clădiri anexe ridicate în diferite epoci și care acoperă silueta mănăstirii.

Fig. 62. Vederea fațadei sud a incintei

* A 5u

Fig. 63. Cuhnia (bucătăria) mănăstirii. Plan, sec

Fig. 64» Interiorul trapezei

Fig. 65. Aghiazmataruî înainte de restaurare

d) AGHÎAZMATARUL

Așezat în afara incintei, în fața intrării, aghiazmataruî este o construcție rotundă, zidită din piatră. Cupola foarte mare, cu forma bulbucată caracteristică la cupolele moldovenești de la sfârșitul veacului al XVIII-lea este o construcție de lemn învelită cu tablă. Interesant este bazinul central octogonal, lucrat în piatră de talie, în mijlocul căruia stă sprijinită pe un picior o mare cupă de piatră, ornamentată cu sculpturi lucrate în stilul neoclasic al epocii. Cele două inscripții pictate pe bazin și pe cupă arată anul construcției lor.

Acoperișul aflat în stare proastă a fost smuls în 1956 de o furtună.

Cu ocazia lucrărilor de restaurare în curs de execuție s-a înlocuit vechea boltă de șipci printr-o boltă nouă de beton armat, iar șarpanta pe scaune a fost înlocuită printr-o frumoasă construcție pe ferme de scinduri.

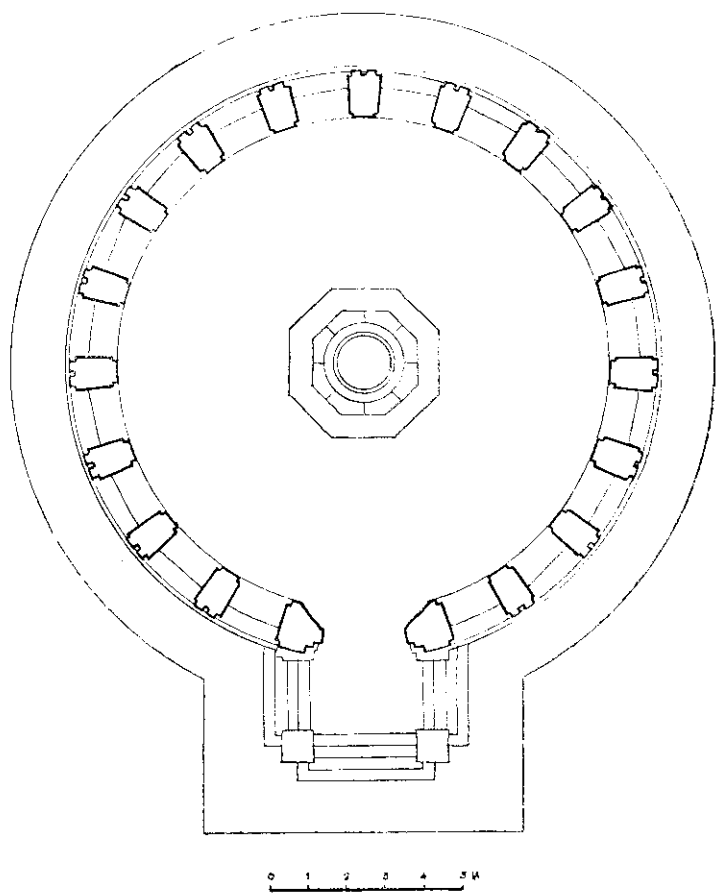

Fig. 66. Aghiazmatarul. Plan

dărîmarea zidului despărțitor dintre ele. Absidele laterale și absida altarului sînt de formă semicirculară. În față și lateral două mici pridvoare adăugate ulterior adăpostesc intrările în biserică și la criptă.

Fațadele sînt decorate în stilul foarte răspîndit pe atunci în Moldova, cu pilaștri înguști și înalți, ridicați pînă la un nivel anumit și încoronați cu capiteli, fără a fi însă legați de cornișă.

Turla circulară așezată pe o bază octogonală are acoperișul în bulb, învelit cu tablă.

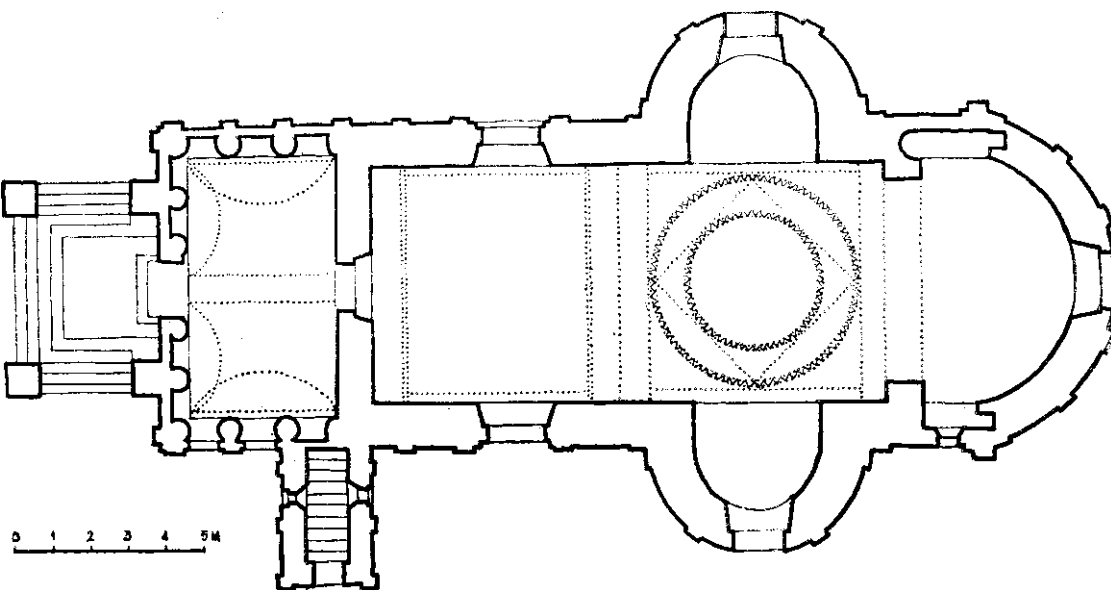

Fig. 70. Biserica Sf. Ion Bogoslov* Plan

Fig. 71. Biserica Sf. Ion Bogoslov. Secțiune longit

2. SCHITUL VOVIDENIA

Acest schit, primul care se vede înainte de a se ajunge la o siluetă plăcută și este așezat într-o poziție admirabilă, nu prezintă nici un interes. Construit în 1751 și refăcut în al XX-lea, are astăzi fațade tencuite, lucrute în stil clasic dreptunghiular, cu abside laterale interioare cuprinse în fațada în dreptul lor, la fel ca la biserica mică a mănăstirii. Are un pronaos legat cu naosul prin dărîmarea zidului despărțitor, o absidă semicirculară și un altar adînc, legat de încăperile foaie de mijdie și diaconiconului.

Fig. 72. Biserica Sf. Ion Bogoslov. Fațada sudică

Fig. 73. Schitul Vovidenia. Vedere din sud

Exteriorul nu amintește structura interioară decît prin turla mare a naosului. Cele patru turlle mici care o înconjură sînt alipite lateral și nu au corespondent în interior.

În jurul bisericii sînt grupate cîteva mici căsuțe pentru călugări, care sînt plăcute prin pitorescul lor. Ceva mai departe de schit, la marginea pădurii de unde pornește drumul spre schitul Pocrov, se desfășoară o minunată priveliște asupra întregii așezări a mănăstirii, cu zidurile, turnurile și cupola aghiazmatarului văzute din față, iar în josul văii, asupra dealurilor depărtate de pe malurile Ozanei, cu cetatea Neamțului profilată în zare.

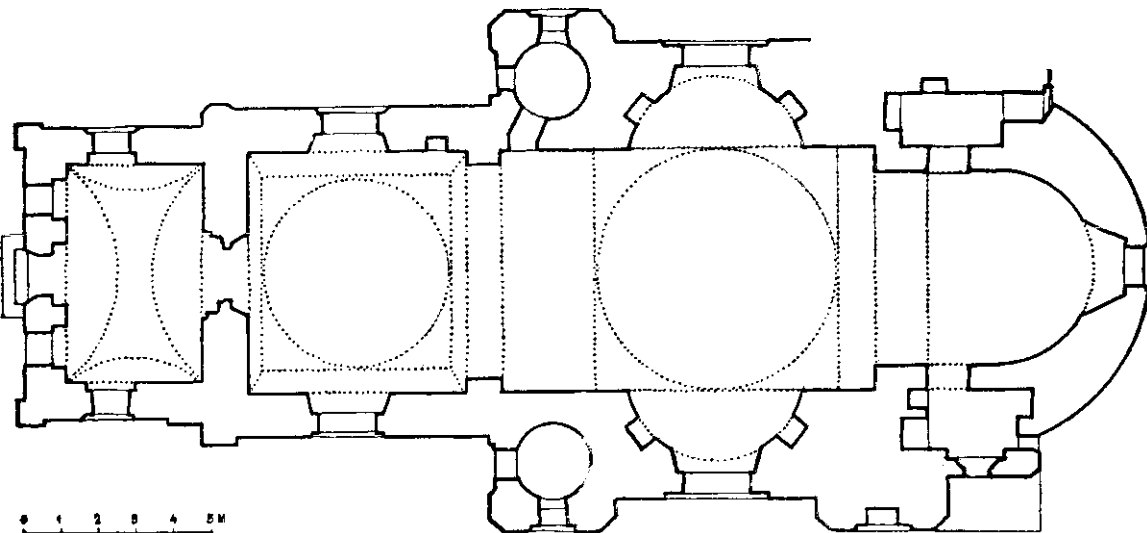

Fig. 74. Schitul Vovidenia. Plan

Fig. 75. Schitul Vovidenia. Secțiune lungitu

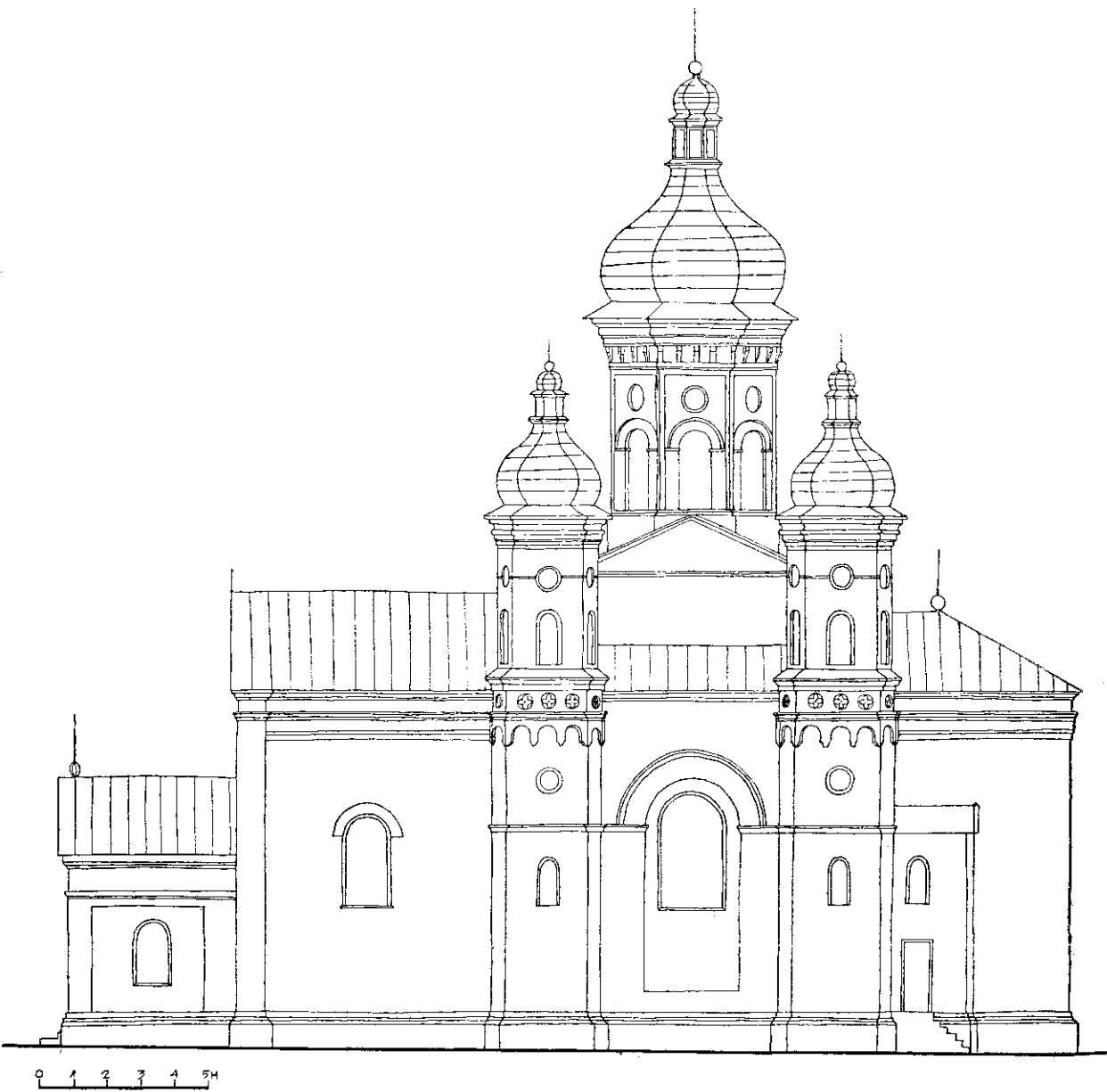
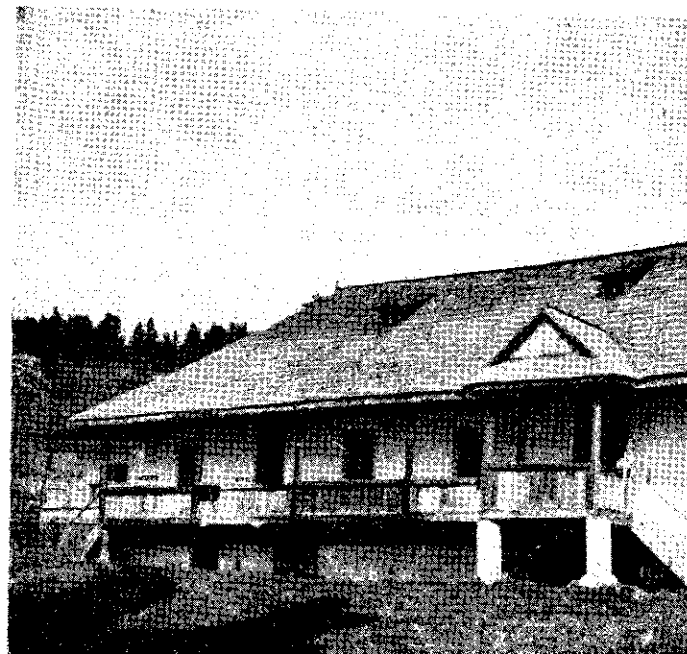

Fig. 76. Schitul Vovidenia. Fațada sudică

Fig. 77. Schitul Vovidenia. Casă c

3. SCHITUL POCROV

Este o așezare călugărească situată la circa 5 km depărtare de mănăstire, peste dealul Brăilencei, într-o poiană de o rară frumusețe în mijlocul codrilor de brad. Schitul, ridicat în 1714, este de lemn, cu trei turle și avînd m starea actuală o căptușeală de scînduri care îmbracă pereții exteriori.

Fig. 79. Biserica schitului Pocrov

V. RESTAURAREA MĂNĂ

V ucrările de restaurare în curs de execuție urmăresc
ii j dacurilor vechi de lemn din cuprinsul curții
circulația la parterul și la etajul chiliilor.

Vechile cerdacuri, putrezite în mare parte, nu
Ele fiind construcții din veacul al XIX-lea, fără intere
cuirea lor printr-o construcție nouă, care să const
arhitectură, mai potrivit cu biserica lui Ștefan cel M
înșiruire de arcade la parter, lucrate în piatră brută
bisericii, precum și un rând de stâlpi și balustrade
pe un planșeu nou de beton armat.

Programul de restaurare mai cuprinde refacere
actuale de tablă în vechile forme originare, atât la bis
este necesară o streășină largă, pe căpriori, pentru oc
dele exterioare de asemenea urmează a fi revizuite, în
construcțiile ulterioare. în interior se va amenaja. în cupr
un local care să adăpostească în bune condiții bibliot
religioasă regională. Totodată arhondaricul va fi sco
ridicîndu-se în afara incintei o clădire nouă pentru g

Acest program de lungă durată va fi pus trep
străvechea așezare, care ocupă un loc atât de important
să se prezinte în condiții corespunzătoare cu renumele

Fig. 80. Curtea interioară. Latura vest, înainte de restaurare

Fig. 81. Curtea interioară. Latura sud, înainte de restaurare

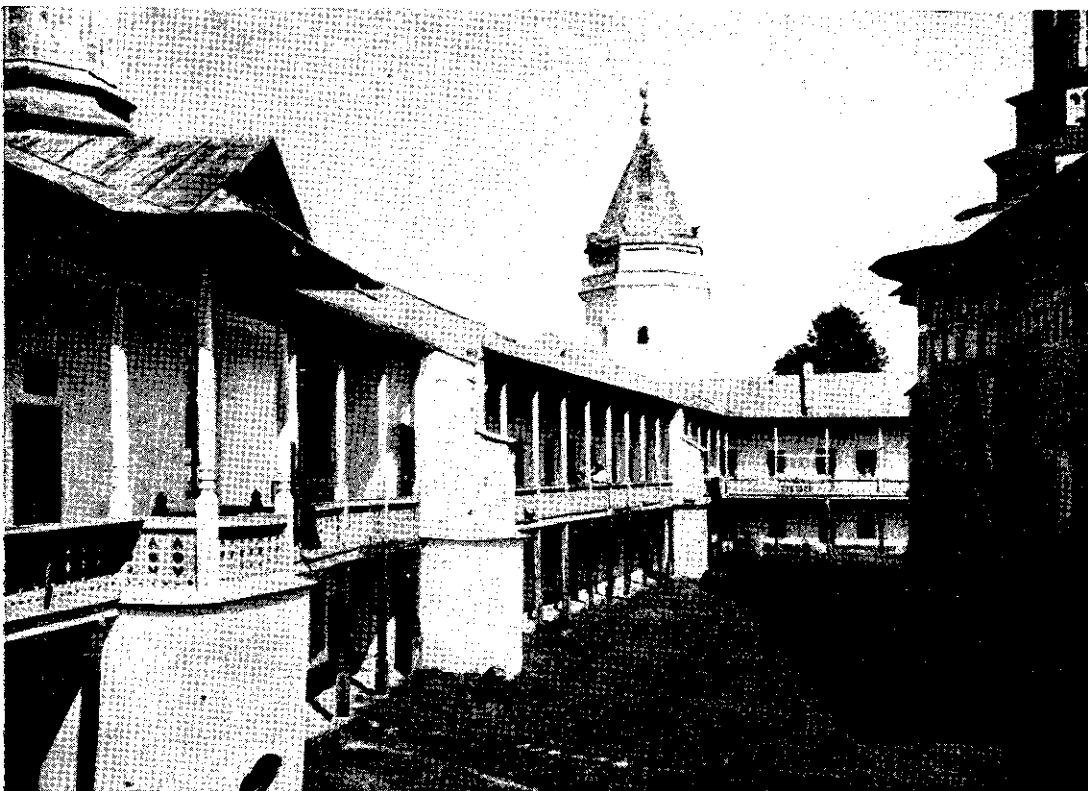

Fig. 82. Curtea interioară. Latura nord, înainte de restaurare

Fig. 83. Curtea interioară. Latura est, înainte d

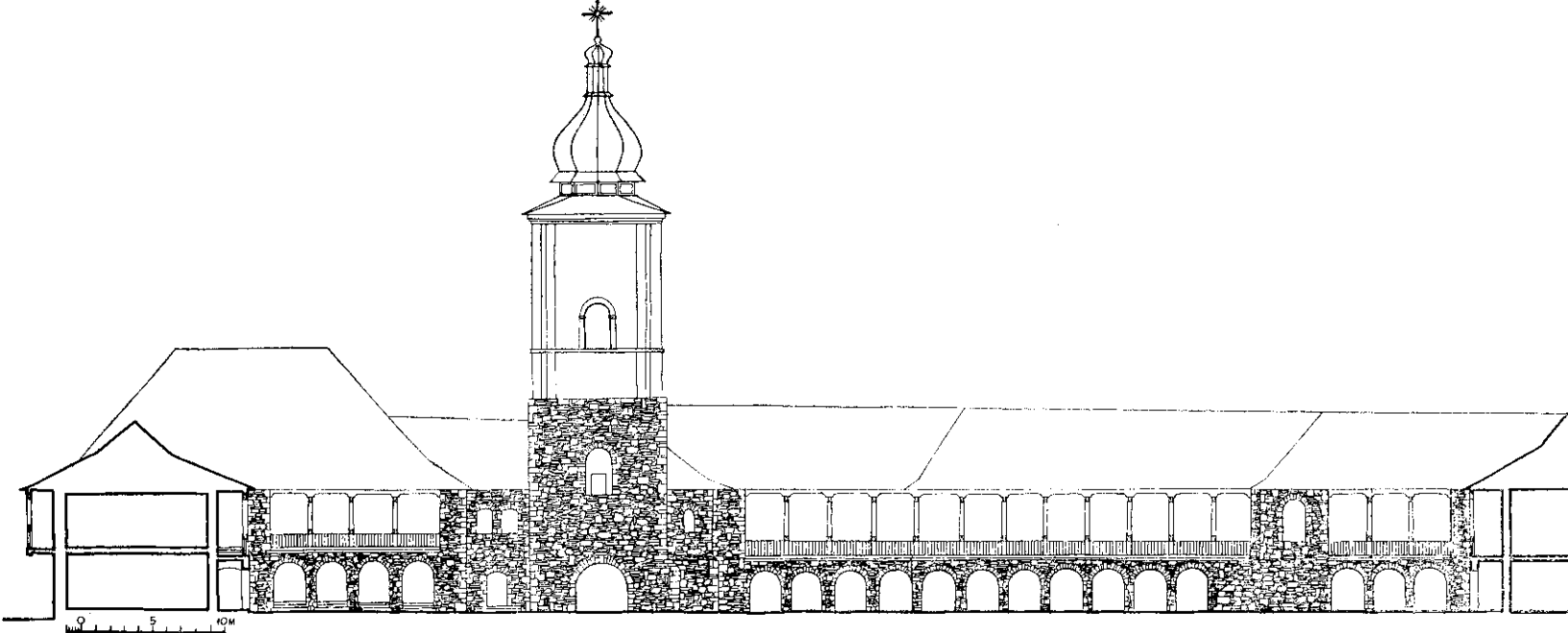

Fig. 84. Curtea interioară. Latura vest, proiect de restaurare

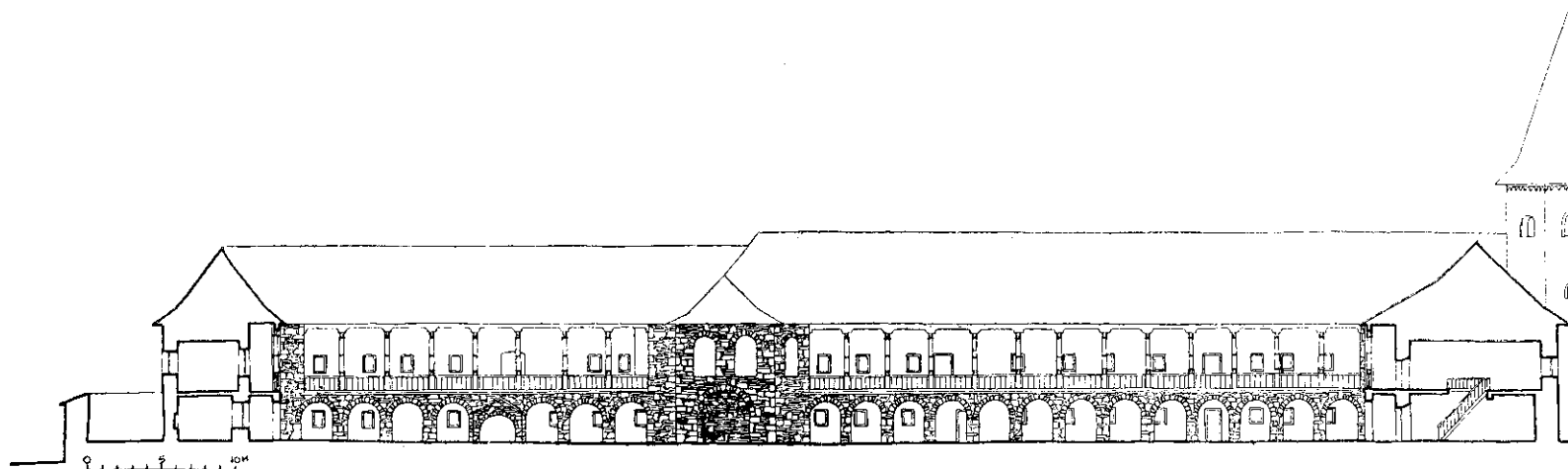

Fig. 85. Curtea interioară. Latura nord, proiect de restaurare

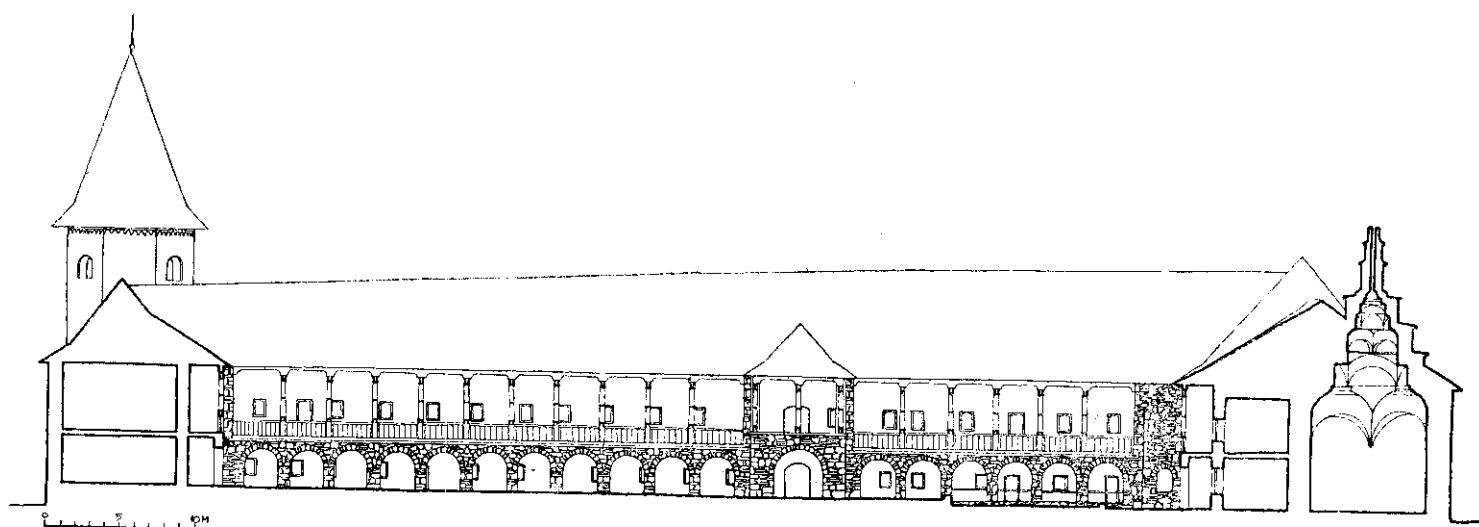

Fig. 86. Curtea interioară. Latura est, proiect de restaurare

Fig. 88. Curtea interioară. Latura sud, în curs de restaurare

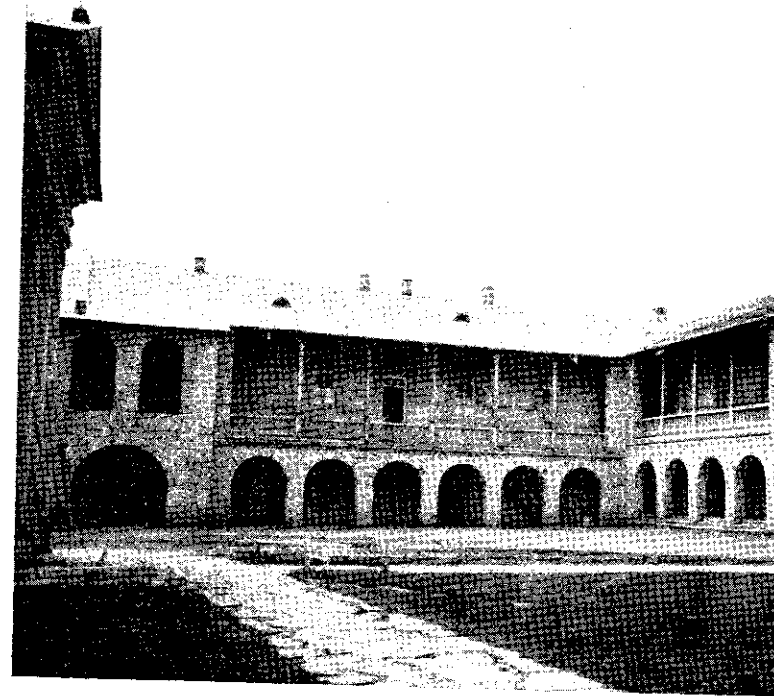
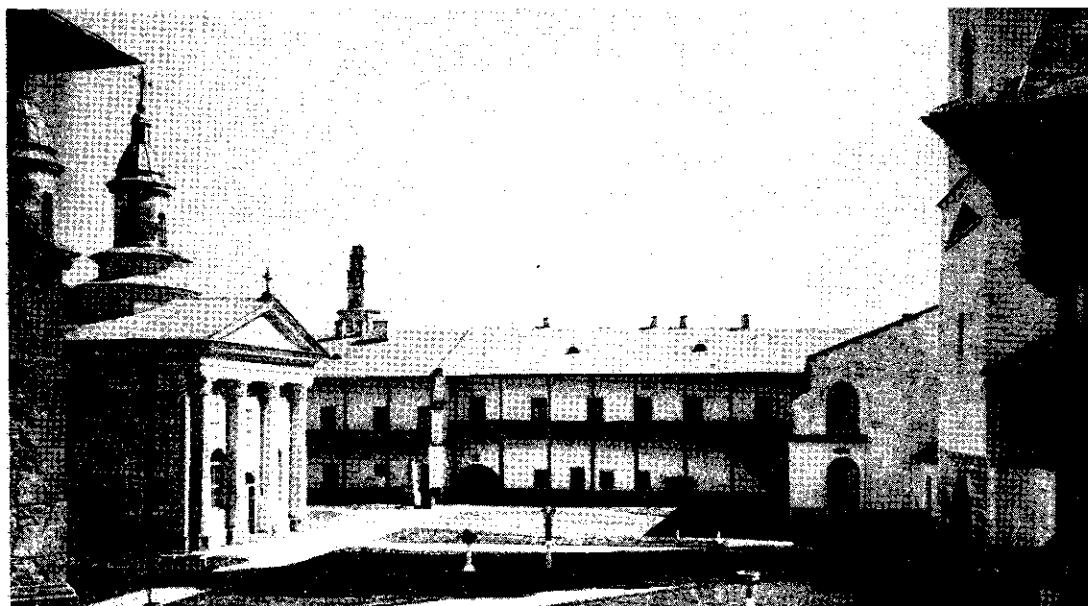

Fig. 90. Curtea interioară. Latura sud-vest, în curs

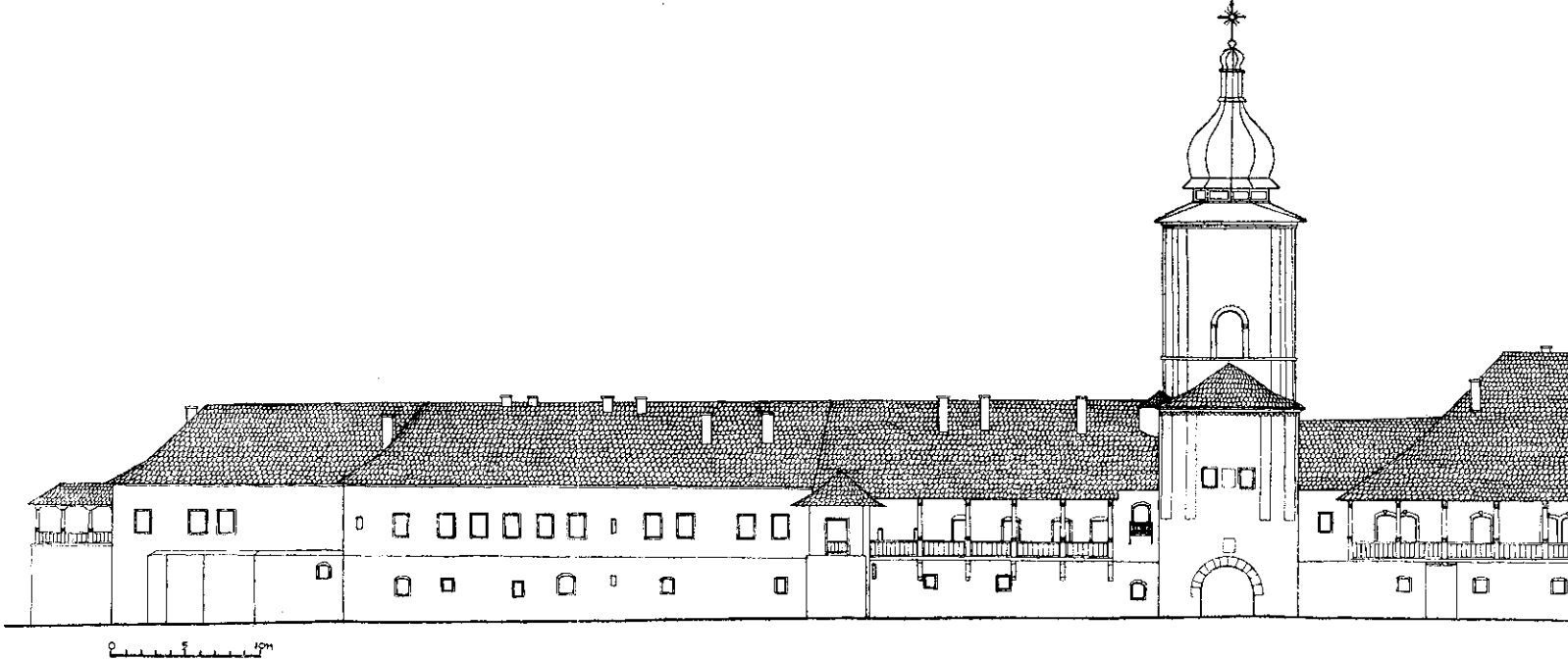

Fig. 92. Fațada exterioară vest a incintei. Proiect de restaurare

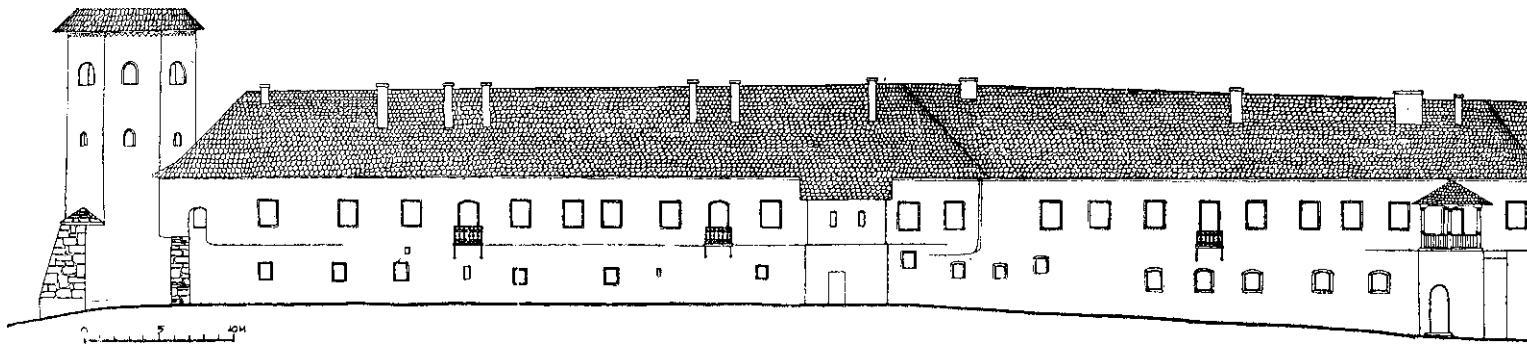

Fig. 93. Fațada exterioară nord a incintei. Proiect de restaurare

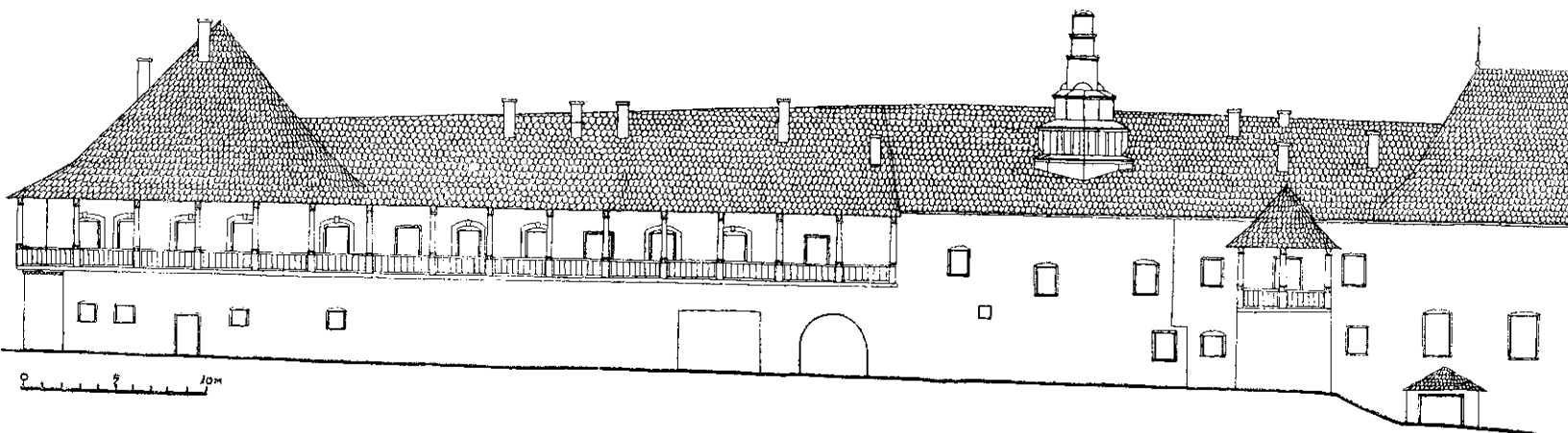

Fig. 94. Fațada exterioară est a incintei. Proiect de restaurare

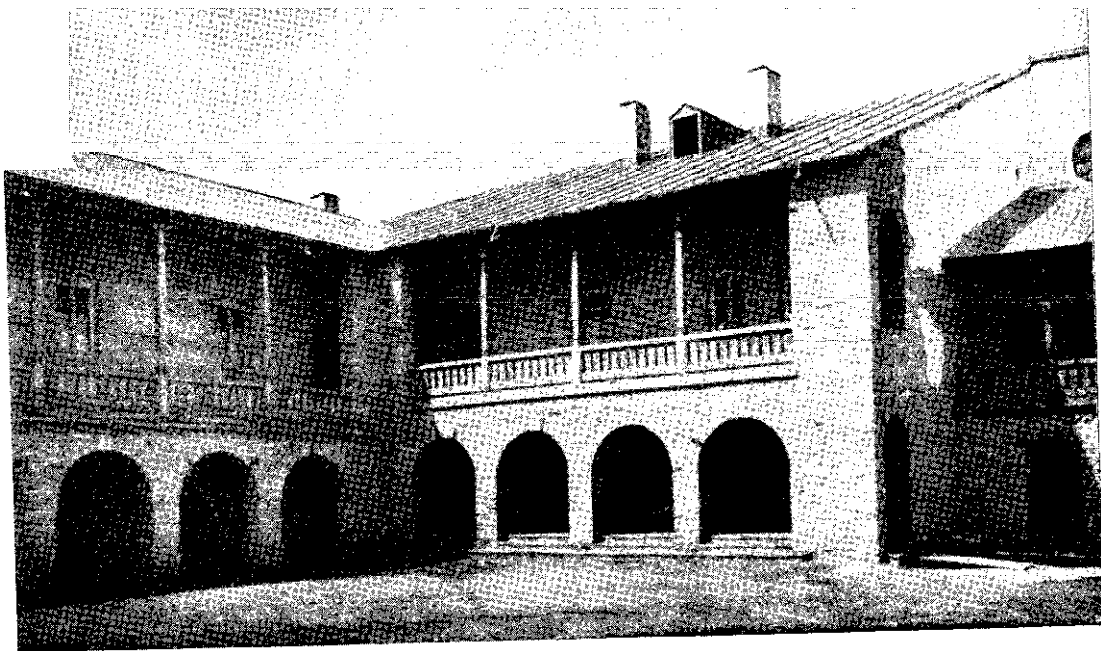

Fig. 96. Curtea interioară. Colțul de sud-vest, în curs de restaurare

VI OBIECTELE DE TEZAUR

Ca toate celelalte vechi și importante așezăminte românești, mănăstirea Neamț trebuie să fi posedat odinioară obiecte de cult din metal prețios, broderii, țesături și sculpturi, după puținele piese păstrate în colecția secției de Arheologie și de Artă al R. P. R., care provin din zestrea mănăstirii până în preajma veacului al XVII-lea domniei cei mai de seamă au dăruit acestui lăcaș opere de artă dintre cele mai valoroase.

În afară de cărțile manuscrise, bogat împodobite, despre Alexandru cel Bun, despre care se știe în mod sigur că avea un atelierul mănăstirii, despre celelalte opere de artă nu se poate spune acest lucru. Cea mai veche legătură de carte păstrată în mănăstirea Neamț și este aceea a tetravangelului scris aici de Gașpar, care este de argint aurit, lucrată în tehnica «au repousse», esențială pe față și pe verso diferite episoade din viața lui Isus. Într-o parte sînt scunde, draperia hainelor tratată destul de rigid și în unele părți în plete greoaie, trăsături prin care ferecătura se deosebește mult mai valoroase, din vremea lui Ștefan cel Mare. Căci din foi de acant tratate cu multă libertate, finețea și eleganța care constituie fondul scenei de pe scoarța din față situată în fața școala meșterilor ardeleni, care se știe că lucrau după tradiția din Moldova¹.

¹ N. Iorga, *Ștefan cel Mare și mănăstirea Neamț*, Bul. Corn. M., 1922, p. 5.

N. Iorga, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1922, p. 5.

Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamțu și Secu*, București, 1922, p. 42.

² I. D. Ștefănescu, *l'evolution de la peinture religieuse en Roumanie*, p. 42.

O inscripție gravată pe scoarța din față arată de altfel că a fost făcută de jupan Cîndea Lațcu, pîrcălab de Hațeg, pentru mănăstirea Neamț¹.

Cea de-a doua operă prețioasă care a făcut parte din tezaurul Neamțului este epitaful denumit al lui Siluan, făcut, după cum arată inscripția², de către acest egumen în timpul lui Ștefan II, în anul 1437³. Pe fondul roșu trandafiriu, în întregime brodat, este reprezentată scena plîngerii lui Isus. În cele patru colțuri sînt figurate simbolurile evangheliștilor, mărginite de inscripții grecești, iar de jur împrejur, pe fondul albastru de cer, o inscripție în limba slavonă încadrează întreaga broderie. Admirabila compoziție a scenei, raportul desăvîrșit dintre diferitele figuri grupate în jurul subiectului central, armonia mișcărilor, concepția statuară în tratarea siluetelor, figurilor și draperiilor, în sfîrșit tehnica acestei opere de mare artă, o încadrează printre lucrările în care tradiția bizantină juca încă un rol important în arta moldovenească. Ea poate fi comparată din acest punct de vedere cu miniaturile executate la Neamț în timpul lui Alexandru cel Bun și care vădesc aceleași trăsături. Totuși, prin dramatismul figurilor exprimînd cu atîta realism durerea, epitaful lui Siluan se îndepărtează de modelele sale bizantine și arată o tendință nouă, mai apropiată de broderiile moldovenești, care va fi caracteristică mai tîrziu celor mai multe dintre realizările atelierelor mănăstirești din epoca lui Ștefan cel Mare.

Dintre darurile pe care Ștefan cel Mare le-a făcut mănăstirii Neamț mai există doar un panaghiar din anul 1502⁴, obiect liturgic rar, păstrat în puține mănăstiri din țările romînești. Operă de orfevrărie de o deosebită finețe artistică, lucrată la exterior în filigran, cizelată la interior, provine probabil dintr-un atelier de școală venețiană, ca și alte obiecte de metal prețios din vremea lui Ștefan cel Mare, de pildă, ripidele și o parte dintre bijuteriile de la Putna. Este format din două talere legate printr-o balama. Exteriorul reprezintă scene din viața lui Isus; în jur este inscripția cu conținut istoric⁵ și un cadru fin de vrejuri cu volute lucrat în filigran. În interior, talerul din față este traforat, redînd o fațadă de monument cu trei arcade, dintre care se detașează silueta lui Isus Cristos în centru, încadrat de Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul; în jur se află inscripția liturgică gravată. Pe talerul din dos este gravată Maica Domnului într-un medalion, cu Isus pe piept.

¹ V. cap. VII, nr. 26.

² V. cap. VII, nr/ 28.

³ E nil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie, Les epitaphioi moldaves aux XV-e et XVI-e siecles*. Extras din «Cercetări Literare», IV, 1942, p. 178—18 ^ și bibliografia acestei lucrări. I. D. Ștefănescu, *Autels, tissus et broderies liturgiques*, Buc, 1944, p. 17, pl. 44.

Gabriel Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, voi. I, Paris, 1947, p. 105—106, pl. CLXXXVIII.

⁴ N. Iorga, *Ștefan cel Mare și mănăstirea Neamț*, Bul. Com. Mon. Ist., III, 1910, p. 100. Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamțu și Secu*, Bucuși?, 191 , iig. 33.

Pentru funcțiunea și semnificația acestui obiect liturgic, vezi I. D. Ștefănescu, *Monuments d'art chretien trouves en Roumanie*, în *Byzantion* VI, 1931, p. 574—583.

⁵ V. cap. VII, nr. 32—33.

3

3

c

c

3

c

 c
 H
 R4

în veacul al XVI-lea a existat probabil la Neamț în lemn, de unde provin crucile sculptate și ferecate; aceea ferecată de mitropolitul Grigorie în anul 1560¹ și scu

În afară de aceste câteva opere de valoare, mai s-au găsit obiecte de cult păstrate la mănăstire sau în secția de Artă de Artă al R. P. R., cele mai multe dintre ele din veacul al XIX-lea. Ele sînt însă lucrări artisanale lipsite de vreo semnificație istorică deosebită și nu merită o descriere

În biserica principală de la Neamț se mai păstrează pe o față pe Maica Domnului, iar pe cealaltă față pe un icoană, după tradiția înregistrată și de cronicari, ar fi fost adusă în Moldova la începutul domniei lui Alexandru cel Bun din veacul al XVIII-lea, folosind o redactare mai veche, probabil bizantină, punînd-o în legătură cu călătoria în Moldova a Paleologul, care venea de la Buda, îndreptîndu-se spre țară. Din pricina restaurărilor succesive, icoana aceasta nu mai are valoare artistică redusă, dar este importantă prin semnificația istorică zintă pentru ilustrarea relațiilor dintre Moldova și lumea

Mănăstirea Neamț, prin arhitectura, pictura și obiectele fragmentar păstrate, capătă o semnificație și un interes istoric drumul parcurs de cultura și de arta moldovenească de la sfîrșitul pînă către sfîrșitul veacului al XVI-lea. Prin operele sale de broderie, puține cîte s-au mai păstrat după mai bine de două veacuri Neamț ilustrează cel mai vechi capitol din viața artistică din vremea domniei lui Alexandru cel Bun. Arhitectura precum și numeroasele manuscrise, împodobite aici în a doua jumătate al XV-lea sînt reprezentative pentru înțelegerea celei mai timpurii pale și cea mai importantă, din evoluția artei moldovenești. La sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare și se caracterizează prin stil moldovenesc original.

¹ V. cap. VII, nr. 36.

Stelian Petrescu, *Obiectele de la Neamțu și Secu*, p. 23.

² N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, Bucarest, 1934, vol. I, p. 10.

N. Iorga, *Cea mai veche icoană din Moldova care însă nu e veche*, N. Iorga, *Icoana romînească*, B. C. M. I., 1933, p. 6.

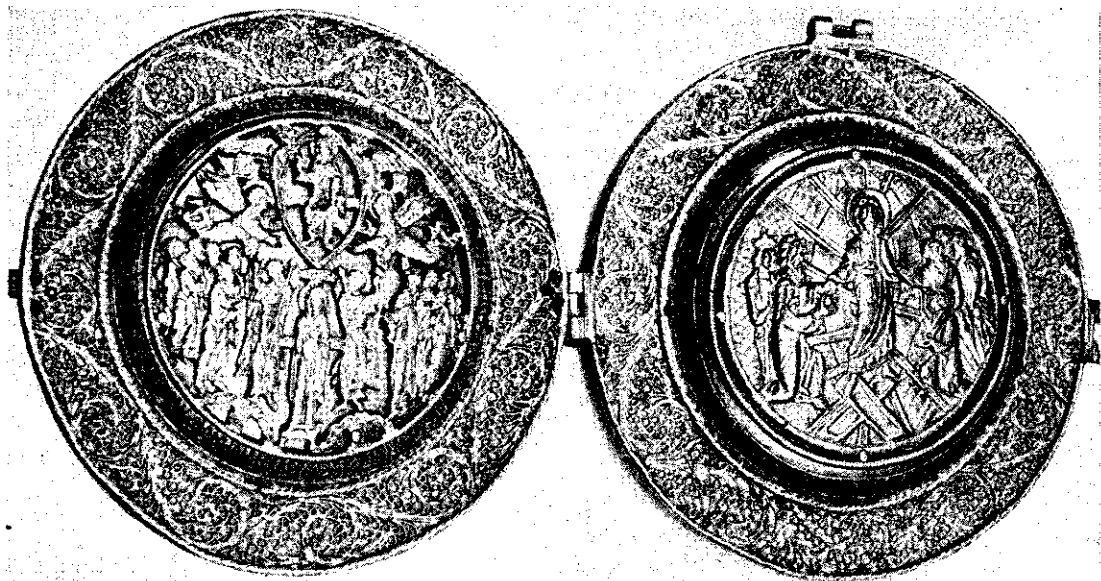

Fig. 99. Panaghiarul dăruit de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamț în 1502

Fig. 100, Detalii de pe crucea dăruită de Mitropolitul Grigore în anul 1560, sculptată de popa Nichifor

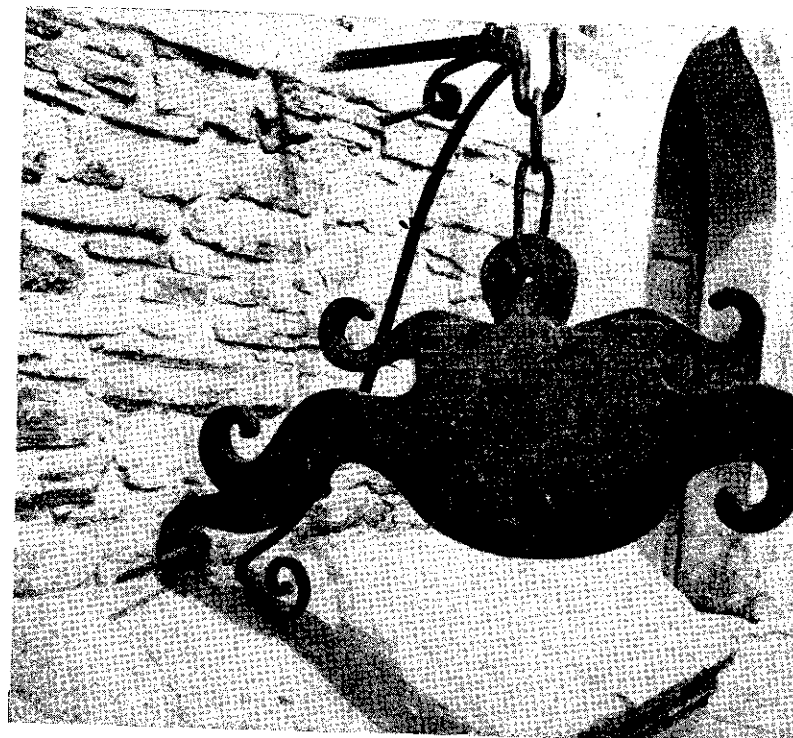

Fig. 101. Toaca mănăstirii

VIL INSCRIȚIILE MĂNĂSTIRII¹

Inscripțiile de la Neamț sînt cuprinse în următoarele publicații principale: Ioachim Crăciun, *Inscripții de la mănăstirea Neamțului*. In «Anuarul Institutului de Istorie Națională», Cluj, V (1926—1927), București, 1929, p. 429—433. [24] Narcis Crețulescu, *Inscripțiile sf-telor mănăstiri Neamțu și Secul cu a schiturilor zale dimprejur*. In «Arhiva științifică și literară din Iași». XIX, XX, XXI, (1908, 1909, 1910). [25]

N. Iorga, *Contribuții la istoria bisericii noastre*. In «Analele Academiei Romîne, seria II, Memoriile Secțiunii Istorice», tom. XXXIV, 1911—1912, p. 453—479. [41]

Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice, adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București 1885, p. 1—2. [55]

a) Principalele pisanii și inscripții în legătură cu construcțiile mănăstirii:

1. *Pisania bisericii*, încastrată deasupra ușii de intrare de pe fațada sudică a bisericii și încadrată de un chenar sculptat cu palmete (în limba slavonă).

[41, p. 458 (textul slavon și traducerea)]

2. *Pisania care a existat deasupra intrării unei trapeze azi distrusă (pierdută)*².

Manuscris numărul 5698, f. 36 v. al lui Narcis Crețulescu, biblioteca Academiei R.P.R. (Pisania a fost copiată dintr-un ceaslov rusesc din anul 1742, aflat la mănăstirea Pecerskaia Lavra din Kiev.)

3. *Pisania unei clisiarnițe* (în limba slavonă), pierdută.

[25, p. 325]

(Aici se dă cea mai completă lectură a inscripției, care era încă întregă atunci cînd a fost copiată. N. Crețulescu însuși a folosit această copie, deoarece afirmă că la vremea cînd a văzut-o el pisania era numai jumătate, încastrată

cu literele în jos, sub zidul de sud al bisericii mari. această bucată).

4. *Inscripția de pe poarta de lemn a mănăstirii* (i

5. *Pisania unui corp de chilii de pe latura sudică*

6. *Pisania de pe zidul paraclisului «Adormirea Ma*

După incendiul din 1862 pisania a fost scoasă din zid și mutat în pronaosul bisericii Sf. Gheorghe.

7. *Pisania corpului de chilii de pe latura est* (în l

(Este încastrată în zidul dinspre curte, la etajul c

8. *Inscripția de deasupra intrării mănăstirii*,

9. *Pisania care a existat deasupra ușii de la trap* incendiul din 1862.

10. *Inscripție zugrăvită deasupra intrării în pron* (în limba romînă).

11. *Inscripție de la cișmeaua veche*, de lîngă bis (în limba romînă).

12. *Inscripția bisericii Sf. Gheorghe*, zugrăvită pe intrare.

13. *Inscripție de pe aghîzmatar*, pictată pe parape (în limba romînă).

14. *Pisanię de pe fațada de sud a pridvorului bi* (în limba romînă).

15. *Inscripția unui paraclis al bolniței* (în limba rom

16. *Pisania bolniței bătrînilor*, Sf. Ioan cel Nou.

¹ Cifrele negre dintre parantezele drepte sînt trimiteri la bibliografie.

² Urmele acestei trapeze s-au găsit pe latura de sud-est a bisericii Sf. Gheorghe.

b) Inscripțiile **pietrelor de mormânt**

17. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Ștefan II*, care se află pe latura nord a camerei mormintelor, într-o nișă (în limba slavonă).

[41, p. 457 (textul slavon și traducerea)]

18. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Micotă Pîrcălab*, care se află în colțul de nord-vest al pridvorului bisericii principale (în limba slavonă).

[41, p. 457 (textul slavon și traducerea)]

19» *Inscripția de pe piatra de mormânt a egumenului Hariton* (în limba slavonă).

[41, p. 462 (textul slavon și traducerea)]

(Azi dispărută, se afla altă dată lângă biserica Sf. Gheorghe.)

20. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Ienache*, fiul lui Gheorghe pîrcălab de Neamț (în limba slavonă).

[41, p. 465 (textul slavon și traducerea)]

(Se află lângă scările bisericii Sf. Ioan Bogoslovul)

21. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Pavel*, episcop de Roman (în limba slavonă), în pridvorul bisericii mari.

[41, p. 466 (textul slavon și traducerea)]

22. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Teofil*, episcopul Romanului (în limba română), în pridvor.

[41, p. 466]

23. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Paisie Velicicovski* așezată în gropnița bisericii.

[41, p. 471]

24. *Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Ioanichie episcopul Romanului*, în pridvorul bisericii mari.

[41, p. 467]

c) **Inscripțiile de pe principalele obiecte de cult, broderii, cărți etc.** care făceau parte altă dată din tezaurul mănăstirii.

25. *Inscripția de la sfîrșitul tetravanghelului caligrafiat și ilustrat de Gavriil Monahul*, la anul 1429 (în limba slavonă).

[74, p. 418]

(Manuscrisul se păstrează astăzi în biblioteca bodleiană din Oxford.)

26. *Inscripția de pe ferecătura tetravanghelului din 1436* (în limba slavonă).

[41, p. 451]

27. *Însemnare pe manuscrisul lui Gavriil Uric din 1436.*

[41, p. 454]

28. *Inscripția de pe epitaful brodat în timpul*
(în limba slavonă).

[73, p. 204—205]

29. *Inscripția din «Mărgărit», culegere din cuvânt*
Aur, 1447.

30. *Inscripția de pe ferecătura unui evangheliar*

31. *Însemnare pe o pagină a tetravanghelului*

32. *Inscripția de pe panaghiarul dăruit de Ștefan I*
(în limba slavonă).

33. *Inscripția din interiorul panaghiarului.*

34. *Inscripție pe o evanghelie.*

35. *Inscripție pe o cruce sculptată și ferecată* (în limba slavonă)

36. *Inscripție pe o cruce sculptată* (în limba slavonă)

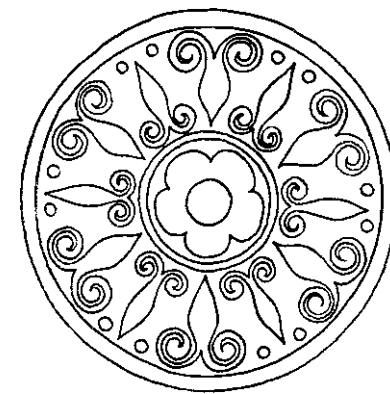
37. *Inscripție pe o cruce.*

38. *Inscripție pe o perdea de la Ștefan Tomșa.*

39. *Inscripția de pe clopotul dăruit de Ștefan I* (în limba slavonă)

40. *Inscripția de pe clopotul dăruit de Ștefan I*
clopotniței).

41. *Inscripția de pe clopotul de la trapeză* (adunat de Ștefan I)
Bogoslovul).

BIBLIOGRAFIE

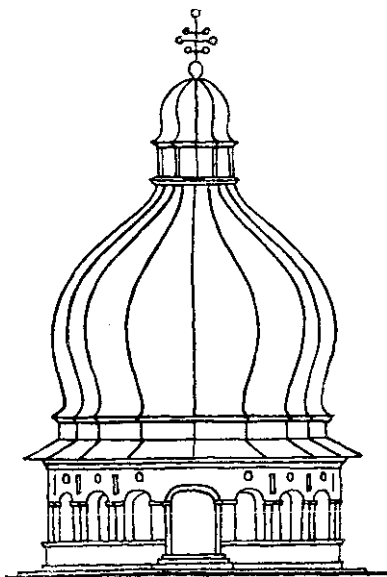
1. Academia R.P.R., *Documente privitoare la Istoria României. A. Moldova. Veacul XIV—XV*, voi. I—II. București 1954.
2. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*. «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XIX, 1926, p. 98 — 111; 266; 287 — 289; fig. 138 — 152; 859; 303 — 305; 448; 481 — 483.
3. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*. «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXI, 1928, p. 152.
4. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*. București, 1933, p. 290; 339 — 340; fig. 462 — 463; 470; 487; 509 — 510; 528; 597; 604; 704 — 710.
5. G. Balș, *Biserica din Lujeni. II. Introducerea pridvorului în planul bisericilor moldovenești*. Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, S III, Tom XI, 1930, mem. 3, p. 45 — 49.
6. N. Bănescu, *Un capitol din istoria mănăstirii Neamțu. Starețul Neonii. Corespondența sa cu C. Hurmuzachi și Andrei Șaguna*. Vălenii de Munte, 1910, 99 p.
7. Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*. București, 1947, p. 397 (călătoria lui Partenie).
8. Ion Bianu, *Documente de artă românească din manuscripte vechi*. Fasc. I. *Evanghelia slavo-greacă scrisă în mănăstirea Neamțului din Moldova de Gavriil Monahul la 1429*, București, 1922, 2 p. + X pl. colorate.
9. Constantin Bilciurescu, *Monastirile și bisericile din România*. București, 1890, p. 168 — 173.
10. Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, București 1940. (Extras din «Arhiva Românească» Tom. IV, 33 p.)
11. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, voi. I—II, București, 1913, indice Neamțu.
12. I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria rominilor*, București, 1895, passim.
13. I. Bogdan, *Sămile mănăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742*. București, 1914, p. 26 — 30. (Extras din «Buletinul Comisiei Istorice a României».)
14. C. Bobulescu, *Din trecutul mănăstirii Neamțu*. M., p. 85 — 108.
15. M. Bouquet, *Album valaque*, Paris, 1843.
16. V. Brătulescu, *In cheștiunea pecetei mănăstirii Neamțu*. XVIII, 1943, București, p. 447 — 448.
17. T. G. Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec (1497—1833)*. București, 1933, indice Neamț și Niamț.
18. Puig i Cadafalch, *Les periodes successives de Vințu de Neamț. Premier art roman. Architecture mudejar*. «Melanges Ch. Diehl», voi. II, Paris, 1930, p. 161.
19. Dr. N. D. Chiriac, *Ctitoriile lui Ștefan cel Mare, lung-Muscel*, 1924, p. 39 — 40.
20. P. Constantinescu-Iași, *Narthexul în artele bizantine*. București, 1926, 289 p. indice.
21. P. Constantinescu-Iași, *Evoluția stilului moldovenesc*, Iași, 1931, p. 10.
22. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de 1918*. București, 1932, voi. I — II. Iași, 1931 — 1932.
23. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la 1918—1933*, indice.
24. Ioachim Crăciun, *Inscripții de la mănăstirea Neamțu*. Extras din «Anuarul Institutului de Istorie Națională», 1933, p. 429 — 433.
25. Narcis Crețulescu, *Inscripțiile sf-telor mănăstiri Neamțu*. Extras din «Arhiva științifică și literară», 1933, p. 179—185, 217—221, 272—278, 319—328, 371—380, 411—415, 446—450, 481—485, 516—520, 551—555, 586—590, 621—625, 656—660, 691—695, 726—730, 761—765, 796—800, 831—835, 866—870, 901—905, 936—940, 971—975, 1006—1010, 1041—1045, 1076—1080, 1111—1115, 1146—1150, 1181—1185, 1216—1220, 1251—1255, 1286—1290, 1321—1325, 1356—1360, 1391—1395, 1426—1430, 1461—1465, 1496—1500, 1531—1535, 1566—1570, 1601—1605, 1636—1640, 1671—1675, 1706—1710, 1741—1745, 1776—1780, 1811—1815, 1846—1850, 1881—1885, 1916—1920, 1951—1955, 1986—1990, 2021—2025, 2056—2060, 2091—2095, 2126—2130, 2161—2165, 2196—2200, 2231—2235, 2266—2270, 2301—2305, 2336—2340, 2371—2375, 2406—2410, 2441—2445, 2476—2480, 2511—2515, 2546—2550, 2581—2585, 2616—2620, 2651—2655, 2686—2690, 2721—2725, 2756—2760, 2791—2795, 2826—2830, 2861—2865, 2896—2900, 2931—2935, 2966—2970, 3001—3005, 3036—3040, 3071—3075, 3106—3110, 3141—3145, 3176—3180, 3211—3215, 3246—3250, 3281—3285, 3316—3320, 3351—3355, 3386—3390, 3421—3425, 3456—3460, 3491—3495, 3526—3530, 3561—3565, 3596—3600, 3631—3635, 3666—3670, 3701—3705, 3736—3740, 3771—3775, 3806—3810, 3841—3845, 3876—3880, 3911—3915, 3946—3950, 3981—3985, 4016—4020, 4051—4055, 4086—4090, 4121—4125, 4156—4160, 4191—4195, 4226—4230, 4261—4265, 4296—4300, 4331—4335, 4366—4370, 4401—4405, 4436—4440, 4471—4475, 4506—4510, 4541—4545, 4576—4580, 4611—4615, 4646—4650, 4681—4685, 4716—4720, 4751—4755, 4786—4790, 4821—4825, 4856—4860, 4891—4895, 4926—4930, 4961—4965, 4996—5000, 5031—5035, 5066—5070, 5101—5105, 5136—5140, 5171—5175, 5206—5210, 5241—5245, 5276—5280, 5311—5315, 5346—5350, 5381—5385, 5416—5420, 5451—5455, 5486—5490, 5521—5525, 5556—5560, 5591—5595, 5626—5630, 5661—5665, 5696—5700, 5731—5735, 5766—5770, 5801—5805, 5836—5840, 5871—5875, 5906—5910, 5941—5945, 5976—5980, 6011—6015, 6046—6050, 6081—6085, 6116—6120, 6151—6155, 6186—6190, 6221—6225, 6256—6260, 6291—6295, 6326—6330, 6361—6365, 6396—6400, 6431—6435, 6466—6470, 6501—6505, 6536—6540, 6571—6575, 6606—6610, 6641—6645, 6676—6680, 6711—6715, 6746—6750, 6781—6785, 6816—6820, 6851—6855, 6886—6890, 6921—6925, 6956—6960, 6991—6995, 7026—7030, 7061—7065, 7096—7100, 7131—7135, 7166—7170, 7201—7205, 7236—7240, 7271—7275, 7306—7310, 7341—7345, 7376—7380, 7411—7415, 7446—7450, 7481—7485, 7516—7520, 7551—7555, 7586—7590, 7621—7625, 7656—7660, 7691—7695, 7726—7730, 7761—7765, 7796—7800, 7831—7835, 7866—7870, 7901—7905, 7936—7940, 7971—7975, 8006—8010, 8041—8045, 8076—8080, 8111—8115, 8146—8150, 8181—8185, 8216—8220, 8251—8255, 8286—8290, 8321—8325, 8356—8360, 8391—8395, 8426—8430, 8461—8465, 8496—8500, 8531—8535, 8566—8570, 8601—8605, 8636—8640, 8671—8675, 8706—8710, 8741—8745, 8776—8780, 8811—8815, 8846—8850, 8881—8885, 8916—8920, 8951—8955, 8986—8990, 9021—9025, 9056—9060, 9091—9095, 9126—9130, 9161—9165, 9196—9200, 9231—9235, 9266—9270, 9301—9305, 9336—9340, 9371—9375, 9406—9410, 9441—9445, 9476—9480, 9511—9515, 9546—9550, 9581—9585, 9616—9620, 9651—9655, 9686—9690, 9721—9725, 9756—9760, 9791—9795, 9826—9830, 9861—9865, 9896—9900, 9931—9935, 9966—9970, 10001—10005, 10036—10040, 10071—10075, 10106—10110, 10141—10145, 10176—10180, 10211—10215, 10246—10250, 10281—10285, 10316—10320, 10351—10355, 10386—10390, 10421—10425, 10456—10460, 10491—10495, 10526—10530, 10561—10565, 10596—10600, 10631—10635, 10666—10670, 10701—10705, 10736—10740, 10771—10775, 10806—10810, 10841—10845, 10876—10880, 10911—10915, 10946—10950, 10981—10985, 11016—11020, 11051—11055, 11086—11090, 11121—11125, 11156—11160, 11191—11195, 11226—11230, 11261—11265, 11296—11300, 11331—11335, 11366—11370, 11401—11405, 11436—11440, 11471—11475, 11506—11510, 11541—11545, 11576—11580, 11611—11615, 11646—11650, 11681—11685, 11716—11720, 11751—11755, 11786—11790, 11821—11825, 11856—11860, 11891—11895, 11926—11930, 11961—11965, 11996—12000, 12031—12035, 12066—12070, 12101—12105, 12136—12140, 12171—12175, 12206—12210, 12241—12245, 12276—12280, 12311—12315, 12346—12350, 12381—12385, 12416—12420, 12451—12455, 12486—12490, 12521—12525, 12556—12560, 12591—12595, 12626—12630, 12661—12665, 12696—12700, 12731—12735, 12766—12770, 12801—12805, 12836—12840, 12871—12875, 12906—12910, 12941—12945, 12976—12980, 13011—13015, 13046—13050, 13081—13085, 13116—13120, 13151—13155, 13186—13190, 13221—13225, 13256—13260, 13291—13295, 13326—13330, 13361—13365, 13396—13400, 13431—13435, 13466—13470, 13501—13505, 13536—13540, 13571—13575, 13606—13610, 13641—13645, 13676—13680, 13711—13715, 13746—13750, 13781—13785, 13816—13820, 13851—13855, 13886—13890, 13921—13925, 13956—13960, 13991—13995, 14026—14030, 14061—14065, 14096—14100, 14131—14135, 14166—14170, 14201—14205, 14236—14240, 14271—14275, 14306—14310, 14341—14345, 14376—14380, 14411—14415, 14446—14450, 14481—14485, 14516—14520, 14551—14555, 14586—14590, 14621—14625, 14656—14660, 14691—14695, 14726—14730, 14761—14765, 14796—14800, 14831—14835, 14866—14870, 14901—14905, 14936—14940, 14971—14975, 15006—15010, 15041—15045, 15076—15080, 15111—15115, 15146—15150, 15181—15185, 15216—15220, 15251—15255, 15286—15290, 15321—15325, 15356—15360, 15391—15395, 15426—15430, 15461—15465, 15496—15500, 15531—15535, 15566—15570, 15601—15605, 15636—15640, 15671—15675, 15706—15710, 15741—15745, 15776—15780, 15811—15815, 15846—15850, 15881—15885, 15916—15920, 15951—15955, 15986—15990, 16021—16025, 16056—16060, 16091—16095, 16126—16130, 16161—16165, 16196—16200, 16231—16235, 16266—16270, 16301—16305, 16336—16340, 16371—16375, 16406—16410, 16441—16445, 16476—16480, 16511—16515, 16546—16550, 16581—16585, 16616—16620, 16651—16655, 16686—16690, 16721—16725, 16756—16760, 16791—16795, 16826—16830, 16861—16865, 16896—16900, 16931—16935, 16966—16970, 17001—17005, 17036—17040, 17071—17075, 17106—17110, 17141—17145, 17176—17180, 17211—17215, 17246—17250, 17281—17285, 17316—17320, 17351—17355, 17386—17390, 17421—17425, 17456—17460, 17491—17495, 17526—17530, 17561—17565, 17596—17600, 17631—17635, 17666—17670, 17701—17705, 17736—17740, 17771—17775, 17806—17810, 17841—17845, 17876—17880, 17911—17915, 17946—17950, 17981—17985, 18016—18020, 18051—18055, 18086—18090, 18121—18125, 18156—18160, 18191—18195, 18226—18230, 18261—18265, 18296—18300, 18331—18335, 18366—18370, 18401—18405, 18436—18440, 18471—18475, 18506—18510, 18541—18545, 18576—18580, 18611—18615, 18646—18650, 18681—18685, 18716—18720, 18751—18755, 18786—18790, 18821—18825, 18856—18860, 18891—18895, 18926—18930, 18961—18965, 18996—19000, 19031—19035, 19066—19070, 19101—19105, 19136—19140, 19171—19175, 19206—19210, 19241—19245, 19276—19280, 19311—19315, 19346—19350, 19381—19385, 19416—19420, 19451—19455, 19486—19490, 19521—19525, 19556—19560, 19591—19595, 19626—19630, 19661—19665, 19696—19700, 19731—19735, 19766—19770, 19801—19805, 19836—19840, 19871—19875, 19906—19910, 19941—19945, 19976—19980, 20011—20015, 20046—20050, 20081—20085, 20116—20120, 20151—20155, 20186—20190, 20221—20225, 20256—20260, 20291—20295, 20326—20330, 20361—20365, 20396—20400, 20431—20435, 20466—20470, 20501—20505, 20536—20540, 20571—20575, 20606—20610, 20641—20645, 20676—20680, 20711—20715, 20746—20750, 20781—20785, 20816—20820, 20851—20855, 20886—20890, 20921—20925, 20956—20960, 20991—20995, 21026—21030, 21061—21065, 21096—21100, 21131—21135, 21166—21170, 21201—21205, 21236—21240, 21271—21275, 21306—21310, 21341—21345, 21376—21380, 21411—21415, 21446—21450, 21481—21485, 21516—21520, 21551—21555, 21586—21590, 21621—21625, 21656—21660, 21691—21695, 21726—21730, 21761—21765, 21796—21800, 21831—21835, 21866—21870, 21901—21905, 21936—21940, 21971—21975, 22006—22010, 22041—22045, 22076—22080, 22111—22115, 22146—22150, 22181—22185, 22216—22220, 22251—22255, 22286—22290, 22321—22325, 22356—22360, 22391—22395, 22426—22430, 22461—22465, 22496—22500, 22531—22535, 22566—22570, 22601—22605, 22636—22640, 22671—22675, 22706—22710, 22741—22745, 22776—22780, 22811—22815, 22846—22850, 22881—22885, 22916—22920, 22951—22955, 22986—22990, 23021—23025, 23056—23060, 23091—23095, 23126—23130, 23161—23165, 23196—23200, 23231—23235, 23266—23270, 23301—23305, 23336—23340, 23371—23375, 23406—23410, 23441—23445, 23476—23480, 23511—23515, 23546—23550, 23581—23585, 23616—23620, 23651—23655, 23686—23690, 23721—23725, 23756—23760, 23791—23795, 23826—23830, 23861—23865, 23896—23900, 23931—23935, 23966—23970, 24001—24005, 24036—24040, 24071—24075, 24106—24110, 24141—24145, 24176—24180, 24211—24215, 24246—24250, 24281—24285, 24316—24320, 24351—24355, 24386—24390, 24421—24425, 24456—24460, 24491—24495, 24526—24530, 24561—24565, 24596—24600, 24631—24635, 24666—24670, 24701—24705, 24736—24740, 24771—24775, 24806—24810, 24841—24845, 24876—24880, 24911—24915, 24946—24950, 24981—24985, 25016—25020, 25051—25055, 25086—25090, 25121—25125, 25156—25160, 25191—25195, 25226—25230, 25261—25265, 25296—25300, 25331—25335, 25366—25370, 25401—25405, 25436—25440, 25471—25475, 25506—25510, 25541—25545, 25576—25580, 25611—25615, 25646—25650, 25681—25685, 25716—25720, 25751—25755, 25786—25790, 25821—25825, 25856—25860, 25891—25895, 25926—25930, 25961—25965, 25996—26000, 26031—26035, 26066—26070, 26101—26105, 26136—26140, 26171—26175, 26206—26210, 26241—26245, 26276—26280, 26311—26315, 26346—26350, 26381—26385, 26416—26420, 26451—26455, 26486—26490, 26521—26525, 26556—26560, 26591—26595, 26626—26630, 26661—26665, 26696—26700, 26731—26735, 26766—26770, 26801—26805, 26836—26840, 26871—26875, 26906—26910, 26941—26945, 26976—26980, 27011—27015, 27046—27050, 27081—27085, 27116—27120, 27151—27155, 27186—27190, 27221—27225, 27256—27260, 27291—27295, 27326—27330, 27361—27365, 27396—27400, 27431—27435, 27466—27470, 27501—27505, 27536—27540, 27571—27575, 27606—27610, 27641—27645, 27676—27680, 27711—27715, 27746—27750, 27781—27785, 27816—27820, 27851—27855, 27886—27890, 27921—27925, 27956—27960, 27991—27995, 28026—28030, 28061—28065, 28096—28100, 28131—28135, 28166—28170, 28201—28205, 28236—28240, 28271—28275, 28306—28310, 28341—28345, 28376—28380, 28411—28415, 28446—28450, 28481—28485, 28516—28520, 28551—28555, 28586—28590, 28621—28625, 28656—28660, 28691—28695, 28726—28730, 28761—28765, 28796—28800, 28831—28835, 28866—28870, 28901—28905, 28936—28940, 28971—28975, 29006—29010, 29041—29045, 29076—29080, 29111—29115, 29146—29150, 29181—29185, 29216—29220, 29251—29255, 29286—29290, 29321—29325, 29356—29360, 29391—29395, 29426—29430, 29461—29465, 29496—29500, 29531—29535, 29566—29570, 29601—29605, 29636—29640, 29671—29675, 29706—29710, 29741—29745, 29776—29780, 29811—29815, 29846—29850, 29881—29885, 29916—29920, 29951—29955, 29986—29990, 30021—30025, 30056—30060, 30091—30095, 30126—30130, 30161—30165, 30196—30200, 30231—30235, 30266—30270, 30301—30305, 30336—30340, 30371—30375, 30406—30410, 30441—30445, 30476—30480, 30511—30515, 30546—30550, 30581—30585, 30616—3

33. P. Henry, *Les principes de l'Architecture serbe et Vecole moldave*. Paris 1930, p. 295—302.
34. P. Henry, *Le regne et les constructions d'Etienne le Grand*. In «Melanges Ch. Diehl», Paris, 1930, voi. II, p. 45—58 passim.
35. Grigore Ionescu, *Relatare asupra istoriei arhitecturii românești*. București, 1934, p. 86—87, fig. 103—104.
36. Grigore Ionescu. *Istoria arhitecturii românești*. București, 1937, p. 282, 288, fig. 244—248.
37. Grigore Ionescu, *Uarchitecture moldave aux temps d'Etienne le Grand*. In *Biuletyn historii sztokii kultury R. VI odbitka*. Warszawa, 1938, p. 154, fig. 82 — 84.
38. Grigore Ionescu, *Le Byzance et l'Architecture religieuse en Roumanie*. București, 1945, în «Balcania», p. 307, 322.
39. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*. București, 1902—1903, 2 volume, indice.
40. N. Iorga, *Ștefan cel Mare și mănăstirea Neamțului*. «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», III, 1910, p. 97—106.
41. N. Iorga, *Contribuții la istoria bisericii noastre*. București, 1912, 35 p. Extras din *Analele Academiei Române*, Seria II. Memoriile Secțiunii Istorice, tom. XXXIV, 1911 — 1912, p. 453 — 479.
42. N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului. Viața călugărească și munca pentru cultură*. Vălenii de Munte, 1912, 89 p.
43. N. Iorga, *Vedenie cuprinzând critica moravurilor din mănăstirea Neamțului (1797)*. *Revista Istorică*, VII, 1921, p. 171—176.
44. N. Iorga și G. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*. Paris, 1922, p. 49—51, 56.
45. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*. București, 1928 — 1929 (ed. II), voi. I, p. 51, 83, 318; III, p. 263, 152, 327.
46. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*. Ed. II, București, voi. I, 1929, voi. II, 1932, indice.
47. N. Iorga, *Cea mai veche icoană din Moldova, care însă nu e veche*. «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXIV, 1931, p. 29—30.
48. N. Iorga, *Icoana românească*, «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXVI, 1933, p. 6.
49. N. Iorga, *Monumentele istorice în vechea noastră literatură. Gh. Asachi și monumentele istorice ale Moldovei*. «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», XXVI, 1933, p. 107, fig. 1, fasc. 77.
50. N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*. Bucarest, 1934, voi. I, p. 81, capitolul Miniaturi fig. 1—9; voi. II, 1936, p. 20, fig. 62.
51. N. Iorga, *Guide historique de la Roumanie*. Bucarest, 1936, p. 102.

52. Alexandru Lapedatu, *Comunicări. Noi documente perămintelor vechilor biserici moldovene*. «Buletinul Istorice» VII, 1914, p. 193—194, fig. 1—2.
53. C. Mătase, *Călăuza județului Neamț*. București, 1934.
54. C. Mătase, *Ținutul Neamț cu 100 de ani în urmă*. Rareș, Piatra Neamț, 1934—1935, p. 77, 78, 79.
55. Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice din 48 mănăstiri și Biserici antice din Moldova*. București, 1934.
56. Episcopul Melchisedec, *Catalog de cărțile sîrbești ce se află în Biblioteca sintei mănăstiri Neamțului și însemnările istorice ce se găsesc în ele*. *Arheologie și Filologie*, București, II, voi. I, 1884, p. 105 — 106, pl. CLXXXVIII.
57. Gabriel Millet : *Broderies religieuses de style byzantin*. Paris, 1908, p. 105 — 106, pl. CLXXXVIII.
58. Vladimir Mironescu, *Mănăstirile și bisericile întregii voievod. Cernăuți*, 1908, p. 14.
59. Iosif E. Naghiu, *Biblioteca Mănăstirii Neamțului*. în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XVII, 1941, nr. 2—3, p. 67—83.
60. Corina Nicolescu, *Decorul mănăstirii Neamț în arta plastică din Moldova în secolul al XV-lea*. «Studii de Istorie și Arheologie», II, 1955, nr. 1—2, p. 115—137.
61. Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamț și Secu*. București, 1934, fig. 1—52.
62. Popescu-Cilieni, *Învelișurile vechilor noastre biserici*. București, 1934.
63. Gheorghe Racoveanu, *Gravură în lemn la mănăstirea Neamț*. București, 1940. 43 p. + 60 pl.
64. K. Romstorfer, *Schloss Neamtzu und einige Umgebungen*. Czernowitz, 1899. (Extras din *Jahrbuch des Czernowitzer museum*, XII, 1899.)
65. D. Simonescu, *Mănăstirea Neamțului ca focar al culturii*. «Cercetări Istorice», Iași, I, 1943, p. 95—104.
66. I. Simionescu, *Mănăstiri din țară*. București, 1931.
67. I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Moldavie*. Paris, 1928, p. 166—167.
68. I. D. Ștefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse en Moldavie. Nouvelles recherches*. Paris, 1929, p. 57—60.
69. I. D. Ștefănescu, *Le roman de Barlaam et Joaze*. «Byzantion», tom. VII, 1932, fasc. 2, p. 347—369, fig. 1—10.
70. I. D. Ștefănescu, *Autels, tissus et broderies liturgiques*. București, 1934. (Extras din «Analecta», II, p. 17.)

71. I. D. Ștefănescu, *Monastere de Neamțu*. București, 1946, 30 p.
72. C. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre sfântă mănăstire Neamțu*. Mănăstirea Neamțu, 1942, XIV, 179 p.
73. Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphioi moldaves aux XVe et XVIe siècles*. București, 1941, p. 178—180, p. 204—205, pl. IV.) (Extras din «Cercetări Literare», IV, 1941-)
74. Emil Turdeanu, *Miniatura bulgară și începuturile miniaturii românești*. București, 1942. (Extras din «Buletinul Institutului Român». Sofia, voi. I, nr. 2, p. 409—437, pl. I—VIII.)
75. Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*. București, 1943. (Extras din «Cercetări Literare», V, 1942, p. 101—240.)
76. C. Velichi, *Documente moldovenești din arhiva sfântului Mormînt*. «Buletinul Institutului Român» din Sofia, voi. I, nr. 1, 1941, p. 226.

TABLA DE MATERII

Cuvînt înainte *	..... *
I. INTRODUCERE	.....
II. AȘEZAREA MĂNĂSTIRII	.....
III. TRECUTUL MĂNĂSTIRII	.....
IV. MONUMENTELE MĂNĂSTIRII	.....
a) Biserica «înălțarea Domnului»	.....
b) Biserica Sf. Gheorghe	.....
c) Turnuri și chilii	.....
1. Turnul-clopotniță	.....
2. Pîrgul	.....
3. Chiliile	..... *
d) Aghiazmataruî	.....
e) Schiturile	.....
1, Schitul Sf. Ioan Bogoslov	.....
2, Schitul Vovidenia	.....
3, Schitul Pocrov	.....
V. RESTAURAREA MĂNĂSTIRII	.....
VI. OBIECTELE DE TEZAUR	.....
VII. INSCRIPȚIILE MĂNĂSTIRII	.....
Bibliografie	.....

Reieveele și desenele au fost executate de: Șt. Balș, Dan Corneliu, Adina Nichiforel, Virginia Toma, Măria Ghika-Rudești și N. Tomaziu, după materialul documentar aparținând Arhivei Institutului Central de Sistemati-zare a Orașelor și Regiunilor (I.C.S.O.R.), Atelierul de Restaurare a Monumentelor Istorice.

Fotografiile nr. 2, 5, 7, 10, 13, 21, 26, 31, 35, 36, 45, 46, 50, 54, 60-62, 65, 69, 73, 77-80, 82, 83, 86, 88-91, 97, 98, și ICI au fost executate de Ștefan Butak; nr. 6, 19, 25, 42, 44, 96 de Corina Nicolescu. Ele aparțin arhivei I.C.S.O.R.

Fotografiile nr. 8, 9, 37-40, 43, 55, 64 sînt din arhiva secției de Artă Feudală a Muzeului de Artă al R. p. R.

Fotografiile nr. 99-100 sînt ale prof. I. D. Ștefănescu.

Responsabil de carte: Arh. Ruxanda Vlahuță

Tehnoredactor: Ion Tudor

Corector responsabil: Elisabeta Andor

Data cules 01.07.1958. Bun de tipar 21.08.1958. Hirtie cretă de 100 g/m², 54X84J8. Coli editoriale 9,16. Coli de tipar 17, Comanda NNR 3264. A. 7102; E 12749, Indicele de clasificare pentru bibliotecile mari 726.7. Indicele de clasificare pentru bibliotecile mici 726.

Tiparul executat sub comanda nr. 389 de întreprinderea Poligrafică Sibiu, str. I. V. Stalin nr. 15 - R.P.R.